

Erasmushogeschool – Universitaire Associatie Brussel

Departement Toegepaste Taalkunde

Academiejaar 2011-2012

Master Journalistiek – Gedrukte en Onlinemedia

**SCHRIJVEN OVER EN VOOR OUDERS IN *LIBELLE*
NA 1980**

Promotor: Dr. Martina Temmerman

Meesterproef neergelegd tot het behalen
van de graad Master in de Journalistiek.

Emme Vandeginste

Erasmushogeschool – Universitaire Associatie Brussel

Departement Toegepaste Taalkunde

Academiejaar 2011-2012

Master Journalistiek – Gedrukte en Onlinemedia

SCHRIJVEN OVER EN VOOR OUDERS IN *LIBELLE* NA 1980

Promotor: Dr. Martina Temmerman

Meesterproef neergelegd tot het behalen
van de graad Master in de Journalistiek.

Emme Vandeginste

ABSTRACT

In wetenschappelijke literatuur over de opvoeding van kinderen (Glazemakers & Deboutte, 2005; Sanders, 2008; Van Crombrugge, 2005) wordt opvoeden voorgesteld als de verantwoordelijkheid van de ouders, als iets wat ouders kunnen leren door training van vaardigheden en vormen. Ouderschapsbekwaamheid zou een relevante factor zijn in preventieve actie. Dat roept de vraag op hoe deskundigen in populaire literatuur ouders aanspreken op hun opvoedingsgedrag. Historisch onderzoek, meer bepaald een kwalitatieve inhouds- en discoursanalyse, naar een vrouwenblad als *Libelle* kan heel wat vertellen over beeldvorming van opvoeding en over macht. Vragen als ‘wat zeggen opvoedingsdeskundigen over opvoeding in *Libelle*? Wat en hoe schrijven zij voor en over ouders en wat en hoe schrijven zij niet?’ brengen in deze meesterproef vanzelfsprekendheden aan de oppervlakte die geen vanzelfsprekendheden zijn. Uit de resultaten komt naar voor dat *Libelle* de trend naar professionalisering van het ouderschap nog verstrekt. Ouders zijn dé verantwoordelijke opvoeders en ouders moeten gevormd worden in verantwoord ouderschap. Dat was zo in de jaren tachtig en dat is nog steeds het geval. De adviezen die het blad uitdraagt zijn vaak tegenstrijdig, bevatten paradoxen en bevestigen bepaalde dominante opvattingen over het ouderschap.

PERSBERICHT

***Libelle* is geen ‘blaadje’ om zonder handschoenen aan te pakken**

‘Opvoeden!’ ‘Dit werkt!’ ‘Doe het zo!’ Wie denkt dat een vrouwenblad als *Libelle* een passieve getuige is van wat er in een samenleving leeft, heeft het mis. *Libelle* is een actief instrument dat advies, normen en waarden over opvoeden uitdraagt. Advies dat vaak tegenstrijdig is en niet vanzelfsprekend, zo blijkt uit onderzoek van Emme Vandeginste.

Vandeginste, studente van de master journalistiek aan de Erasmushogeschool in Brussel, analyseert in haar meesterproef vier jaargangen (1981, 1991, 2001, 2011) van *Libelle* waarin ze onderzoekt hoe het blad schrijft voor en over ouders.

Hoewel de dominante positie van de *Libelle*-redactie in de loop van de jaren vervaagt, blijft *Libelle* ouders vertellen wat goed is en wat beter kan. Weliswaar meer gesluierd (door steeds meer andere stemmen aan het woord te laten, zoals die van lezeressen), bepaalt zij mee hoe moeders over zichzelf en over de opvoeding denken. *Libelle* vat de opvoeding heel simpel samen in ‘vijf tips’ of ‘drie regels’. Tips die claimen te werken. Voor wie deze regels volgt en toepast, is opvoeden een makkie. Het is alvast een belofte die *Libelle* onderhuids aan haar lezers meegeeft. Maar wat als het niet zo simpel loopt?

Libelle onderschrijft een trend naar altijd maar meer moeten en willen weten over opvoeding: van ouders wordt verwacht dat ze deskundigen in de opvoeding worden, dat ze zich bijscholen en professionaliseren. Tegelijk zegt *Libelle* haar lezeressen dat ze de lat wat lager mogen leggen, dat ze niet perfect moeten zijn. Toch geven veel artikels in *Libelle* een streven weer naar die perfectie.

De adviezen die *Libelle* uitdraagt zijn vaak tegenstrijdig en paradoxaal. *Libelle* laat uitschijnen dat het blad veel veranderd is, maar wie verder kijkt ziet grote lijnen van continuïteit. Bepaalde beelden uit het verleden leven in het vrouwenblad voort. *Libelle* zegt enerzijds dat opvoeden natuurlijk is en ouders de natuurlijke opvoeders zijn, anderzijds moeten diezelfde ouders wel leren opvoeden. *Libelle* haalt de vrouw weg van de haard, tegelijk maakt de (ver)zorgende moeder nog steeds deel uit van het plaatje. Ouders voeden hun kinderen nu samen op, maar als er iets fout loopt, is het toch vaak de moeder die met de vinger gewezen wordt. *Libelle* wordt opener en verruimt haar blik naar andere culturen en horizonten, maar blijft zich wel hoofdzakelijk richten op een ‘doorsnee’ blanke middenklasse vrouw.

Voor meer info kunt u contact opnemen met de auteur:

e-mail: emme.vandeginste@student.ehb.be

gsm: 0495/17.79.45

INHOUD

VOORWOORD.....	1
INLEIDING	2
Een knap staaltje opvoedingsadvies... ..	2
Vanzelfsprekendheden die geen vanzelfsprekendheden hoeven te zijn.....	3
Onderzoeksvragen.....	4
Een genealogie van hoe we geworden zijn zoals we nu zijn	4
ADVIESCULTUUR: HAAR GEVANGENEN EN VRIJHEDEN.....	6
I. VRIJHEID ALS AFHANKELIJKHEID	6
Meer vrijheid en het stijgend onvermogen ons leven te beheren.....	7
Vreemden dringen steeds dieper binnen in het persoonlijk leven	8
II. GEEN SCHRIJVEN ZONDER MACHT.....	10
Teksten creëren beelden die werkelijkheid scheppen.....	10
Discoursen kennen geen slaafse volgelingen.....	11
De macht van de wil tot weten	12
III. HET VROUWENBLAD ALS HISTORISCHE BRON: GEEN PASSIEVE GETUIGE.....	14
De koffie en het tijdschrift.....	14
De spiegels van een ‘ware’ bron	15
Vrouwen en blaadjes.....	16
Vrouwen, spiegels en motors.....	17
Onderzoek kan niet volgen.....	18
METHODOLOGIE.....	19
Onderzoeksvraag.....	19
<i>Libelle</i> als analyse-object.....	19
Waarom deze keuzes?.....	19
Een stukje geschiedenis.....	20
Doelgroep en oplagecijfers.....	20
Inhoud en rubrieken.....	21
Methode.....	21
Werkwijze.....	23

ONDERZOEKSRESULTATEN	25
I. <i>LIBELLE</i> SCHRIJFT IN 1981	26
Jaren zeventig in context	26
1. Wat leeft in <i>Libelle</i>	28
2. <i>Libelle</i> schrijft voor en naar ouders	29
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid	32
4. Spil of motor?	37
5. Besluit	40
II. <i>LIBELLE</i> SCHRIJFT IN 1991	41
Jaren tachtig in context	41
1. Wat leeft in <i>Libelle</i>	44
2. <i>Libelle</i> schrijft voor en naar ouders	45
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid	46
4. Spil of motor	50
5. Besluit	54
III. <i>LIBELLE</i> SCHRIJFT IN 2001	55
Jaren negentig in context	55
1. Wat leeft in <i>Libelle</i>	57
2. <i>Libelle</i> schrijft over en voor ouders	58
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid	60
4. Spil of motor	63
5. Besluit	66
IV. <i>LIBELLE</i> SCHRIJFT IN 2011	67
Een nieuwe eeuw in context	67
1. Wat leeft in <i>Libelle</i> 2011	69
2. <i>Libelle</i> schrijft voor en over ouders	70
3. Ouderlijke verantwoordelijkheid	71
4. Spil of motor	74
5. Besluit	75
ALGEMEEN BESLUIT	76
SUGGESTIES VOOR VOLGEND ONDERZOEK	78
REFERENTIELIJST	79

VOORWOORD

Alle begin is mooi, zeker met dankende woorden.

Een meesterproef komt er niet zomaar. Een meesterproef maak je niet alleen.

Ik zou graag de Koninklijke Bibliotheek van Brussel en haar personeelsleden danken. Dankzij de uitgebreide collectie van de bibliotheek was ik in staat *Libelle* vanaf 1980 te analyseren. Mijn meter ben ik dankbaar voor het verzamelen van alle *Libelles* van 2011. Ook de *Libelle*-redactie wil ik danken, eerst en vooral voor haar publicaties die ik tot mijn onderzoeksmateriaal maakte, maar ook voor het beantwoorden van mijn vragen.

Mijn allerbeste vrienden en mijn klasgenoten wil ik prijzen voor hun schoonheid in aanwezigheid. Mijn vriend wil ik danken voor de vele gelukzalige momenten en voor het nalezen van mijn meesterproef. Ook mijn looppartner was een welkome vriend in het bijna dagelijks loslopen en losschudden van de thesissfeer. De mensen van mijn kot waar ik de voorbije zes jaar verbleef, wil ik dankzeggen voor hun vriendschap en zorg, en vooral voor de prachtige locatie.

Mijn familie wil ik danken voor alles. Moeke, in het bijzonder, voor haar aanwezigheid en hulp op afstand.

Een bijzonder woord van dank, tenslotte, aan mijn promotor Martina Temmerman, die vanaf het begin mijn onderwerp steunde, altijd vlot bereikbaar was en tijd vrijmaakte. Haar wil ik extra bedanken voor haar geloof in deze meesterproef.

INLEIDING

Een knap staaltje opvoedingsadvies...

We staan niet meer stil bij de kracht die woorden hebben en uitdragen.

Ouders vinden het vaak vanzelfsprekend hoe deskundigen voor en over hen schrijven. Ze lezen een boek en leggen het terug op de salontafel. Als het een beetje meezit en meevalt, proberen ze zoveel mogelijk uit in de praktijk. Bij een volgend bezoek aan de bibliotheek vinden ze een ander boek dat een ander mooi verhaal vertelt.

Vlijtig gaan ouders met hun kunnen en creativiteit in de weer om ‘iets’ uit elk boek toe te passen op hun eigen kroost. Het is zoiets als het combineren van twee recepten tot een heerlijke schotel, perfect op smaak gebracht.

Op maat van het gezin.

Twijfel durft wel eens uit de kookpotten op te borrelen. ‘Hoe moet het?’ ‘Doe ik het goed?’ Het heerlijke genot van die eerste durf, kan dan wel eens een bittere nasmaak krijgen.

Ouders willen hun kind een zo goed mogelijke opvoeding geven en gaan er dus alles aan doen om naar de beweringen van deskundigen te luisteren. En die beweringen, adviezen dus, klinken als waarheden in de oren.

Het is dan ook niet vreemd dat ouders ze vanzelfsprekend vinden.

De woorden die deskundigen, auteurs, organisaties gebruiken om ouders iets te vertellen, zijn niet neutraal en al zeker niet vanzelfsprekend.

Zo schreef J.F.W. Kok (2000) in het voorwoord van zijn boek *Effectief opvoeden: meer dan praten en pleisters plakken*: ‘Wie serieus over opvoeden spreekt in relatie tot mankerende opvoeders en verwilderende jeugd, wordt licht beticht een moraalridder te zijn’ (p. 7).

Een vraag die zo’n zin opwekt is: Wie zijn mankerende opvoeders en over welke ouders gaat het hier?

Als we populaire opvoedingsboeken lezen, krijgen we meermaals zo’n hapklare brok op ons bord gepresenteerd die we voorbeeldig opeten.

Schöttelndreier (2008) schrijft in haar boek *Monsters van kinderen, draken van ouders* het volgende: ‘Heel veel ‘opvoeding tot zelfstandigheid’ blijkt niet meer te zijn dan een toevallig bijverschijnsel van het moderne luxe leven van de ouders. ‘Zelf mogen kiezen’ heeft meer te maken met een vanzelfsprekend soort gemakzucht van de ouders, dan dat het kinderen van anderhalf nou zozeer leert om kritisch te beslissen’ (p. 82).

Gemakzuchtige ouders, wie zijn dat?

De nieuwe campagne van de Vlaamse Liga tegen Kanker (2011) noemt roken in het bijzijn van kinderen een vorm van kindermishandeling. In dit verband spreken over kindermishandeling, is dat vanzelfsprekend?

Deskundigen kunnen vandaag veel over ouders zeggen en schrijven net omdat ouders hun schrijven ‘normaal’ en ‘vanzelfsprekend’ vinden. Hun beweringen lijken absoluut, terwijl ze tijdelijk en dus relatief zijn. Het zijn geen waarheden, het zijn constructies.

Er zijn boekenkasten vol geschreven, er is dus opvoedingsadvies à volonté. Overal, van de supermarkt tot in de huiskamer, vinden we deze boeken vol deskundigheid. Bijna op elke achterflap van zo’n populair opvoedingsboek staat een klein zinnetje in de vorm van: ‘Dit zijn geen opvoedingsrecepten, de waarheid bestaat immers niet, maar wegwijzers’. Een geruststelling voor ouders en tegelijkertijd een enorme verantwoordelijkheid

voor diezelfde ouders. Kookboeken verschijnen aan de lopende band en het is aan ouders om uit al deze (tegenstrijdige) deskundige adviezen de juiste opvoeding te distilleren.

Genoeg literatuur dus over opvoeding. Veel minder literatuur is er over de vanzelfsprekendheid waarmee deskundigen schrijven over opvoeding. Veel wordt gesproken over ouders, wat ze fout doen en wat beter kan. Veel minder is opvoedingsadvies op zich en de wijze waarop deskundigen over opvoeding schrijven, onderwerp van onderzoek. We hebben ons een bepaalde visie over het opvoeden van kinderen eigen gemaakt, die we als vanzelfsprekend zijn gaan beschouwen.

Vanzelfsprekendheden die geen vanzelfsprekendheden hoeven te zijn

Dieren kunnen worden verdeeld in: a) toebehorend aan de keizer, b) gebalsemd, c) getemd, d) speenvarkens, e) zeemeerminnen, f) fabeldieren, g) zwerfhonden, h) die welke in deze classificatie zijn opgenomen, i) die welke tekeergaan als dwazen, j) ontelbare, k) die welke zijn getekend met een fijn kameelharen penseel, l) enzovoort, m) die welke net een vaas gebroken hebben, n) die welke in de verte op vliegen lijken. (Borges, 1981, in Foucault, 2006, p. 9)

Deze Chinese taxonomie van Borges laat ons kennismaken met de vanzelfsprekendheden die we opgebouwd hebben. Wat hier gebeurt, is voor ons ongewoon: het is Anders en niet het Zelfde. Wat vertrouwd is, wordt onderuitgehaald. Wat zo vanzelfsprekend is, wordt door elkaar geschud (Foucault, 2006). ‘Het wonderlijke van deze taxonomie is dat we met een sprong, dankzij wat ons in de fabel wordt *voorgehouden* als de exotische charme van een andere manier van denken, stuiten op de grenzen van de onze: de onverbloemde onmogelijkheid om dat te denken’ (Foucault, 2006, p. 9). Zo ook met opvoeding. Wie schrijft over ouders en opvoeding schuift een bepaald beeld over die opvoeding naar voor. Zowel in populaire opvoedingsboeken als in wetenschappelijke literatuur verschijnt een beeld van opvoeden als dé verantwoordelijkheid van ouders (Gillies, 2008), als iets wat ouders kunnen leren door training van vaardigheden en vormingen (Sanders, 2008; Van Crombrugge, 2005), de idee dat opvoeding, problemen van armoede en delinquentie kan oplossen (Glazemakers & Deboutte, 2005; Glazemakers, Gijs & Deboutte, 2007).

Ouders dragen een enorme verantwoordelijkheid. In wetenschappelijke literatuur zegt men daarover het volgende: Alle kinderen hebben recht op goed ouderschap (Sanders, 2008) en recht op deskundige ouders (Van Crombrugge, 2005). Ouders moeten bereid zijn zich te onderwerpen aan het oordeel van de samenleving over hun opvoedingsvaardigheden (Van Crombrugge, 2007) en alle ouders kunnen hulp gebruiken bij het opvoeden (Sanders, 2008). Aan (toekomstige) ouders moet gevraagd kunnen worden een ‘ouderschool’ te volgen (Van Crombrugge, 2005). Ouderschapsbekwaamheid zou een relevante risicofactor zijn voor preventieve actie (Glazemakers et al., 2007).

Het gaat om uitspraken die een bepaalde opvatting weergeven. Een wantrouwen aan het adres van ouders, in die zin dat de impliciete veronderstelling is dat het ooit wel eens fout zal lopen (Ramaekers & Lambeir, 2007) of dat ouders niet alleen kunnen opvoeden (Glazemakers & Deboutte, 2005). Want, wat doorschemert in de wijze waarop opvoeding vandaag ter sprake wordt gebracht, is het idee dat ouders zich op de een of andere manier moeten professionaliseren (Poot, 1994; Ramaekers, 2009).

Onderzoeksvragen

In vorig onderzoek ging ik aan de hand van genealogisch onderzoek na op welke manier ouders, in opvoedingsliteratuur, aangesproken worden op hun opvoedingsgedrag (Vandeginste, 2011). Meer bepaald onderzocht ik wat opvoedingsdeskundigen in de gezinskrant *De Bond* schrijven naar ouders over het stellen van grenzen, over een periode van vijftig jaar. In het onderzoek dat voor u ligt wil ik het thema *schrijven over en voor ouders* verder opentrekken naar populaire opvoedingsadviezen. Meer bepaald: Hoe spreekt een vrouwenblad als *Libelle*, ouders (en dan vooral moeders) aan, en wat en hoe schrijft het over opvoeding?

Niet alleen vakliteratuur of opvoedingsboeken geven ouders advies, ook vrouwenbladen zijn een doorgeefluik van waarden en normen, gebonden aan een eigen tijd, cultuur en context. De inhoud beschrijft niet de realiteit, maar schetst een bepaald beeld van hoe het dagelijks leven eruit ziet of zou moeten zien.

Kwalitatieve inhoud- en discoursanalyse, aangevuld met framinganalyse, zijn de methoden die worden meegenomen in de zoektocht naar de kracht van woorden in het vrouwenblad *Libelle*.

In een eerste hoofdstuk krijgen we te maken met een vanzelfsprekendheid van deze tijd. Vandaag staan toenemende keuzemogelijkheden en onderhandelingen hoog in het vaandel. Vrijheid is ons in deze context dan ook niet vreemd. Toch is er met die vrijheid iets ‘bijzonders’ aan de hand.

Vrijheid kan niet zonder beheersing. Geen vrijheid zonder macht en dwang. Beheersen en beheerst worden. Geen macht zonder vrijheid. Daar hebben we het in een tweede hoofdstuk over. In een derde hoofdstuk zien we hoe macht creëert en produceert. Vrouwenbladen zijn een machtig wapen en een niet te onderschatten instrument om te dicteren wat het goede is, kortom de norm.

Na de uiteenzetting van de methodologie, gaan we over tot de praktijk. Wat schrijft een vrouwenblad als *Libelle* over opvoeding, moeders (en vaders) en ouderschap? En kunnen we het blad beschouwen als een soort ‘beheersingsmechanisme’?

Maar vooraleer we overgaan tot enkele inleidende hoofdstukken, nog een laatste vraag: waarom zijn we geworden zoals we nu zijn?

Een genealogie van hoe we geworden zijn zoals we nu zijn

‘Hoe zijn wij geworden zoals we nu zijn?’, is een vraag van Foucault (1998). Hij had ook een andere vraag kunnen stellen: Wie waren de mensen vroeger? Deze vraag stelt hij echter niet. Foucault ondervraagt het verleden vanuit de wil het heden te begrijpen:

Op zoek naar historische breuken en contrasten die niet onmiddellijk opvallen, en naar verborgen, toegedekte geschiedenissen die het dominante beeld van ‘de’ geschiedenis ontregelen, ontwikkelt hij een *genealogie*, een ontstaansgeschiedenis van het heden die het verleden (telkens opnieuw) herschrijft.’ (Manschot & Kate ten, 1998, p. 25)

Genealogie verzet zich tegen het idee dat de geschiedenis een lineair proces zou zijn, waarvan het heden de uitkomst en in zekere zin de voltooiing is. Foucault werkt met de kritische spanning tussen verleden, heden en

toekomst; de genealogie laat deze drie tijdsmomenten elkaar voortdurend doorkruisen en in crisis brengen (Manschot & Kate ten, 1998, 1998).

En ook in dit onderzoek vertrekken we vanuit het heden. We gaan na hoe deskundigen over ouders schrijven en hoe vanzelfsprekend dat schrijven is. Om iets te kunnen zeggen over die vanzelfsprekendheid, is er onderzoek van historische gegevens nodig die vertrekt van het heden met een blik op het verleden. Door de geschiedenis ervan mee te nemen gaan we er van uit dat er een nieuw licht kan geworpen worden op dit actueel probleem.

Geschiedenis is niet wat geschied is (Vandenbroeck, 2009b). Opvoeding is een complex en zeer omvangrijk terrein en dus niet zomaar in één verhaal te vatten. Meerdere geschiedenissen kunnen er zijn van één en hetzelfde onderwerp, ze draaien om elkaar heen, vullen elkaar aan of spreken elkaar tegen. Causale verklaringen en lineaire tijdsbeelden waarin ‘voortgang’ en ‘verandering’ inherent logische gegevens van de geschiedenis zijn, krijgen het op die manier heel moeilijk (Beumer, 2004). ‘Historisch onderzoek moet immers niet beschouwd worden als een objectief en waarde vrij onderzoek van de evoluties die noodzakelijkerwijze aanleiding hebben gegeven tot de hedendaagse situatie’ (Vandenbroeck, 2009b, p. 318).

Verhalen komen altijd voort uit subjectieve keuzes van in- en uitsluiting van bepaalde elementen wat objectiviteit eerder uitsluit dan garandeert (Beumer, 2004). Verhalen zijn verbeelding en tegelijkertijd vertekening: ‘a way of seeing is also a way of not seeing’, zei Burke ooit (1935, p. 49). We zouden dus kunnen zeggen dat er zoveel geschiedenissen zijn als er geschiedschrijvers zijn. Het gaat met name dus niet over één waarheid. Maar zoals de opvoedingshistoricus Brain Simon ooit opmerkte, ‘geschiedenis (en deze van opvoeding, vorming en onderwijs in het bijzonder) [leidt] tot het ‘bevrijdende’ inzicht dat de dingen niet steeds zijn geweest zoals ze nu zijn en dus ook niet noodzakelijk hoeven te blijven zoals ze nu zijn’ (Depaepe, 2005, p. 48). Vandenbroeck (2009b) voegt daar nog aan toe dat datgene wat ons evident lijkt steeds geconstrueerd is.

Ik wil niet legitimeren wat we al weten, maar met de idee van Foucault wil ik proberen te weten hoe en tot waar het mogelijk zou zijn anders te denken (Eribon, 1989). Een genealogische analyse van de centrale onderzoeksvraag kan leiden tot de vaststelling dat mensen niet zo heel lang geleden ook anders dachten en het dus ook mogelijk is om anders te denken. Dat stelt fundamentele vragen bij wat wij vandaag als evident of natuurlijk beschouwen (Simon, 1978, in Depaepe, 2005; Vandenbroeck, 2009b).

ADVIESCULTUUR: HAAR GEVANGENEN EN VRIJHEDEN

I. VRIJHEID ALS AFHANKELIJKHEID

De herder heeft macht (gezag) over een kudde [...]. Hij verzamelt, leidt en gidst de kudde, of liever een verzameling verspreide individuen. Het is zijn taak om de redding [...] van zijn kudde te bewerkstelligen. De manier waarop hij dit doet is niet door dwang, maar door continue, geïndividualiseerde en oneindige goedheid. De macht die hij over hen uitoefent, is niet het product van zijn ambitie of van zijn streven naar macht, maar het is zijn plicht, zijn taak [...]. Zijn macht is gebaseerd op zijn individuele aandacht voor elk lid van de kudde. De ontwikkeling van de pastorale technologie in het beheren (beheersen) van de mensen is volgens Foucault een essentiële evolutie in de geschiedenis. De pastor (herder, hier: opvoedingsondersteuner) dient niet alleen rekenschap te geven over elk schaap, maar ook voor elke actie van elk schaap, al het goede en het slechte dat het zou kunnen uitvoeren. Met andere woorden, de 'zonde' die het schaap begaat, kan ook de herder aangerekend worden. Het christelijke concept van de herder vereist daarom een specifieke kennis [...] van pastor over elk individueel schaap: hij moet weten wat er in elke individuele ziel omgaat. Om deze essentiële kennis te verzekeren heeft het christendom twee instrumenten overgenomen [...]. Het gaat om de organisatie van een verregaand verband tussen totale gehoorzaamheid, zelfkennis en de biecht.' (Vandenbroeck, 2009b, p. 203)

Zelfkennis (kennis van de waarheid over zichzelf) is een absolute voorwaarde om als individu te bestaan. Het is de dominante opvatting die het Westen uitdraagt (Vandenbroeck, 2009b). Zonde ligt steeds op de loer. Van ouders wordt verwacht dat ze voldoen aan subtiele opvoedingscondities. Conditie die van het kind een gelukkig, autonoom subject maken.

Deze condities zijn [...] niet alleen onhaalbaar, [...] ze vereisen ook een intrapsychisch werk van de ouder, een zelfonderzoek, een minutieus en systematisch onderzoek van de eigen verlangens, drijfveren en narratieven van de volwassene. Die kan in praatgroepen en cursussen door de hedendaagse pastor geholpen worden om 'het kind in zichzelf' te ontdekken en zijn falen toe te geven. (Vandenbroeck, 2009b, p. 204)

De schade die een ouder zijn of haar kind toebrengt, is niet meteen zichtbaar, zeker niet voor leken, en komt pas later uit onder de vorm van bijvoorbeeld gedragsproblemen als adolescent, een gebrekkige identiteitsopbouw of schools falen.

Net zoals Beck de Tsjernobylschok voorstelt als een antropologische schok die de mensen van hun zintuigen (en beoordelingsvermogen) beroofde, kunnen we ook zien hoe deze nieuwe (intrapsychische) opvoedingsdoelen de ouders van hun eigen zintuigen, van hun populaire kennis en hun beoordelingsvermogen beroven, wat het zelfonderzoek wettigt. (ibid.)

Meer vrijheid en het stijgend onvermogen ons leven te beheren

Er is de idee van vrijheid, door de vele keuzemogelijkheden en dus nieuwe toepassingsgebieden die ons leven omvatten en er is het stijgend onvermogen ons eigen leven te beheren (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Individuen staan alleen voor het uitbouwen van hun leven, tegelijkertijd stuurt een individu zijn leven niet alleen (Beck, 1997).

Het persoonlijk leven wordt steeds meer binnengedrongen door vreemden. Wanneer we onze eigen biografieën schrijven, moeten we de onderneming, het kantoor, de business, de fabriek, binnenlaten in ons privébestaan, zeggen Beck en Beck-Gernsheim (1995). De situaties die hieruit voortvloeien, zo stellen zij, zijn tegenstrijdig omdat ze een dubbel gezicht kennen: individuele beslissingen hangen zwaar af van invloeden van buitenaf. Wat de buitenwereld lijkt, wordt de binnenkant van een individuele biografie. Onze biografie wordt dus in stijgende lijn geschreven door buitenstaanders, onze persoonlijke beslissingen worden ons uit handen genomen. ‘The point is however that even these apparently free and private decisions and ways of behaving are tied up with political developments and public expectations’, aldus Beck en Beck-Gernsheim (1995, p. 41).

Er is de idee van vrijheid: toegenomen keuzevrijheid en onderhandelen, maar kiezen is nu ook de norm en een plicht. De maatschappelijke norm is nu dat individuen in belangrijke mate hun eigen levensproject uitbouwen (ibid.). Een typisch kenmerk van de actieve welvaartsstaat of ‘social investment state’ is dat mensen moeten investeren in hun leven (Vandenbroeck, 2009b). ‘Ten slotte is de zelfontplooiing in deze context in vele gevallen geen oorspronkelijke zelfcreatie, maar een andersoortig conformisme’ (Walravens, 2005, p. 20).

Masschelein en Quaghebeur (2005) geven mee dat alles nu een streven wordt naar autonome, mondige, zelfstandige, reflexieve, ‘self-expressieve’ individuen. ‘Self-control’, ‘positive self-image’, ‘self-responsibility’ en ‘self-determination’ worden belangrijk (ibid.).

De Pools-Britse socioloog Zygmunt Bauman (1987, in Hooghe, 1995) schrijft:

De nieuwe dominantie vervangt repressie door verleiding, regelgeving door *public relations*, gezag door reclame, het opdringen van normen door het scheppen van behoeften. [...] Het gedrag van het individu is beheersbaar en voorspelbaar, en dus niet-bedreigend gemaakt, niet door een verscherpen van de normen, maar door een vermenigvuldiging van behoeften. (pp. 21-22)

Gillies (2005) wijst op de wazige concepten tussen ondersteuning en dwang. Foucault (2007) beschrijft hoe het paradoxale karakter van de globalisering (evenzeer als bij de beschavings - en normaliseringsprocessen) erin lijkt te bestaan dat zij ‘vrijheid in afhankelijkheid’ of nog beter ‘vrijheid als afhankelijkheid’ creëert.

Bij de Duitse socioloog Ulrich Beck vinden we voorbeelden. Het vrije verkeer tussen mensen en goederen geeft een verlies aan controle weer op onze ‘leefwereld’, maar ook ecologische rampen laten ons voelen dat we alsmar minder grip hebben op wat er rondom ons gebeurt. Nucleaire, chemische, biologische en technologische ontwikkelingen hebben gezorgd voor een aantal risico’s die Ulrich Beck (1997) ertoe gebracht hebben onze maatschappij als een risicomaatschappij te bestempelen. De door de mens veroorzaakte risico’s zoals de kernexplosie in Tsjernobyl, de ‘gekke-koeienziekte’ en de gevaren van de genetische manipulatie, hebben inderdaad voor ongelukken gezorgd (Walravens, 2005). Rampen die op verschillende manieren een grote

invloed hebben op het maatschappelijk denken (Vandenbroeck, 2009b). De risico's zijn niet langer beperkt in ruimte en in tijd en overstijgen naast sociale klassen, ook natiestaten en militaire allianties (Geldof, 1997). Een verantwoordelijke is niet direct aanwijsbaar (Walravens, 2005). De nieuwe risico's doen beseffen, zegt Vandenbroeck (2009b), dat overheden hun bevolking niet kunnen beschermen tegen ecologische, economische en door de mens veroorzaakte rampen die hun dagelijks leven rechtstreeks beïnvloeden. Zij maken duidelijk dat internationale gebeurtenissen een directe invloed hebben op het lokale, intieme (ibid.).

In het atomaire tijdperk is de burger beroofd van zijn eigen oordeel en vermogen waar te nemen. De term antropologische shock is hier te plaatsen: 'zonder de soevereiniteit van onze zintuigen is de droom van de privésfeer, afzondering, toevluchtsoord uitgeroomd' (Beck, 1997, p. 25). De zandbak van het kinderdagverblijf en de slakroppen in de tuin, zagen er voor en na Tsjernobyl exact hetzelfde uit (Vandenbroeck, 2009). Met de onteigening van de zintuigen, komen we aan bij 'de gelijkstelling van informatie en werkelijkheid en daarmee van het produceren van werkelijkheid in de informatievoorziening en het informatiebeleid' (Beck, 1997, p. 26). Om uit te maken of iets veilig, goed en gezond is, zijn we gedwongen 'het dictaat van de informatie te accepteren' en zijn we uitgeleverd aan een wirwar van maatschappelijke instituties, wetenschappers, experts en media (Beck, 1997, p. 25).

Het 'savoir-pouvoir'-paradigma van Foucault wordt versterkt door de 'antropologische schok'. Ouders hebben nu experts nodig om de (onzichtbare) risico's te beschrijven. Zo kan de onderlinge afhankelijkheid van individuen en experts (en dus de invloed van het kennis-machtparadigma) alleen maar toegenomen zijn (Vandenbroeck, 2009b).

Vreemden dringen steeds dieper binnen in het persoonlijk leven

Elk aspect van de verwekking, het baren en het grootbrengen van kinderen is het onderwerp van professioneel advies, want de opvoeding is volgens de deskundigen een veel te belangrijke taak om alleen aan de ouders over te laten. Sinds het ouderschap van een intieme relatie vol warmte en emotie in een vak vol technische expertise veranderd is, krijgt de deskundige een belangrijke rol toebedeeld. In dat opzicht ligt de oplossing voor de hand: de opvoeding moet uit het gezinsverband worden gehaald zodat verlichte vaklui de zaak recht kunnen breien. (Furedi, 2001, p. 24)

Op elk punt van ons leven krijgen we adviseurs over de vloer. Is het niet onder de vorm van moeders, vrienden of kennissen, dan is het wel aan de hand van folders, tijdschriften en/of boeken. En als het echt niet anders kan staat de deskundige in eigen persoon wel aan de deur. Elk op hun manier vertellen ze hoe we moeten leven.

Beck (1997) stelt zich de vraag of we voor alle details van kwesties van leven en dood afhankelijk zijn van het oordeel van experts? Voor de opvoeding lijkt het antwoord alvast bevestigend. In een maatschappelijke context (na mei '68) waarin democratisering en inspraak sleutelbegrippen geworden zijn, wordt de klassieke dominantie van deskundigen ten overstaan van ouders, vervangen door wederzijdse afhankelijkheid.

De popularisering van het wetenschappelijk discours maakt dat steeds meer ouders de belangrijkste instellingen (over moederliefde, het belang van ontwikkelingsstimulerend speelgoed, enz.) vrijwillig zullen onderschrijven en dat ze, in naam van het recht van het kind op maximale ontwikkelingskansen, vragende partij worden om het advies van de wetenschappen in te winnen bij hun dagelijkse opvoedingsbeslommeringen. (Vandenbroeck, 2009, p. 127)

Het wetenschappelijk ouderschap krijgt vorm (De Winter, 1986 in Vandenbroeck, 2009b). 'Het wetenschappelijk weten produceert wetenschapsafhankelijke ouders, zowel als wetenschapsafhankelijke ouders het wetenschappelijk weten produceren' (Vandenbroeck, 2009, p. 128).

Adviezen dringen steeds dieper de huiselijke sfeer binnen onder het mom ouders te helpen bij het maken van de juiste keuzes. Ze pretenderen ouders te helpen goede opvoeders te zijn. Je bent pas een echte, verantwoordelijke ouder, als je bij al die keuzemogelijkheden weet wat de beste keuze is (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Huishoudens zijn vandaag onderhandelende instellingen geworden en onderhandeling is het opvoedingsideaal geworden en tot norm verheven (Vandenbroeck, 2009b). Ouders moeten gevormd worden in verantwoord ouderschap (Delanghe, 1983 in Vandenbroeck, 2009b). 'De onderhandelingsopvoeding als pedagogische norm [...] leidt tot een reconstructie van het aloude wantrouwen tegenover ouders, die geacht worden niet in staat te zullen zijn met de nieuwe norm om te gaan', zegt Vandenbroeck (2009b, p. 201). Waar adviezen een hoge vlucht nemen, voelen ouders ook hun onzekerheid toenemen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Furedi, 2001; Ramaekers, 2009; Schaubroeck, 2010; Vandenbroeck, 2009).

Het wantrouwen ten overstaan van ouders, het gedoemd zijn te falen, introduceert een alomtegenwoordige 'schuld' en tegelijk 'plicht' om steeds meer 'aan zichzelf te werken' (Vandenbroeck, 2009b, p. 203). 'Dat alles heeft onmiskenbaar bijgedragen tot de existentiële opvoedingsonzekerheid en de afhankelijkheid van ouders ten opzichte van de opvoedingsexperten als hedendaagse biechtvaders en geestelijken', zegt Vandenbroeck (2009, p. 102). Iedereen weet dat voortdurende onderhandeling in de dagelijkse opvoedingspraktijk onmogelijk is en dat er geen wetenschappelijk bewijs is van de noodzakelijkheid ervan voor de gezonde ontwikkeling, zegt Vandenbroeck (2009b). En toch is er het genot te kunnen interveniëren in een dergelijke intieme aangelegenheid en de daarmee verbonden angst (Foucault, 1990, in Vandenbroeck, 2009b). Ouders voelen zich schuldig (Schaubroeck, 2010). Ouders worden overstelpt met nuttige inzichten uit de opvoedkunde (Furedi, 2001). 'De wetenschap produceert een eindeloze stroom handelingen, pamfletten en folders die de inmiddels doodsbanige moeder en vader zogenaamd onmisbare informatie verschaffen' (p. 9). Young (1990) stelt dat nieuwe ouders, in het bijzonder nieuwe moeders, nu periodiek de nood voelen aan begeleiding in hoe een kind op te voeden. In de Verenigde Staten, is deze nood geëvolueerd tot een ononderbroken alliantie tussen experts en ouders, waar kinderartsen, psychologen, opvoeders, kindontwikkelaars de rol hebben aangenomen van raadgevers aan ouders (ibid.).

Opvoeden is niet meer vanzelfsprekend (Miller & Sambell, 2003) en gaat gepaard met onzekerheid. Woorden als 'professionalisering van de opvoeding' en 'professie' impliceren dat opvoeden iets zou zijn dat je kunt leren, mogelijk zelfs moet leren, zegt Poot (1994; zie ook Ramaekers, 2009).

Furedi (2001) concludeert:

De mythe van de aangeboren bekwame ouder die zich helemaal in het gezinsleven kan waarmaken, heeft plaatsgemaakt voor de mythe van het ouderschap als een beproeving. De deterministische kijk op het ouderschap en de uitbreidende moeder- en vaderrol hebben de indruk gewekt dat kinderen opvoeden een uiterst ingewikkelde en moeilijke taak is. Opvoeden wordt niet langer als een activiteit gezien die volwassenen spontaan aankunnen. (p. 107)

En aangezien ouders het toch niet meer alleen kunnen, zijn er gelukkig nog de deskundigen met hun advies.

II. GEEN SCHRIJVEN ZONDER MACHT

Macht is het vermogen om op niet-fysieke manier de gedragingen van anderen te sturen, om mensen te laten lopen zonder met de hand hun voeten en benen in de juiste stand te zetten. Macht is iets heel alledaags en heel gelijk verdeeld. Er is macht in het gezin, tussen twee geliefden, op het kantoor, in de werkplaats en op eenrichtingswegen. Miljoenen kleine vormen van macht vormen het weefsel van de maatschappij waarvan individuen de schering zijn. Daaruit volgt dat er overal vrijheid is, omdat er overal macht is (Foucault in Veyne, 2010, p. 126).

Wie opvoeding zegt, heeft het tevens over macht. Wie vrijheid noemt, zegt tegelijk macht. Als we het over macht hebben, dan denken we vaak aan een macht die zich ‘beperkt tot de staat, tot het centrale gezag, het kille monster dat volgens sommigen onophoudelijk in omvang toeneemt [...]’ (Veyne, 2010, p. 125). Beperken we ons echter niet tot deze voorstelling, dan kunnen we haar overal opmerken (Veyne, 2010). Macht is overal, in productieapparaten, gezinnen, kleine groepen en instellingen (Foucault, 1992, p. 95).

Macht is intentioneel en vooral gericht op normalisering: mensen laten leven volgens gangbare normen (Foucault, 1992). ‘Normalisering door macht werkt niet alleen in op het niveau van de maatschappij, maar ook op dat van het lichaam, zoals verzorging, normen over lichamelijke schoonheid, seksualiteit, hygiëne en psychische gezondheid [...]’ (Kraan, 2006, p. 882). We delen de mensen in, classificeren ze, en verdelen ze in rangorden. De norm is tot een waarheid verheven of tot een waarheid gemaakt. En wat voor waar wordt gehouden, dwingt gehoorzaamheid af (Veyne, 2010) en wordt een vanzelfsprekendheid waar wij in leven. Mensen passen zich volgens de regels aan en volgen gewoonten die hun vanzelfsprekend lijken, zonder dat er enig geweld tegen hen wordt gebruikt (Veyne, 2010, p. 125). De wetenschap over de opvoeding is zodanig belangrijk geworden, dat ouders zich willen verdiepen in die wetenschap. Als vanzelf gaan ze de constructies van die wetenschap vrijwillig onderschrijven en worden vragende partij om het advies van de wetenschap in te winnen. Macht is dus geen wijze van onderwerping (Foucault, 1992).

Teksten creëren beelden die werkelijkheid scheppen

Als macht alomtegenwoordig is, overal vandaan komt, overal aanwezig is, geen eenheid is, maar een veelheid en binnensluipt waar men haar op het eerste gezicht niet verwacht, dan is macht aanwezig in teksten, in opvoedingsboeken, in deskundigheidsadvies. Wie een tekst schrijft doet dat met een bepaalde bedoeling. De maker ervan heeft een bepaald beeld voor ogen dat hij/zij wil brengen. Hij of zij regisseert en houdt de touwtjes in eigen hand. De schrijver bepaalt welke woorden het papier raken en welke nooit door zijn hand zullen worden vereeuwigd. Net zo met de media. Ze reiken onderwerpen aan waarover gedacht wordt (Cohen, 1963), zij voorzien hun publiek van manieren om de actualiteit te interpreteren (Van Gorp, 2006), zij voorzien hun publiek van beelden. Mensen ontwikkelen voor een groot deel hun denkbeelden door wat ze zien en lezen. Ze creëren beelden die op hun beurt een werkelijkheid scheppen (Smelik, Buikema & Meijer, 1999).

Beeldvorming is overal. Om ons heen, in ons hoofd. Beelden dringen door in alle aspecten van het dagelijks leven. Beeldvorming bepaalt hoe we naar de wereld kijken. Het is een voorstelling, geen echte werkelijkheid. De werkelijkheid wordt vormgegeven en niet weerspiegeld (Smelik et al., 1999). Sommige zaken worden afgebeeld en verwoord, andere niet. Beelden produceren, en sluiten tegelijk uit. Nieuwe beelden zorgen ervoor dat de

waarneming anders wordt. En nieuwe beelden hebben invloed op de werkelijkheid. Ze leiden tot nieuwe beeldvorming (Smelik et al., 1999).

Wat beeldvorming zo complex en ongrijpbaar maakt, is dat beelden niet alleen heersende waarden en normen binnen een samenleving weerspiegelen, maar ook opnieuw verbeelden. Juist in dat reproducerende karakter kan het venijn van versterkte beeldvorming liggen: traditionele beelden van vrouwelijkheid en mannelijkheid worden zo immers voortdurend herhaald. (ibid., p. 37).

En over het algemeen gebeurt de herhaling en reproductie van onbekende stereotypen subtiel. Hier spreekt de macht van de vanzelfsprekendheid (Komter, 1985, in Smelik et al., 1999).

Het probleem wordt dus niet alleen gevormd door de taatheid van stereotypen, maar ook door de vanzelfsprekendheid ervan. Men ziet niet meer dat het een stereotype betreft, maar denkt dat het 'nu eenmaal zo is'. Deze verwarring tussen beelden en werkelijkheid is gevaarlijk omdat de mogelijkheid tot verandering niet onderkend worden, of zelfs teniet gedaan worden. (Smelik et al., 1999, p. 44)

Net daarom is het belangrijk te onderzoeken op welke manier macht in beelden en teksten circuleert (Smelik et al., 1999).

Macht in beelden en in teksten, als een proces van insluiting en uitsluiting, is geen proces dat van bovenaf gedictieerd wordt, maar dat werkzaam is in de interactie tussen maker, product en ontvanger. Hier is niet enkel belangrijk wie spreekt, kijkt en handelt, maar ook wie niet kijkt, spreekt of handelt (ibid.). Beeldvorming bevindt zich dus op alle drie de niveaus: 'de maker heeft al een bepaalde beeldvorming in zijn of haar hoofd, die overgebracht wordt op het product. De kijker of lezer vangt op zijn of haar beurt de betekenissen op en komt tot een eigen beeldvorming.' (p. 39)

Discoursen kennen geen slaafse volgelingen

Degenen die overheerst worden zijn altijd, in elk denkbaar sociaal universum, in staat een bepaalde macht uit te oefenen: het deel uitmaken van een veld impliceert per definitie het vermogen in dat veld effecten te produceren (al was het enkel maar door uitsluitingreacties op te roepen van de kant van degene die de heersende posities innemen). (Bourdieu, 1992, p. 47)

Wie dominantie ondergaat, is daarom nog geen slaafse volgeling (Bourdieu, 1992). Opvoedingsdeskundigen schrijven voor en over ouders. Ouders lezen opvoedingsboeken en gaan in op de adviezen van deskundigen. Ouders zitten met vragen over de opvoeding en gaan in op het aanbod dat hen wordt voorgesteld. Ouders gaan zich naar de adviezen van deskundigen gedragen. Ze lezen ze, volgen ze op en passen ze toe. Ouders gaan mee in een verhaal waarin deskundigen denken te weten wat goede opvoeding is.

Ouders zijn echter geen passieve ontvangers van opvoedingsadviezen. Ouders lezen, en een lezer interpreteert. Zij bepalen ook mee welke adviezen nodig zijn en hoe over opvoeding gedacht wordt. Een ouder beïnvloedt ook de voorziening, het aanbod en de deskundigen. Voorzieningen staan immers klaar om in te pikken op de vragen van ouders. Ouders moeten niet worden beschouwd als slachtoffer van wetenschap of beleid, noch als 'product' ervan. Ze moeten worden beschouwd als een actor in de machtsrelaties die ze zelf mee vorm geven (Vandenbroeck, 2009b).

Aanpassen aan de norm gebeurt vaak onbewust. Ouders hebben niet het gevoel dat ze gehoorzamen, laat staan gedwongen worden bepaalde normen te handhaven. Ze doen het als vanzelf, omdat het natuurlijk en vanzelfsprekend aanvoelt. En dat is helemaal niet zo bijzonder: Ouders leven in een bepaalde tijdsperiode en culturele context waarin bepaalde dominante vertogen, discoursen als ‘waar’ circuleren. Volgens Foucault heeft elke maatschappij nood aan een regime van waarheden. Discours zorgen dat bepaalde dingen geaccepteerd worden en als waarheid functioneren, dat er mechanismen zijn die zaken als waar en onwaar beschouwen. Wat als waar wordt beschouwd is sterk afhankelijk van machtsstructuren, en dus van tijd en context. Discours worden namelijk gecreëerd door zij die macht en communicatiemiddelen hebben.

Foucault hecht veel belang aan de analyse van het discours: ‘het taalsysteem als cultureel en maatschappelijk gegeven’ (Kraan, 2006, p. 882) . Zijn aandacht gaat naar uitdrukkingen en waarden die in het spreken van een cultuur vervat zitten:

Het discours over een bepaald onderwerp [...], wordt door mensen [...] gedragen, maar het overstijgt hen tegelijkertijd. Evenals de macht moet men discours eerder opvatten als intentioneel sturend dan louter onderdrukkend. (ibid.)

Als we de beeldvorming over opvoeding willen veranderen, dan vraagt dat ook een verandering in discours. Verandering in discours vraagt dat nieuwe elementen aan de oppervlakte komen via communicatiemiddelen en vraagt naar verandering in machtsstructuren.

De macht van de wil tot weten

Wetenschap (en vooral menswetenschap) of politiek grijpen in ‘op het opvoeden in de betekenis dat zij aanleiding geven tot een dominant discours, tot een ‘publieke opinie’, die uiteindelijk het handelen structureert’ (Vandenbroeck, 2009b, p. 328, zie ook Foucault, 2007). Voor Foucault bestaat er een sterke relatie tussen kennis en macht (Kraan, 2006). ‘Wetenschappen ontstaan niet door een soort metafysisch verlangen naar kennis, maar door een ‘willen weten’ (volonté de savoir) dat nodig is om geschillen te regelen, anderen te besturen of op te voeden’ (Kraan, 2006, p. 882). Volgens Foucault ontwikkelen de menswetenschappen zich uit een behoefte aan disciplinaire technieken om normaal menselijk gedrag te bevorderen (Kraan, 2006). ‘Wetenschap heeft de macht om de waarheid te produceren (of deze te verhullen). Waarheden worden gebruikt om krachtig te oordelen of te veroordelen’ (Kraan, 2006, p. 883).

Bourdieu (1984 in Vandenbroeck 2009b) spreekt over symbolische systemen die niet alleen kennismiddelen zijn, maar ook overheersingsmiddelen:

De sociaal gevormde classificatieschema’s waarmee we de maatschappij actief construeren, neigen ertoe de structuren waar ze uit voortkomen voor te stellen als natuurlijke en noodzakelijk gegevenheden, en niet als historisch toevallige producten van een gegeven krachtsverhouding tussen groepen (klassen, etnische categorieën of seksen). (Vandenbroeck, 2009b, p. 328)

Als we geloven dat symbolische systemen sociale verhoudingen niet simpelweg weerspiegelen maar bijdragen tot hun constitutie, dan moeten we toegeven dat, binnen bepaalde grenzen, de wereld veranderd kan worden door het veranderen van onze voorstelling van de wereld (Wacquant, 1992).

Macht heeft dus een productieve zijde, en Foucault legt sterk de nadruk op deze zijde, in plaats van op haar repressieve zijde, zonder het bestaan van repressie te ontkennen (Merquior, 1988). Foucault (2007) stelt dat we afstand moeten nemen van een traditie die suggereert dat kennis slechts kan bestaan waar machtsverhoudingen zijn opgeschort, en de kennis zich alleen kan ontwikkelen los van de belangen, eisen en geboden van de macht.

Misschien moeten we het denkbeeld laten varen dat macht waanzinnig maakt, en omgekeerd dat afstand doen van macht een voorwaarde is om kennis te verwerven. We moeten veeleer erkennen dat macht kennis produceert (en niet alleen gebruikt omdat ze nuttig is, of begunstigt omdat ze dienstbaar is), dat kennis en macht elkaar direct impliceren, dat er geen machtsverhouding bestaat zonder de vorming van een daaraan gecorreleerd kennisgebied, en dat er geen kennis bestaat die niet tegelijk machtsverhoudingen veronderstelt en vormt. (Foucault, 2007, p. 43)

Macht produceert realiteit, domeinen van objecten en rituelen van waarheid. Macht produceert plezier, vormt kennis en produceert discours. Het zijn volgens Foucault juist deze positieve aspecten die macht voor mensen aanvaardbaar maakt. Zou macht alleen maar repressief functioneren, dan zouden mensen niet overtuigd kunnen worden om te gehoorzamen (Vandenbroeck 2009b). En beelden doen gehoorzamen. En wij gehoorzamen wat ons vanzelfsprekend lijkt. We gehoorzamen het dominante discours. En ook ouders volgen en luisteren naar de adviezen van deskundigen. Deskundigen spreken in een taal die voor hen heel natuurlijk aanvoelt en verre van repressief aandoet. En die 'lieve' woorden dwingen gehoorzaamheid af, zonder te beseffen dat we gehoorzamen.

III. HET VROUWENBLAD ALS HISTORISCHE BRON: GEEN PASSIEVE GETUIGE

Vrouwenbladen mogen dan nog steeds door sommigen als ‘inferieure perssoort’ beschouwd worden (Boone, in De Smet, 1998), in deze meesterproef schudden ze hun inferieur verenkleed af en worden ze beschouwd als een ware, historische bron en een machtig wapen. Vrouwenbladen zijn geen ‘doetjes’, geen ‘blaadjes’ om zonder handschoenen aan te pakken. Geen passieve getuigen, maar actieve instrumenten en machtige middelen om advies, normen en waarden, uit te dragen. Zij dicteren, maar doen dat vandaag met fluweelzachte inkt. De ‘monsterlijke Frankensteins’ (Friedan in Jensen, 2004) lijken evenwel verdwenen. Of niet?

De koffie en het tijdschrift

De krant en het tijdschrift schiepen de categorieën ‘het publiek’ en ‘de publieke opinie’. ‘Cultuur’ werd vanaf de vroeg zestiende eeuw mogelijk gemaakt doordat de gedrukte periodieken voor een openbaarheid zorgden, schrijft Aerts (1996). Cultuur heeft een ‘communicatieruimte’ nodig, een publieke sfeer van gedachten- en informatie-uitwisseling. En deze ‘uitwisseling’ kwam tot uiting in het genootschap, het koffiehuis en het tijdschrift. Zij vormden (semi-) openbare plaatsen waar mensen elkaar vrijelijk konden ontmoeten, zich konden verenigen met gelijkgezinden of zich lieten informeren over zaken van algemeen belang. Tijdschriften creëerden niet alleen de publieke sfeer, maar brachten daar tegelijk differentiatie in aan, aldus Aerts (1996):

Zij deden dat (en doen dat trouwens nog steeds) enerzijds door hun prijs, niveau en soort van informatie, anderzijds door zelf bepaalde sociale stratificaties en publieksgroepen in het leven te roepen. [...] Door zich te presenteren als *Gentleman's Magazine* [...], als *De Borger* [...], *De Vaderlander* [...], gaven tijdschriften aan dat zij bestemd waren voor diegenen die zich in zo'n aanduiding herkenden. (p. 174)

En dat is niet alles. De periodieke pers maakte ‘geïnformeerd-zijn’ tot een behoefte en vervolgens tot een noodzaak. Informatie werd tot een begerenswaardig goed gemaakt en het lezen van tijdschriften verleende status.

En ook vrouwenbladen hoorden bij die periodieke pers:

Uit de tradities van de onderhoudende nieuwsbladen, de modetijdschriften en de spectatoriale geschriften ontwikkelde zich de rijke markt van de ‘publiektijdschriften’ of ‘familietijdschriften’, die vanaf het midden van de 19^e eeuw aantrekkelijker konden worden door illustraties. In toenemende mate kreeg dit soort bladen, met hun plezierige mengeling van amusement, praktische en sociale informatie, een ideologisch of commercieel karakter. Zij leenden zich bij uitstek als voertuig voor reclame of een impliciete boodschap. (Aerts, 1996, p. 176)

De spiegels van een ‘ware’ bron

‘Tijdschriften zijn spiegels van hun tijd’, zegt Wassenaar (1976) in haar boekje *Vrouwenbladen: Spiegels van een mannenmaatschappij*. Vooral de familiebladen en de tijdschriften voor de vrouw zouden volgens haar deze spiegelfunctie in sterke mate bezitten. ‘De heersende moraal, gewoonten en zeden, ja de hele geest van de tijd is er vastgelegd in letters en lijnen’, zegt ze (Wassenaar, 1976, p. 8). Toch willen we, met Aerts, benadrukken dat tijdschriften en dus ook vrouwenbladen, niet louter een passieve getuige of het verslag van hun tijd zijn. Zij zijn niet een afspiegeling van een ‘echte’ werkelijkheid daarbuiten. Door hun organisatie, aantal en inhoud bepalen zij zelf die culture werkelijkheid. De geijkte vergelijking van ‘het tijdschrift als spiegel van zijn tijd’ voldoet volgens Aerts (1996) dus niet:

Tijdschriften zijn geen kleurloos venster, geen doorgeefluik, geen ‘neutrale’ bron van informatie over het verleden. [...]. Bezieet men deze teksten niet louter op zichzelf, maar ook als onderdeel van het blad als geheel, dan geven zij tevens informatie over de stand van kennis, politieke zienswijzen, de sociale opvattingen en dergelijke in de betreffende periode. Zij vormen een bron voor de bestudering van ideologie, waarden en wereldbeelden, intellectuele stijl of communicatietechnieken. (p. 178)

De werkelijkheid is, met de woorden van Aerts, grotendeels een product van deze media. Tijdschriften hebben volgens hem een veel actiever en fundamenteeler aandeel in de vorming van de cultuur dan de spiegelmetafoor suggereert.

Tijdschriften vormen interessant bronnenmateriaal. Om de waarde van de bron te bepalen is het ook belangrijk inzichten te hebben in de institutionele bindingen en in het juridisch kader waarbinnen tijdschriften functioneren, vertelt Aerts. De meerwaarde van tijdschriften als historische bron ligt volgens hem in hun integrale karakter en in het feit dat zij representatief zijn:

Tijdschriften [...] vertegenwoordigen bijna altijd een ‘kring’, ten eerste van hun redactie, medewerkers en uitgevende instanties, ten tweede van hun publiek en dat gedurende een langere periode. Omdat zij gewoonlijk niet louter uitzonderlijke auteurs en prestaties omvatten, representeren zij tevens een bepaald gemiddelde, op welk niveau dan ook. Daarbij vormen zij inhoudelijk steeds een geheel van levensgebieden, moraal, esthetiek en stijl. Alles bij elkaar genomen zijn tijdschriften dus representatief voor een beweging, een groep, een periode. Maar deze representativiteit is relatief: elk tijdschrift vertegenwoordigt enkel een aspect of deel van de samenleving. Het begrip representativiteit impliceert hier ook niet een terugkeer naar de metafoor van het tijdschrift als spiegel. (Aerts, 1996, p. 180)

Het oeuvre staat niet op zich, maar is deel van een bepaalde redactie. En zo moeten we het tijdschrift als bron ook bekijken, zegt Aerts. De tekst wordt dan als het ware aan zijn auteur onttrokken en tot deel gemaakt van de ideologie, stijl of esthetiek van een ‘kring’ (redactie, auteurs en publiek). De teksten in het tijdschrift fungeren dan als collectieve brontekst:

De historicus kan in deze bron een samenhang, boodschap en betekenis aanwijzen die de afzonderlijke auteurs zich misschien niet of nauwelijks bewust waren. Hij ontdekt tevens wat zij niet beoogd hebben of wat zij zich niet bewust waren: collectieve denkstructuren, vooroordelen, vanzelfsprekendheden, vaste redeneringschema’s en stijlprocedés. Op deze manier geven tijdschriften als historische bron veel meer prijs dan wanneer men ze beschouwt als een louter toevallige bundeling van teksten die aan afzonderlijke auteurs toebehoren. (pp. 180-181)

Vrouwen en blaadjes

Vrouwentijdschriften zijn er in alle kleuren en maten (geweest): tijdschriften voor de ‘beschaafde burgeres’, voor de katholieke vrouw, voor de moderne vrouw, voor meiden van rond de twintig, voor de geëmancipeerde vrouw, voor de carrièrevrouw, voor de huisvrouw en moeder, voor het tienermeisje, voor de vijftig-plusvrouw, voor de glamour girl en ga zo maar door. Deze bladen zijn niet meer weg te denken uit onze samenleving en kennen reeds een driehonderdjarig bestaan (Sens, 2004).

‘Ze hebben een onuitwisbare invloed gehad op hun lezeressen en niet alleen op hun leef- en denkwereld, maar ook op die van hun mannen, kinderen, [...] vriendinnen en de maatschappij als geheel’, zegt Sens (2004, p. 1). Geïllustreerde vrouwenbladen kwamen, in de eeuw die achter ons ligt, in volle bloei. Vandaag is het aanbod groter dan ooit. Op het eerste gezicht vallen de grensverleggende veranderingen op die de vrouwenbladen in de loop van de tijd doormaakten. Kijken we verder, zegt Sens, dan zien we grote lijnen continuïteit. Volgens haar zijn die lijnen, van de vroege vrouwentijdschriften naar de bladen van nu, duidelijk te trekken:

In de levenslessen, maar ook in de advertenties die de lezeres voorgeschoteld kreeg en krijgt, zijn de volgende thema’s prominent aanwezig: de vrouw als moeder en als partner, de verantwoordelijkheid voor huis en haard, het uiterlijk van de vrouw en het specifieke vrouwelijke gedrag. (Sens, 2004, p. 1)

Ook Wassenaar schreef reeds in 1976 dat het opmerkelijk was dat er veel in de vrouwenpers hetzelfde bleef. En dat reeds drie eeuwen lang:

Zo kon men minstens tweehonderdvijftig jaar lang met de meest simpele formules als ‘Kleidung, Kosmetik Komfort, Küche, Kinder’ of ‘fashion, fiction, furnishing and food’ alle woelige sociale, politieke en economische revoluties weerstaan. (p. 8)

Evenzeer opmerkelijk was de snelle verbreiding van vrouwenbladen na de Tweede Wereldoorlog (Wassenaar, 1976). De economische groei en de daarmee gepaard gaande welvaartsstijging zorgden ervoor dat apparaten als wasmachines, stofzuigers, koelkasten en televisietoestellen voor een groot publiek beschikbaar werden. Veel van deze nieuwe apparatuur verlichtten de huishoudelijke taken van de vrouw. Voor adverteerders waren vrouwenbladen dan ook het ideale medium om hun nieuwe artikelen in aan te prijzen (Hülsken, 2005). Het ‘damesbladwezen’ ontwikkelde zich tot een massapers waar de reclame niet meer buiten kon (Wassenaar, 1976). Vandaag maken advertenties onlosmakelijk deel uit van vrouwenbladen. Eerst in zwart-wit en later in kleur, werden en worden allerhande producten op aantrekkelijke en luxueuze wijze afgebeeld. Ze verleiden de lezeres tot het kopen van producten die bij de levenssfeer van de vrouw passen (Sens, 2004).

Ook maatschappelijke veranderingen kwamen naar voor in de tijdschriften. Eind jaren vijftig bijvoorbeeld, werden discussies over betaalde arbeid buitenshuis door gehuwde vrouwen, steeds vaker gevoerd. Voor vrijwel alle vrouwenbladen waren zaken die met seksualiteit te maken hadden lange tijd omgeven met geheimzinnigheid en taboes. Halverwege de jaren zestig veranderde dat en vond in Nederland een revolutie plaats in de houding ten opzichte van seksualiteit, huwelijk en gezin. Deze zogenaamde seksuele revolutie ging gepaard met een grootschalige ontkerkelijking, democratisering, welvaartsstijging en vrouwenemancipatie, zegt Hülsken (2005). In bladen als bijvoorbeeld *Margriet* en later *Viva* werden onderwerpen aangesneden die tien jaar daarvoor volstrekt onbespreekbaar waren (ibid.).

In de jaren zeventig verscheen voor het eerst het feministische maandblad *Opzij*. Begin jaren negentig komt steeds meer kleur in de bladen. Het is de periode van onderhandelen, van regulering, individualisme en bewust consumeren. Kleding, meubels en recepten moesten praktisch, snel en mooi zijn. In de huidige vrouwenbladen lijken geen taboes meer te bestaan, zegt Hülsken. Alles kan en mag, niets hoeft. En nog steeds komen nieuwe tijdschriften op de markt.

Vrouwen, spiegels en motors

‘Ook al heeft de vrouw zich in de loop van de twintigste eeuw geëmancipeerd of op zijn best geïndividualiseerd, ‘de vrouw’ behorend tot een diffuse groep met gelijkvormige interesses en levensvervullingen blijft een machtig concept voor de vrouwenbladenmarkt’ (Sens, 2004, p. 1). Kookten vrouwen vroeger in functie van hun gezin, dan worden hen nu allerhande recepten voorgeschoteld die inspelen op hun individuele levensstijl. Ook mode is altijd van de partij. Mode is niet waarde vrij maar een afspiegeling van wat er op dat moment in de samenleving speelt. Dat geldt ook, zelfs nog sterker, voor de lezersrubrieken, vertelt Sens (2004).

Maar, zegt ze, en ze stelt ons voor volgende vragen: ‘Zijn vrouwentijdschriften nu spiegel of motor van de samenleving? Zijn ze trendvolgend of trendsettend? Maken ze deel uit van de *avant garde* of volgen ze als makke schapen de kudde van de massa?’

Volgens Sens (2004) zijn vrouwentijdschriften het allemaal geweest: spiegel of motor; trendvolgend of trendsettend; *avant garde* of massacultuur; barricaden of *mainstream*.

Tot eind jaren zestig van de twintigste eeuw kunnen we het merendeel van de vrouwenbladen kenschetsen als vooral ‘bevoogdend’ of ‘belerend’. Tot ver in de twintigste eeuw zijn uitgevers en hoofdredacteurs van de grote publiekstijdschriften man (voor uitgevers geldt dat nog steeds).

Publiekstijdschriften voor vrouwen hebben met elkaar gemeen dat ze zich doorgaans richten op een autochtone ‘doorsnee-vrouw’, veelal in een bepaalde leeftijdscategorie, zegt Sens (2004):

Elke tijd vraagt om haar eigen tijdschriften: rond 1900 vrouwenkiesrechtbladen, in de jaren veertig en vijftig katholieke vrouwenbladen en een blad voor plattelandsvrouwen, in de jaren zeventig feministische bladen en bladen voor de ‘zwarte vrouwen’ en een Turkse vrouwenkrant zien het levenslicht, in de jaren negentig gevolgd door bladen voor carrièrevrouwen. (p. 3)

Vandaag staat de zelfontplooiing van vrouwen meer dan ooit centraal: ‘als partner, als moeder, als werkende vrouw, als verzorgde vrouw, als kritische, zelfbewuste vrouw, als genietende vrouw, als geëmancipeerde vrouw, als ontluikende vrouw, als alleenstaande vrouw, kortom, ... als mens’ (Sens, 2004, p. 3).

Onderzoek kan niet volgen

Ondanks hun felbegeerde positie in het leven van vrouwen (en ook van mannen), is er bitter weinig onderzoek naar vrouwentijdschriften verricht (Hülsken, 2005). Nochtans gaat het hier niet om ‘simpele lectuur’, zoals sommigen wel eens beweren, maar om dragers van een complex karakter. Ze bevatten paradoxen en zenden geen eenduidige boodschappen uit. Bovendien verschilt hun functie en betekenis per blad, lezer en periode (ibid.). Reeds in 1976 kaart Wassenaar aan dat er heel weinig bekend is over tijdschriften voor de vrouw, ondanks de indrukwekkende verkoopcijfers. Wetenschappelijke onderzoeken zijn schaars en dat geldt vandaag nog steeds. In Nederland, en zeker in België, staat het onderzoek naar vrouwenbladen nog in zijn kinderschoenen (ibid.).

De start van onderzoek naar vrouwenbladen viel binnen de ontwikkeling van vrouwengeschiedenis en vrouwenstudies aan de universiteiten tijdens de jaren zeventig, stelt Hülsken (2005). Feministisch onderzoek heeft, vanaf midden jaren zeventig, vrouwenbladen als genre geproblematiseerd. De commerciële vrouwenbladen werden gezien als vrouwonderdrukkend en beperkend omdat ze ‘traditionele’ rolpatronen zouden bevestigen en versterken (Hülsken, 2005). De Amerikaanse feministe Betty Friedan typeerde 20ste-eeuwse vrouwentijdschriften ooit als monsterlijke ‘Frankensteins’, omdat ze lezeressen allerlei onderdrukkende ideaalbeelden op zouden leggen, zoals dat van de gelukkige huisvrouw (Jensen, 2004). Inmiddels kwam hier, vanaf de jaren negentig, vanuit verschillende kanten kritiek op. Toch leidde dit niet tot een stroom aan wetenschappelijke publicaties. Vanuit de vrouwenstudies en later genderstudies zijn een aantal thema’s en tijdschriften onderzocht, naar grote publieksbladen als *Margriet* en *Libelle* is echter nauwelijks onderzoek verricht (Hülsken, 2005).

Het is pas de afgelopen tien à vijftien jaar (Hülsken schreef dit in 2005) dat vrouwenbladen, en tijdschriften in het algemeen, meer in de belangstelling van cultuuronderzoekers staan. Niettegenstaande de belangstelling voor de massamedia binnen de sociale wetenschappen al eerder was gewekt, werden vrouwenbladen door hun thematiek ‘huishouden en gezinsleven’ lange tijd gezien als niet maatschappelijk problematiserend of invloedrijk. Dit verandert in een samenleving waar populaire cultuur en onderzoek naar het dagelijks leven aan belangstelling wint. Plots worden ‘huishouden’ en ‘gezinsleven’ wel interessant.

Toch is er weinig veranderd. Onderzoekers die zich met vrouwenbladen bezighouden, benadrukken nog steeds dat uitvoerig onderzoek naar de inhoud en werking van vrouwentijdschriften ontbreekt en dat er nog veel tijdschriften in bibliotheken liggen te ‘wachten’ op onderzoek (Hülsken, 2005).

Ik trok alvast naar oma’s kelder en menig bibliotheek, op zoek naar vrouwenbladen met een lange continuïteit, oude dametjes die vandaag nog steeds fris en monter zijn.

METHODOLOGIE

Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag kent drie onderdelen:

- 1) Op welke manier worden ouders in opvoedingsliteratuur aangesproken op hun opvoedingsgedrag? Meer bepaald wat zeggen opvoedingsdeskundigen in het vrouwenblad *'Libelle'* over opvoeding.
- 2) Wat en hoe schrijven deze deskundigen voor en over ouders?
- 3) Wat en hoe schrijven deskundigen niet?

Libelle als analyse-object

Libelle mag dan een oud dametje heten in het medialandschap, voor duizenden vrouwen blijft ze wekelijkse lectuur (Hülsken, 2005). Ze wordt een damesblad of vrouwentijdschrift genoemd. Ze is periodiek en gericht op een vrouwelijk publiek (ibid.).

Libelle is niet het maandelijkse duurder en luxe blad zoals *Feeling* en *Marie Claire*, maar het wekelijkse, relatief goedkope geïllustreerde tijdschrift, gericht op een algemeen vrouwelijk publiek.

Traditionele tijdschriften bevatten altijd: korte verhalen en vervolgverhalen, artikels over huishouden, kinderopvoeding en familierelaties, recepten, mode en patronen, schoonheidstips, ingezonden brieven, artikels over beroemde of Koninklijke mensen, wedstrijden, columns en advertenties (Ballaster et al., 1993, in Hülsken, 2005). 'De meeste vrouwentijdschriften combineren praktische zaken (huis, carrièreadviezen, boeken, filmrecensies) met artikelen en columns over relaties, seksualiteit, moederschap, schoonheid, mode en korte fictie' (Hülsken, 2005, p. 2). Deze karakteristieken bepaalden vanaf het begin van de twintigste eeuw tot op vandaag voornamelijk de inhoud van vrouwentijdschriften (Hülsken, 2005). De meeste van deze bladen waren neutraal van religie en gericht op een breed publiek (ibid.).

Waarom deze keuzes?

De bedoeling van dit onderzoek was om over een tijdsbestek van dertig jaar na te gaan hoe deskundigen over opvoeding schrijven en welke inhoud ze aan hun artikels gaven. Om dit mogelijk te maken was een tijdschrift nodig dat bij veel mensen de huiskamer binnenkomt en waarbij het lezerspubliek, naast anderen, ook 'ouders en opvoeders' zijn. Een vrouwenblad als *Libelle*, geen blad uitsluitend over opvoeding en toegankelijk voor een groot aantal vrouwen, bleek 'geschikt' materiaal om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

Ik koos voor de publicaties van *Libelle* om drie redenen: (1) haar ononderbroken geschiedenis van kennis overbrengen aan lezers (vaak moeders), met andere woorden de lange continuïteit van het vrouwenblad, (2) haar enorme oplage; het blad komt bij veel gezinnen binnen, (3) haar soort, ze is een vrouwenblad (populaire literatuur).

Een stukje geschiedenis

Om *Libelle* te kunnen analyseren, moet de onderzoeker kennis hebben van de gebruikscontext. Dus was het zoeken naar achtergrondmateriaal ‘dat inzichten kan opleveren over de sociale context waarin het document wordt geproduceerd en gebruikt’ (Wester, 1987, p. 100).

Libelle is een populair Vlaams lifestylemagazine. Het is het oudste vrouwenweekblad van België en tevens het populairste (Centrum voor Informatie over de Media [CIM], 2010). Het tijdschrift wordt uitgegeven door Sanoma Media (voorheen Sanoma Magazines Belgium), eigendom van het Finse mediaconcern Sanoma. Er bestaat eveneens een Nederlandse versie van *Libelle*, volledig autonoom en totaal verschillend van de Vlaamse versie.

Libelle verscheen voor het eerst in 1943, alleen in een Nederlandse editie. Thema's als mode, opvoeding, schoonheid, eten en relaties stonden ook toen al centraal. In 1945 verscheen een echte Vlaamse versie. Het "nieuwe" tijdschrift kreeg de ondertitel *Weekblad voor de (Vlaamsche) vrouw* en richtte zich aanvankelijk op huisvrouwen uit de middenklasse. Geleidelijk maakte *Libelle* de overgang van zwart-wit naar kleur. Ook het aantal pagina's nam toe (Flour, Van Molle, Jacques, Marissal, & Gubin, 1995). Begin jaren zestig werden de verschillende rubrieken voor het eerst geordend per thema: mode, praktische rubrieken (gezondheid, handwerk, breien, keuken, gymnastiek), film, romans en verhalen, reportages en de tv- en radiobijlage. Vanaf eind jaren zestig begon *Libelle* ook buitenshuis werkende vrouwen tot haar vaste lezerskring te rekenen. In 1970 vond de fusie plaats tussen *Libelle* en *Rosita* (Flour et al., 1995).

In die periode ontstonden de eerste barsten in het behoudende profiel van *Libelle*. Het beeld van de vrouw die eventueel werkte tot ze een geschikte echtgenoot gevonden had, maar zich daarna liefdevol aan haar man, de kinderen en het huishouden wijdde, strookte immers niet meer met het geëmancipeerde vrouwenbeeld van de jaren zeventig. ‘Maatschappelijke problemen kwamen meer aan de orde en de visie op de vrouw veranderde, al bleef de belangstelling voor de tweede feministische golf oppervlakkig’ (Flour et al., 1995, p. 149). In de loop van de jaren zeventig en tachtig ontwikkelde het magazine zich tot een hedendaags vrouwenblad, zij het niet op de feministische toer (Pauwels, 2008).

In 1990 vond er opnieuw een fusie plaats: bij het faillissement van *Het Rijk der Vrouw* nam *Libelle* het tijdschrift over en profiteerde het van dat samengaan om weer wat wijzigingen door te voeren en zich aan te passen aan de nieuwe behoeften van het publiek, dat op vlak van mode, smaak en mentaliteit weer sterk was veranderd. Oude rubrieken werden opgepoetst, nieuwe rubrieken werden toegevoegd en de moraliserende toon verdween, zegt Robijns (1995).

Doelgroep en oplagecijfers

Libelle richt zich tot vrouwen tussen 25 en 54 jaar oud met kinderen en omschrijft zich als:

Het blad voor de actieve vrouw, die niet alleen haar gezin belangrijk vindt, maar ook haar eigen ontwikkeling en de wereld waarin ze leeft. Ze combineert veel rollen en taken, heeft weinig tijd, maar probeert er het maximum uit te halen. Ze kiest voor kwaliteit, voor enerzijds verantwoord leven en anderzijds meer genieten van vrije tijd. Ze zoekt

naar tips en praktische info om elke dag beter te laten verlopen, maar droomt ook van een mooi interieur en een prachtige tuin, van leuke kleren en een aantrekkelijk uiterlijk. (Sanoma Media, 2012)

De oplage van het blad bedroeg in 2011 wekelijks ongeveer 280.000 exemplaren (CIM [oplagecijfers], 2011). Volgens cijfers van het CIM uit 2010 bereikt *Libelle* 913.400 lezers, waarvan 22,5 procent mannen en 77,5 procent vrouwen (zie ook The Press, n.d.). Opmerkelijk is dat men de grootste groep lezers volgens de leescijfers aantreft bij de 65-plussers, maar eigenlijk heeft *Libelle* een groot lezersaantal in alle leeftijdscategorieën vanaf 35 jaar. Iets minder dan de helft van de *Libelle*-lezers oefent een job uit, acht procent is huisvrouw (CIM [bereikcijfers], 2011). *Libelle* verschijnt wekelijks op donderdag.

Inhoud en rubrieken

Libelle biedt een veelheid aan informatie op huishoudelijk, psychologisch en maatschappelijk vlak, alsook persoonlijke verhalen, reportages en interviews. De belangrijkste pijlers van het damesblad zijn: gezin, mode, lichaamsverzorging en gezondheid, wonen, eten en drinken en toerisme. De vaste rubrieken in 2011 zijn *Blocnote*, *Hulplijn*, *Mijn verhaal*, *Gezond!*, *Aan Tafel*, *Extra!*, *De Column van Anne Davis*.

Naast het wekelijkse tijdschrift verschijnen er ook regelmatig gespecialiseerde maandbladen en specials, waaronder *Libelle Mama!* Deze special verschijnt tweemaandelijks en bevat expertenadvies en opvoedingstips, leuke doe-ideeën met kinderen en herkenbare verhalen over de leuke en minder leuke aspecten van het mama zijn. De eerste *Libelle Mama!* verscheen op 24 februari 2011.

Methode

Kwalitatieve inhouds- en discoursanalyse

We kozen voor een kwalitatief onderzoek. Verantwoording daarvoor vonden we bij Kracauer (1952, in de Bruin, 1999). Hij betoogt dat communicatie in wezen niet bestaat uit kwantitatieve elementen, maar dat zij kwalitatief van aard is. Omdat ons onderzoeksmateriaal communicatie als functie heeft, lijken we op dit punt goed te zitten.

Wij focussen op een kwalitatieve inhoudsanalyse, met een nadruk op discoursanalyse. Wester (1987) geeft mee dat een inhoudsanalyse een belangrijke vorm is van sociaal-wetenschappelijk onderzoek waarin gebruik wordt gemaakt van specifiek onderzoeksmateriaal: communicatieproducten.

Dit kan zeer breed opgevat worden: inhoudanalyse wordt toegepast op gesprekken, toespraken, preken, verhalen, mythes, radio- of tv-uitzendingen, kranten, tijdschriften, boeken, brieven, memoires, archiefmateriaal van organisaties, foto's [...]. Al dit soort materiaal kan gezien worden vanuit haar communicatiefunctie: op een of andere manier verwijzen zij naar betekenissen, het centrale onderwerp van kwalitatief onderzoek. [...] De inhoudsanalyse is een interpretatieve werkwijze bij uitstek: de reconstructie van de betekenisstructuur in het materiaal staat centraal. (Wester, 1987, p. 95)

Den Boer, Bouwman, Frissen & Houben (2005) geven mee dat een inhoudsanalyse meestal gaat om het achterhalen van de boodschap zoals die er door een auteur is in gelegd. Mortelmans (2007) zegt dat een *discoursanalyse* kan beschouwd worden als een variant van inhoudanalyse. Bij vertogen gaat het 'niet alleen om

aspecten van de tekst zelf, maar tevens om posities die individuen innemen in en om die tekst', zegt de Bruin (1999, p. 37).

Een vertooganalyse evalueert niet alleen de meest zichtbare elementen van een tekst, maar ook "dieper" gelegen betekenissen. Bovendien zijn de elementen van verschillende niveaus aan elkaar en aan maatschappelijke en culturele fenomenen te relateren. (de Bruin, 1999, p. 37)

[...] het doel van een vertooganalyse is om een vertaalslag te maken van concrete uitingen van individuen naar bredere maatschappelijke machtstructuren. (de Bruin, p. 38)

Framinganalyse

Net als discoursanalyse, kan framinganalyse de kracht van teksten blootleggen, aldus Entman (1993). De twee analysestrategieën sluiten elkaar niet uit, maar vullen elkaar aan. Frames zijn aanwezig in het discours en het denken van de gemeenschap. Wat en hoe deskundigen schrijven, heeft veel te maken met beeldvorming. Beeldvorming sluit bepaalde zaken in, andere uit (Smelik et al., 1999). Ze heeft met machtsrelaties te maken en met een dominant discours. Waar beelden zijn, is een frame. De macht van een frame kan zo groot zijn als de macht van de taal zelf (Entman, 1993).

Een frame is geen willekeurig gekozen invalshoek, maar een onderdeel van een uitgebreid proces van beeldvorming (Entman, 1993). Het is een conceptueel en ideologisch basiskader (Morley, 1976). Framing werkt volgens Entman (1993) als volgt: het licht bepaalde stukken op, waardoor het de attentie van mensen krijgt en tegelijkertijd verduistert het andere stukken informatie.

Framing gaat over de manier waarop belangen, zenders, bronmateriaal en cultuur samenkomen in een coherente visie op de werkelijkheid, zegt Reese (2001). Frames zijn gedeelde kennisstructuren, die cultureel bepaald zijn en die het mogelijk maken om gebeurtenissen te duiden en die te delen met elkaar. Net door aspecten in een kader te plaatsen wordt het ook mogelijk onderwerpen te begrijpen, aldus Reese. Daardoor ontstaat een gestructureerde visie op de werkelijkheid, die gedeeld wordt door een samenleving of cultuur. De wereld wordt aan de hand van framing, op een bepaalde manier geïnterpreteerd (ibid.). Met deze uitleg leunen we zeer nauw aan bij wat we discoursanalyse noemen. Framing kunnen we dan als het ware beschouwen als een onderdeel ervan.

Frames komen voor in teksten, beelden, gesprekken; kortom in alle vormen van communicatie (Entman, 1993). Volgens Entman (1993) komt framing voor op vier plaatsen binnen het communicatieproces:

Bij de zender, bij de tekst zelf, de ontvanger en binnen de cultuur. De zender organiseert wat hij zegt of schrijft onbewust of bewust aan de hand van frames. In de teksten kunnen we frames terugvinden in het gebruik van bepaalde sleutelwoorden, stereotypen, informatiebronnen,... De ontvanger gebruikt frames als hij een tekst leest. Cultuur is de voorraad van gebruikte en gangbare frames die mensen van een sociale groep gebruiken. Deze frames zijn aanwezig in het discours en het denken van de gemeenschap. De aanwezigheid van frames wil echter niet zeggen dat een frame het gedachtegoed van zijn publiek werkelijk zal beïnvloeden [eigen vertaling]. (p. 54)

Werkwijze

Vooraleer het eigenlijke onderzoek aan te vatten, werd studie gedaan op literatuur. Deze verkenning was belangrijk om een algemeen kader te verwerven en zicht te krijgen op wat geschreven is over een onderwerp. Op die manier konden eventuele hiaten worden nagegaan.

Vanuit een pragmatische houding koos ik ervoor volgende jaren van *Libelle* te analyseren, telkens met een tussenperiode van tien jaar: jaargang 1981, 1991, 2001 en 2011. Om een zicht te krijgen op wat leefde, en vooral op wat er geschreven en niet geschreven werd in deze periodes, analyseerde ik telkens elf nummers van desgevallende periode. De nummers 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50.

Waarom pas vanaf de jaren tachtig? Omdat er volgens sommigen veel veranderd zou zijn, een soort breuklijn in het deskundigheidsadvies (zie bijvoorbeeld Wubs, 2004).

De veelheid aan materiaal die kan spreken kan ook onmiddellijk de zwakte zijn van deze meesterproef. Verantwoording voor de kleine hoeveelheid materiaal die werd onderzocht vinden we bij den Boer et al. (2005):

Bij kwalitatieve vormen van inhoudsanalyse staat de reconstructie van de min of meer verborgen betekenisstructuur van (media)inhoud centraal. [...] Een belangrijk verschil [lees: met kwantitatieve inhoudsanalyse] is vooral dat bij een kwalitatieve inhoudsanalyse een veel kleinere steekproef wordt gebruikt, omdat de analyse in de eerste plaats meer open is en in de tweede plaats meer gericht is op diepte en details. Dit leidt tot een zeer arbeidsintensieve en daardoor kleinschalige manier van analyseren. (den Boer et al., 2005, p. 156)

Verloop: fasering van de analyse

Mijn onderzoeksproces verliep globaal beschouwd in vier stappen.

Fase 1: Dataverzameling: Van de vier uitgekozen jaargangen werden telkens elf nummers zorgvuldig gelezen. Citaten en uitspraken over opvoeding of gerelateerd aan opvoeding, ouderschap, en gezin werden overgenomen in een document. Ze vormden het analysemateriaal. In het archief van de Koninklijke Bibliotheek Brussel werden deze *Libelles* van 1981 tot nu doorgenomen. Relevante artikelen werden ingescand en interessante passages overgetypt.

Fase 2: Thematische analyse: Als alle materiaal beschikbaar was, werden de citaten een tweede maal doorlopen en gestructureerd aan de hand van thema's. Dat gebeurde telkens voor de gekozen jaargangen. De thema's lagen niet op voorhand vast maar zijn ontsprongen aan het materiaal.

Fase 3: Inhoudelijke analyse en analyse van het discours: Deze fase zouden we ook het 'vertoog' over opvoeden kunnen noemen. Er werd geprobeerd om achter de grote lijnen van de onderzoeksresultaten te komen (de Bruin, 1999). Als onderzoeker moet je constant allerlei vragen stellen zoals *wie, wanneer, wat, hoe, hoeveel* en vooral *waarom*, zegt de Bruin (1999). Men moet zich ook steeds afvragen hoe de vertogen zich tot elkaar verhouden en *tegenstellingen* zoeken. 'Vaak wordt pas echt duidelijk wat iets is wanneer je weet wat het niet is' (de Bruin, 1999, p. 50).

In deze fase lag het accent nog meer op de analyse. In fase twee werden de bekomen data enkel geordend, zonder dat er interpretaties aan te pas kwamen. Fase drie combineerde de data op een andere manier. De gegevens van verschillende artikelen (van eenzelfde jaar) werden naast elkaar gelegd en met elkaar vergeleken en er werd naar contradicties gezocht. Elk jaar kreeg tendensen, discoursen, paradoxen en ambivalenties uitgelicht. Vier grote thema's werden verder uitgediept: *Wat leeft in Libelle*, *Libelle schrijft voor en naar ouders*, *Ouderlijke verantwoordelijkheid* en *Spil of motor?* Gevolgd door *Besluit* als afsluitend deeltje. Het gaat om thema's die evengoed andere thema's hadden kunnen zijn: elke keuze is relatief al bezit ieder thema relevantie. De enige reden voor de keuze van deze thema's lag in het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Alle gekozen thema's kwamen voor in de vier geselecteerde jaren. Wat er onder viel en welke ondertitels de zaak uitmaakten, kon dan weer verschillen.

Ook de citaten, opgenomen in deze meesterproef, zijn slechts een selectie van de overgenomen citaten. Ze zijn slechts illustraties van (vele) andere.

Fase 4: Integratiefase: Eén keer het verhaal van elk jaar gekend was, werden de verhalen naast elkaar gelegd en aan een nieuwe analyse onderworpen. De verhalen stonden niet meer op zich, maar werden vergeleken op belangrijke gelijkenissen en verschillen, paradoxen, ambivalenties en tendensen. Alle verhalen werden als het ware geïntegreerd. Als laatste stap keerden we terug naar de literatuurstudie. Kon het onderzoek, bestaande uit vier verhalen, teruggekoppeld worden aan de bevindingen uit de literatuur? Wat waren de overeenkomsten en de verschillen? En nog belangrijker, kon het onderzoek haar relevantie waarmaken en nieuwe zaken toevoegen?

'Het einddoel van een kwalitatieve inhoudsanalyse is om alle nuances in de verschillende niveaus van de data te ontdekken' (de Bruin, 1999, p. 58).

ONDERZOEKSRESULTATEN

Willen we het vrouwenblad *Libelle* analyseren van de jaren tachtig tot nu, en willen we iets zeggen over hoe deskundigen schrijven voor en over ouders, dan is het niet onbelangrijk de geschiedenis van de te analyseren periode mee te nemen. Om te kunnen spreken over beeldvorming, over een trendvolgende dan wel een trendsettende houding, moeten we ook weet hebben van wat leefde in die bepaalde periode. Elk analysejaar wordt voorafgegaan door een klein stukje duiding op economisch, historisch, sociaal, cultureel en maatschappelijk vlak.

I. LIBELLE SCHRIJFT IN 1981

Jaren zeventig in context

In de jaren zestig is er sprake van continuïteit. In de jaren zeventig ontstaan belangrijke verschuivingen. Psychologen winnen terrein en krijgen een sterke invloed, universiteiten komen op de voorgrond en kinderopvang kent een explosieve groei (Vandenbroeck, 2009b).

Sommige onderzoekers (Mozère, Humblet) beschouwen de periode van de jaren zeventig als een keerpunt. Ook Wubs (2004) concludeert in haar boek *Luisteren naar deskundigen: Opvoedingsadvies aan Nederlandse ouders 1945-1999* dat er in de jaren zeventig een radicale omslag in het opvoedingsadvies plaatsvindt. De machtsrelatie tussen experts en ouders verandert. Wubs spreekt over ‘het op een feitelijke en vrijblijvende toon gepresenteerde advies’ (p. 97). Ouders worden nu ten tonele gevoerd als oordeelkundig ten aanzien van de opvoedingsstrategieën die zij kiezen. Deskundigen (lees: de ‘nieuwe generatie deskundigen’) zouden het belang van deskundig opvoedingsadvies voor het eerst relativeren. Gevoelens komen centraal te staan in rationele overwegingen. Schrijvers willen zelf af van de kloof tussen wetende deskundigen en onwetende ouders. De opvattingen van ouders worden evenveel waard als die van deskundigen. Wubs spreekt aldus over een ‘breuk’ (p. 220) met de voorafgaande periode.

Eind jaren zestig komt het economisch zwaartepunt van het land definitief in Vlaanderen te liggen. Wallonië moet zich hopeloos inspannen om het hoofd boven water te houden (Gaus, 2001). Vlaanderen doet investeringen in nieuwe technologieën en trekt buitenlands kapitaal aan. De welvarendheid van de ‘golden sixties’ blijft niet duren. Begin jaren zeventig komt er een kentering. De evolutie van groothandelsprijzen begint aan haar twee decennia durende daling, wat hard aankomt voor alle westerse geïndustrialiseerde landen (ibid.). Zowel in de olie-industrie, als in de staal-, steenkool- en textielsector heerst er crisis. Belgische bedrijven worden overgenomen door grote buitenlandse bedrijven (ibid.). Een langdurig verlies aan koopkracht zet zich in.

In 1971 zijn er in Wallonië 29.000 werklozen, in Vlaanderen zijn het er 27.000. Goed tien jaar later zal voor heel België de grens van 500.000 bereikt worden (Gaus, 2001). Door de crisis staakt de overheid haar pogingen om mediterrane arbeidskrachten aan te trekken. Toch blijft de migratie uit Turkije maar vooral Noord-Afrika toenemen.

De crisis treft vooral de laaggeschoolden. Aan het streven naar het nivelleren van de loonverschillen, een trend van na de Tweede Wereldoorlog, komt in deze periode een einde (Vandenbroeck, 2009b). De verschillen tussen arbeiders en bedienden, tussen mannen en vrouwen en tussen verschillende categorieën hebben de neiging om opnieuw toe te nemen vanaf de jaren zeventig (Hohls, 1995, in Vandenbroeck, 2009b).

Het decennium kent tevens een explosieve groei van het aantal conflicten. Er ontstaan nieuwe bewegingen. Nieuw feminisme ontstaat. ‘Vrouwen klagen de rolverdeling tussen de seksen aan als een historisch en sociaal construct’ (Vandenbroeck, 2009b, p. 124). Seksuele vrijheid is niet langer een mythe en in de pers ontstaat stilaan aandacht voor seksestereotiepe rolpatronen in de opvoeding.

Inspraak bekomen wordt een verlangen en een streven. Het is niet verwonderlijk dat de politieke partijen zich voor de gemeenteraadsverkiezingen profileren met het nieuwe modewoord ‘participatie’ (Vandenbroeck, 2009b). Vrouwelijke arbeidsparticipatie stijgt en de trend dat steeds meer vrouwen hoger opgeleid zijn houdt aan (ibid.)

Op vlak van het gezinsleven neemt het aantal ‘niet-modale’ gezinnen toe. Minder mensen trouwen en steeds meer getrouwen zetten een punt achter hun huwelijk. Er worden meer kinderen geboren bij niet-gehuwden en er zijn meer eenoudergezinnen. Anticonceptiva worden steeds populairder. De wens van het aantal kinderen daalt (Lammertyn & Van Bavel, 1996). De ‘tweede demografische transitie’ wordt steeds duidelijker: statistisch nemen ‘alternatieve’ gezinsvormen sterk toe (Vandenbroeck, 2009b). Dit gaat gepaard met een tendens tot ‘privatisering’ (Raes, 1994) en individualisering (Bouverne-De Bie, 1997) van het gezin (in Vandenbroeck, 2009b). Deze evolutie, samen met die van de secularisatie, baart vooral de meer conservatieve kringen zorgen. Die zorgen uiten zich in de oprichting van cursussen over gezins- en relatievorming (Vandenbroeck, 2009b).

Ook op het vlak van de wetenschap zijn er heel wat ontwikkelingen. De ontwikkelingspsychologie legt steeds meer nadruk op de eerste levensjaren die alles bepalend zou zijn voor de verdere ontwikkeling van het kind (ibid.). Screeningstechnieken, genetische technieken, kortom allerlei technieken om defecten op te sporen, veroorzaken mede een medicalisering en psychologisering van het kind. ‘Het *psychologische* kind uit de jaren zestig wordt volgens De Winter nu het *voorspelbare* kind en elke vorm van ongewenst gedrag wordt object van medische en psychologische benadering’ (ibid., p. 127). Deze medicalisering en psychologisering heeft volgens De Winter een andere relatie tussen ouders en deskundigen voortgebracht. Een relatie waar de klassieke dominantie vervangen wordt door wederzijdse afhankelijkheid (Vandenbroeck, 2009b).

In die periode maakt ook de ‘bondingtheorie’ opgang. Het gaat om de eerste hechtingsrelatie tussen moeder en kind. Deze theorie versterkt de mythevorming over de moeder en haar natuurlijkheid (ibid.). Door de sterke ontwikkeling van de geneeskunde en de daling van het sterftecijfer, kunnen moeders nu ook prettiger met hun kinderen omgaan. Dat wil nog niet zeggen dat ouders nu zorgelozer omgaan met hun kinderen. De wetenschap stond immers meteen klaar met een nieuwe ‘norm’. ‘Moeders *horen* die ‘bonding’ nu ook te benutten, op straffe van heel wat ontwikkelingsstoornissen’ (p. 127). Het is niet verwonderlijk dat de bondingtheorie opgang maakt in een periode van recessie en stijgende werkloosheid, zegt Vandenbroeck (2009b). Een periode waarin de arbeidsparticipatie van vrouwen minder wenselijk wordt. Gelijktijdig hiermee zet de Infant Psychiatrie voet aan wal en verspreidt haar ideeën. De baby is geen passief wezen meer, maar een actieve en competente partner. Dit decennium produceert samen met het voorspelbare kind tegelijk het wetenschappelijk ouderschap (De Winter, 1986, in Vandenbroeck 2009b).

Pas vanaf de jaren zeventig doen psychologen onderzoek naar de rol van de vader. Hem wordt nu een positieve rol toegekend. Waar hij voordien doorgaans als een bron van gevaar voor het kind werd afgebeeld, worden vaders nu gezien als aanvullend en in staat ook de moederlijke rol te vervullen. Niets staat het symmetrisch ouderschap nog in de weg: Een stap naar gelijkwaardige participatie van man en vrouw aan het maatschappelijk leven en aan het ouderschap. De ‘betrokken’ vader wordt nu de nieuwe norm. De afwezige vader is meteen ook een bedreiging voor de normale ontwikkeling van het kind (Vandenbroeck, 2009b).

1. Wat leeft in *Libelle*

Het gaat niet zo goed met de samenleving. Het is een tijd van crisis, faillissementen en een groeiende werkloosheid. De vraag rijst of het allemaal nog wel goed komt. Het is tegelijkertijd een periode waar de zorg voor zichzelf belangrijk wordt en de lezer moet leren ontspannen. *Libelle* haalt haar lezeressen nu en dan weg van de haard. *'Het is toch vaak zo dat wassen en strijken "vrouwenwerk" is en ook voor ons zijn er interessante dingen weggelegd'* (1981, nr. 15, p. 37). Tegelijkertijd is het vrouwenblad betuttelend en belerend: *'Heeft u ook al eens verder gedacht dan uw eigen was?'*, vraagt het (1981, nr. 15, p. 39).

Zelf keuzes maken en zelf beslissen wordt steeds belangrijker en individueler. Getoetst aan de situatie *'moet iedereen zelf beslissen wat hem best past'* (1981, nr. 15, p. 35). *'Maar wanneer uw vrije tijd en gezin u meer waard is dan de rekening van de wasserij, lijkt het ons toch een zinnige besteding'* (ibid., p. 39). *Libelle* is er immers voor de actieve vrouw. Voor wie huisvrouw is ligt de situatie anders. Huisvrouwen zullen wellicht weinig naar de wasserij gaan, stelt *Libelle*. 'Huisvrouw'-zijn is een gevoelige en complexe kwestie, ook in *Libelle*. Het weekblad velst geen oordeel, noch kiest het een kant, maar strookt het 'huisvrouw'-zijn wel genoeg met de actieve vrouw, de vrouw waar *Libelle* voor schrijft? Een vrouw die meestal moeder is, actief is én er is voor haar gezin?

We lezen het schrijven van de jaren tachtig. Een periode waar vrouwenbewegingen hoog tij vieren. Emancipatie van de vrouw staat centraal. De strijd voor gelijke rechten voor man én vrouw is niet gestreden. En dat merken we ook in het vrouwenblad.

Libelle heeft het over gevaren en risico's tijdens de zwangerschap en als de kinderen er zijn. *Libelle* raadt de lezer aan zo veilig mogelijk speelgoed te kiezen, want een ongeluk is niet veraf. *Libelle* wijst er ook op dat de grotere gevaren elders liggen, namelijk in het huishouden. Om die gevaren en risico's te ontdekken, is hulp nodig van deskundigen. *'Hebt u ook maar het geringste vermoeden dat er met uw kind "iets" aan de hand is, dan moet u sterk aandringen op een onderzoek'* (1981, nr. 20, p. 32). Kleine kinderen die voorwerpen inslikken komt weinig voor, zegt *Libelle*, maar ouders moeten er wel alles aan doen dit te voorkomen. Ouders moeten voortdurend alert zijn, ouders dragen een enorme verantwoordelijkheid. Van hen wordt verwacht dat ze niet alleen advies krijgen, maar het ook lezen, volgen en toepassen.

Ouderschap behoort niet meer enkel de moeder toe. Vader en moeder, man en vrouw, moeten praten en samen beslissen hoe ze de opvoeding ter hand nemen. Ook kinderen hebben een eigen mening en moeten keuzes kunnen maken. Werken we toe naar een onderhandelingsgezin?

2. *Libelle* schrijft voor en naar ouders

Libelle spreekt haar lezeressen aan in absolute bewoordingen. ‘*Libelle idee*’, ‘*Gids voor moderne ouders*’, ‘*Libelle weet raad*’, ‘*Kijk op kinderen: een praktische rubriek over alles wat met opvoeding van uw kinderen te maken heeft*’, zijn maar enkele voorbeelden van benamingen voor haar rubrieken. Ze worden ondertekend met ‘*uw pedagoog*’, ‘*uw deskundige*’, ‘*de Libelle-dokter*’.

Deze spreekwijzen laten uitschijnen dat de adviezen absoluut én deskundig zijn, bovendien ook helpen en werken. Ouders leggen vaak hun laatste hoop in handen van ‘de pedagoog’, ‘de deskundige’, kortom in handen van hun blad. *Libelle* geeft tips en advies. Wanneer u ze volgt, kan er haast niets verkeerd lopen. Er staat immers: ‘*Dit helpt*’. Maar wat als het anders loopt?

Libelle geeft advies dat helpt

In de rubriek *Libelle weet raad* geeft *Libelle* aan dat ze dé oplossing in handen heeft: ‘*Libelle en haar deskundige Vera geven u antwoord op de problemen die u bezighouden. Hebt u zorgen? Zit u met menselijke problemen? Schrijf met duidelijke opgave van naam [...]*’ (1981, nr. 5, p. 76). *Libelle* voert deskundigen aan. Het blad zorgt voor uitneembare gidsen die de lezeres alle informatie verschaft die zij nodig heeft. Bijvoorbeeld de uitneembare bijlage *Spanningen in het huwelijk*:

Een uitneembare bijlage van Libelle over de meest voorkomende moeilijkheden in de relatie man-vrouw en hoe je daar mee om kunt leren gaan. [...] (p. 73) Libelle had uitgebreide gesprekken met een aantal deskundigen over de meest voorkomende spanningen binnen het huwelijk én over wat man en vrouw zelf zouden kunnen doen om die spanningen de baas te worden. (1981, nr. 20, p. 74)

Ook in de rubriek *Libelle Idee*, ‘*Wie is er bang voor de tandarts?*’ vertelt *Libelle* wat helpt:

Natuurlijk vindt geen kind het leuk, [...]. Maar als elk bezoek aan de tandarts een drama wordt, compleet met gekrijs en een stortvloed van tranen, speelt er veel meer mee dan de angst voor wat pijn. Het kind is de tandarts als een soort boeman gaan zien...

DIT HELPT. Als u uw kind deze redeloze angst voor de tandarts wilt besparen, zijn de volgende tips voor u van belang: [...]

- Zorg dat uw kind na elke maaltijd goed zijn tanden poetst en laat het na zijn vierde jaar met fluorhoudende tandpasta poetsen. Laat het zo min mogelijk snoepen en wees zuinig met de suiker: zo voorkomt u gaatjes, angst en pijn! (1981, nr. 10, pp. 74-75)

Libelle wekt de suggestie dat wat zij voorschrijft aan tips helpt en werkt. Volgen dus, want anders zorgt u voor gaatjes, angst en pijn. Wanneer deskundigen in absolute bewoordingen spreken zoals ‘dit helpt’, dan is de boodschap die impliciet wordt uitgedragen: ‘als u de adviezen van deskundigen nauwkeurig volgt, dan kan er niets meer fout lopen met de opvoeding’. Een enorme verantwoordelijkheid die niet komt te rusten op de schouders van zij die de boodschap uitdragen, maar op die van ouders.

U kunt ons helpen, wij helpen u

Wederzijdse afhankelijkheid tussen *Libelle* en haar lezeressen leeft. *Libelle* kan niet zonder haar lezeressen; niet wat de oplagecijfers betreft, niet wat de inhoud aangaat. 'Uw mening telt', 'wij hebben uw hulp echt nodig om een hulpketen uit te bouwen', 'Per Kerende Post [...] Dit is uw rubriek', zijn maar enkele voorbeelden van hoe *Libelle* haar lezers vraagt een rol te spelen in hun 'favoriete' blad. *Libelle* geeft haar lezeressen een forum, maar het blijft de redactie van *Libelle* die bepaalt welke brieven in het blad verschijnen en welke niet. Tegelijk legt *Libelle* ook een enorme verantwoordelijkheid in handen van haar lezers: 'dankzij de lezeressen wordt het blad nog interessanter.'

Soms wekt zo'n lezersrubriek de indruk dat het niet enkel om de mening van de briefschrijvers gaat, maar ook van zij die de *Libelle* maken. Een eigen mening onder het mom van 'uw mening'?

Wij hebben u nodig: Hoe reageren uw kinderen op TV-reclame? Schrijf het ons! Reclameboodschappen speciaal bestemd voor kinderen, is dat geen vorm van uitbuiting, zijn kinderen wel in staat om ze kritisch te beoordelen, lees: te relativieren? De meningen hierover blijken verdeeld. [...]. De Amerikaanse kinderpsychologe June Esserman denkt daar anders over. In haar zestienjarige ervaring met kinderen heeft ze niet kunnen ontdekken waarom TV-reclame schadelijk voor ze zou zijn. [...] Voorlopig althans wordt reclame voor kinderen verboden. Maar er zijn een hoop andere boodschappen, die toch tot de verbeelding van kinderen spreken en bepaalde behoeften proberen op te wekken. [...] Dus, beste lezer [...] Hoe reageren uw kinderen op TV-reclame? Blijkt uit hun commentaar dat ze onvoorwaardelijk alles geloven wat ze zien, of hebben ze al op jonge leeftijd door, dat men ze iets wil verkopen? Uw mening en uw ervaringen zijn erg belangrijk, nu ook in ons land het reclametijdperk aanbreekt! (1981, nr. 35, p. 38, 47)

Libelle wekt de suggestie dat ze niet zonder haar lezers kan. En ze creëert een sfeer waarin de lezeressen ook denken hun blad nodig te hebben. *Libelle* vraagt haar lezeressen niet enkel naar hun mening, maar tegelijkertijd geeft ze in de vraag ook al informatie mee die als antwoord zou kunnen dienen op 'uw mening'.

In de rubriek 'Per Kerende Post', kunnen lezeressen reageren op wat ze in het weekblad lezen. *Libelle* laat uitschijnen dat de mening van haar lezeressen telt. Toch laat ze niet na een verdedigende houding aan te nemen ten aanzien van een brief die een lezeres schrijft:

Adoptie, jaren vechten voor een kind (3) [...] Uw reportage over adoptie is positief ingesteld, [...]. Nochtans, er zijn echtparen – zoals wij – waarvan de geadopteerde kindjes niet aanvaard worden door de grootouders (Mevrouw J.S., Borgerhout).

Reeds in de vorige reportage over adoptie (Libelle, nummer 37/1976), wezen wij op de uitputtingsslag die echtparen vaak moeten leveren om een kindje te kunnen adopteren. Ondertussen is er weinig veranderd, hoewel hier en daar schuchter aan de weg wordt getimmerd. Over een paar weken komen wij uitgebreid terug op adoptie en de moeilijkheden eromheen. (1981, nr. 10, p. 10)

Het antwoord van *Libelle* is niet zonder verwijt. Ze neemt een verdedigende houding aan en legt de verantwoordelijkheid bij de briefschrijfster: deze vrouw heeft de reportage van vier jaar geleden niet of niet goed gelezen.

S.O.S. Lezeressen leggen heel veel vertrouwen in hun blad. *Libelle* laat vrouwen aan het woord, zegt dat ze ouders kan helpen, gidst hen doorheen hun moeilijkheden. De lezersbrieven lijken vaak op hulpkretten. Brieven die smeken om hulp, met in de hoofdrol de smekende vrouw, moeder of echtgenote. De vrouwen in de brieven nemen een soort slachtofferrol in. Het gaat zelfs zo ver, dat een lezeres aan *Libelle* vraagt voor haar een keuze te maken. Neem bijvoorbeeld deze mevrouw. Haar man gaat bij haar weg en laat huis en kinderen na. Hij trekt in bij zijn secretaresse. Na drie jaar komt hij met hangende pootjes terug. Zij schrijft het volgende: *'Ik win, maar wat krijg ik er voor in ruil? [...] Help me een keuze maken!'* (1981, nr. 25, p. 124). Een andere mevrouw begint haar brief met: *'Ik heb een probleempje waar jullie wellicht een oplossing voor hebben'* (1981, nr. 1, p. 53). In de rubriek *Libelle weet raad* vinden we gelijkaardige voorbeelden: *'Hulpeloos. U bent werkelijk onze laatste hoop. [...] Ik en mijn echtgenoot hebben nu het gevoel dat wij hopeloos mislukt zijn in onze taak als ouders'* (1981, nr. 35, p. 49). Een andere lezer formuleert het zo: *'Omdat ik de eerlijke mening van een buitenstaander broodnodig heb, [...]* (1981, nr. 50, p. 120).

Lezersbrieven zijn een machtig wapen van *Libelle*. In verschillende kantjes en hoekjes van *Libelle*, en op volwaardige pagina's van het blad, krijgen lezeressen een forum. Lezeressen krijgen niet enkel de kans hun mening te geven over een bepaald onderwerp of de mogelijkheid een artikel van *Libelle* kritisch te belichten. *Libelle* stelt hen ook in staat elkaars brieven te beantwoorden. En dat weerwoord bevat niet altijd de meest lieflijke woorden. Lezeressen zijn hard voor elkaar en bovendien veroordelend. Wat *Libelle* niet zegt, zeggen haar lezers wel. *Libelle* legt een verhaal voor, waarop lezers hun mening kunnen formuleren. Bijvoorbeeld het verhaal van een moeder met twee kindjes, die ontzettend graag nog een baby wil. De vrouw stempelde toen ze *Libelle* haar verhaal toestuurde. In de rubriek *U zag het zo* antwoordt een man: *'Een derde kindje en... een ontevreden echtgenoot. [...] Wanneer het derde kindje er toch zou komen en jullie het financieel moeilijk krijgen, dan gaat uw man u toch als schuldige aanwijzen. [...]*' (1981, nr. 1, p. 37). Een mevrouw zegt: *'Wees dan eerder gelukkig met maar twee kinderen en denk aan de zovele kinderloze echtparen, die niet te kiezen hebben. [...] Tenslotte heb ik ook nog een man en ik denk dat ook hij recht heeft op mijn liefde'* (1981, nr. 1, p. 37).

Een moeder van vier kinderen heeft het over: *'het verlangen naar een kind een diep ingeworteld verlangen van iedere vrouw'* (1981, nr. 1, p. 37). Er moet niet alleen liefde zijn voor het kind, ook voor de man moet er nog genoeg liefde overblijven. Bovendien heeft elke vrouw een diep verlangen naar kinderen. Ook de lezeressen zelf bevestigen het dominante beeld dat over vrouwen leeft.

Ook over stempelen hebben de lezers van *Libelle* hun mening. Opnieuw een voorbeeld van hoe hard lezeressen voor elkaar kunnen zijn. Een vrouw schrijft:

Persoonlijk vind ik dat die werkloosheid veel te veel gedramatiseerd wordt [...]. Mocht ik voor de keuze staan, dan zou ik niet meer verder studeren maar tevreden zijn met handenarbeid. Maar ja, ze hebben liever een diploma... en nu zijn er te veel gediplomeerden. [...] Indien ik een gezin had, dan zou ik ook thuisblijven... een baan meer voor een werkloze man. Wanneer men de vrouwen alleen "vrouwenbanen" gaf, zoals vroeger, dan zouden er niet meer werklozen zijn als indertijd. Maar de vrouwen zijn niet meer tevreden met hun gezin en kinderen, ze willen "mannenbanen"... en natuurlijk zijn er dan ook meer werkloze vrouwen. (1981, nr. 25, p. 6)

Opnieuw een bevestiging van het traditionele rollenpatroon van de vrouw. Een vrouw moet thuisblijven voor haar gezin, ze mag zeker niet verder studeren. Uit de lezersrubrieken blijkt alvast dat er geen sprake is van breuken. Dominante beelden zijn nog steeds aanwezig. De lezeressen van *Libelle* geven die dominantie goed weer. En *Libelle* zet ze in haar blad. Zo worden ze opnieuw vertaald naar een groter publiek. Dus: *Libelle* als spil of motorfunctie?

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

Een paar goede kinderschoenen is er twee waard. [...] Moeders van vandaag kiezen bewust voor degelijk (en dus meestal ook duur) schoeisel, want voeten laten niet met zich spelen. Wie in zijn jeugd zijn voeten mishandelt, ligt straks zielig aan de voeten van de pedicure. (1981, nr. 15, p. 74)

De verantwoordelijkheid van de ouder, en dan vooral de moeder, voor de opvoeding van de kinderen is groot. Bovendien is het gezin waarover gesproken wordt een middenklasse gezin. Een voorbeeld is de cartoon 'de familie Klepkens' die elke week in *Libelle* verschijnt. Een typisch blank middenklasse gezin, met vader, moeder en kinderen.

Adviescultuur zegeviert

Ouders krijgen veel informatie, aan hen om die allemaal te lezen. Advies krijgen en hulp van deskundigen inroepen wordt bijna een verantwoordelijkheid. Volgend fragment komt uit het artikel *Wat heeft dat kind toch?* en gaat over kinderen die onrustig zijn en afwijken van het "normale" gedrag, ook wel MBD-kinderen genoemd:

Voorlichting en advies. [...] Toch is het belangrijk dat de handicap zo vroeg mogelijk wordt herkend. De ouders moeten immers weten hoe ze hun kind moeten opvangen en welke opvoedingstechnieken ze moeten hanteren. [...] Ouders die het sterke vermoeden hebben dat er "iets" met hun kind niet in orde is, moeten zich niet met een kluitje in het riet laten sturen en blijven aandringen op een nauwkeurig, gedetailleerd specialistisch onderzoek en op deskundige begeleiding in de opvoeding.[...]. (1981, nr. 20, pp. 30-32)

Ouders mogen zich niet laten doen en moeten het beste deskundigheidsadvies zien in te winnen. Om gevaren en risico's te weten te komen is het van alle belang hulp van deskundigen in te roepen, aldus *Libelle*. Het begint al met de zwangerschap, daar zijn heel wat risico's aan verbonden:

Zal mijn kind gezond zijn? Dat is de primaire vraag die elke zwangere vrouw zich stelt. [...] De geboorte van een gehandicapt kind is voor de meeste ouders dan ook een tragedie: wat hebben wij misdaan, wat is er fout aan ons, wat moet er van ons kind worden? Dankzij een erfelijkheidsonderzoek, kan die tragedie in heel wat gevallen worden vermeden. Jammer genoeg is zo'n genetisch onderzoek nog te weinig bekend bij de massa.

Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn:

[...] Als je voor kinderen kiest, dan wil je ook gezonde kinderen ter wereld brengen. Niet alleen voor jezelf, maar ook voor het kind. Geen moeite zou de zwangere vrouw te veel mogen zijn om de risico's die ze kan vermijden, uit de weg te gaan. En raadpleeg je arts, zelfs bij de minste twijfel. Je hebt het echter niet in de hand, en ook al loopt de hele zwangerschap van een leien dakje, bij de bevalling zelf kunnen heel wat verwikkelingen optreden. [...] Drempeelvrees. Er zijn al wel enkele jonge mensen, die spontaan naar zo'n centrum toestappen voor een onderzoek,

nog voor ze in het huwelijksbootje stappen. Het is een zeer verstandige voorzorgsmaatregel, die niet genoeg kan worden aanbevolen. Voor je naar zo'n centrum toe stapt, moet je voor jezelf wel een aantal knopen doorhakken. [...] Als de tests negatief zijn wordt dat met grote omzichtigheid en veel menselijk begrip meegedeeld.[...]. Hoe hard de waarheid hen ook overvalt, het is (soms) beter geen kinderen te verwekken. [...] Door het erfelijkheidsonderzoek kan enorm veel menselijk leed worden voorkomen. (1981, nr. 45, pp. 86-90)

Libelle spreekt niet bepaald geruststellende woorden. Een goede ouder ben je pas als je je inleest in adviesliteratuur en luistert naar deskundigen. Adviezen en screeningsinstrumenten vieren hoogtij.

Ouders zijn onzeker over de opvoeding. Ze stellen niet alleen vragen, ze gaan ook gretig in op de adviezen die hen voorgeschoteld worden. Het zijn vooral moeders die zich onzeker voelen en bovendien zelfs schuldig. Een voorbeeld. Na de geboorte van haar zoontje bleef de moeder die deze brief schreef, uit werken gaan. Vroeger hielp haar echtgenoot, maar toen er eenmaal per week een hulp kwam, gebeurde ook dat niet meer. De moeder snakt naar een beetje vrije tijd. *'Bij de afwas schiet hij me wel te hulp, maar de tuin en de wagen zijn voor mijn rekening. [...] Wanneer ik dan toch eens een avond aan mezelf denk en een boek lees of naar een vriendin ga, worstel ik daarna dagenlang met een schuldgevoel'* (1981, nr. 20, p. 194).

Libelle zegt daarover het volgende: *Uw dubbele taak laat inderdaad bitter weinig ruimte voor uzelf. [...] en zit u klemvast tussen plicht en gezin. [...] U moet dus noodgedwongen verder hollen, tenzij u uw man de kans geeft om een beetje van uw werk over te nemen* (1981, nr. 20, p. 194).

Maar niet alleen ouders zijn onzeker, ook deskundigen geven hier en daar inkijk in hun onstandvastigheid. *Libelle* gidst ouders doorheen het leven. Een grote verantwoordelijkheid. Ze belooft ouders te helpen, ze geeft tips, tips die bovendien claimen te werken. Ouders leggen vaak alle hoop in handen van *Libelle* en haar 'deskundigen-team'. Toch moeten we die verantwoordelijkheid en absolute bewoordingen van *Libelle* ook met een korrel zout nemen. Enkele voorbeelden:

Libelle. Uw gezondheid. *Al uw vragen in verband met de rubriek worden schriftelijk door Liliane Halsberghe beantwoord. De meest interessante worden in dit blad gepubliceerd. Als u deze antwoorden zelf in toepassing wil brengen verdient het aanbeveling uw huisdokter hiervan in kennis te stellen.* (1981, nr. 1, p. 53)

Libelle meet zichzelf een grote verantwoordelijkheid aan, die ze tegelijkertijd ook teniet doet. Opmerkelijk is dat *Libelle* advies geeft, die bovendien als absoluut wordt voorgesteld en tegelijk mag datzelfde advies niet zonder meer gevolgd worden. Eerst moet de huisarts ingelicht worden. Onzekerheid zegeviert?

Nog zo'n voorbeeld vinden we bij *Libelle*, met de dokter op ronde: De stukjes in deze rubriek worden ondertekend met '*Libelle dokter*'. Lezen we ook de kleine lettertjes dan staat er: '*Corresponderen met de Libelle-dokter is niet mogelijk. Mocht u evenwel nog vragen hebben met betrekking tot bovenstaand praktijkgeval, dan is het beter rechtstreeks met uw huisdokter in contact te treden*' (1981, nr. 35, p. 50).

Een ware **paradox**: uitspraken lijken absoluut, maar herbergen ook onzekerheid. De expert heeft bevestiging nodig van een andere expert. We zouden dit ook kunnen opvatten als een manier om een stuk verantwoordelijkheid uit handen te geven, en niet aansprakelijk te zijn op een manier waarop ouders aansprakelijk zijn voor hun kinderen.

Libelle durft wel eens hard te zijn voor ouders...

Wat geschreven wordt in *Libelle*, lijkt allemaal heel vanzelfsprekend en natuurlijk. Maar gaan we dieper in op een tekst, dan vertoont ‘dat natuurlijk spreken’ ook barstjes. Onderhuids schrijven de deskundigen heel betuttelend en belerend naar ouders. Er wordt niet gezegd aan ouders wat ze fout doen, maar hun verantwoordelijkheid is wel als een rode draad doorheen de stukken geweven. Ouders worden zeker niet expliciet met de vinger gewezen. Toch vallen er bepaalde zaken op. Neem bijvoorbeeld de woorden ‘verbijsterend’ en ‘onervaren ouders’ in het volgende stukje *weg uit dat benen bos!*:

Bij het winkelen in warenhuizen is het soms verbijsterend te zien hoeveel kleuters achter hun jeugdige ouders worden aangesleept! Wat een kweuling moet het zijn voor zo’n kind: al dat gesjouw met geen ander uitzicht dan laarzen, broekspijpen, panty’s en blote benen! Ze wandelen als het ware in een benen-bos! Sommige ouders reageren dan door hun dreinende kinderen een klap te verkopen... Neem het kind eens op de schouder, vader, zodat het wat te kijken heeft en even kan uitrusten. Winkelen met kleine kinderen is vermoeiend en leidt snel tot irritaties. Maar laat de ouders ook eens beseffen dat het winkelen voor kleine kinderen nog veel erger is! Warenhuisdirecties, wat zoudt u denken van een poster van het benen-bos, met als opschrift: “Ouders, neemt uw peuter op de schouders”? Het zou onervaren ouders op een idee kunnen brengen... (1981, nr. 5, p. 24)

Een grappig stukje, dat tegelijkertijd veroordelend en belerend is. Ouders worden hier niet neutraal op hun opvoedingsgedrag aangesproken. De boodschap is: ouders maak het niet te erg voor uw kind. Ouders zijn onervaren. *Libelle* ziet het als haar taak deze ouders op andere gedachten te brengen. In de rubriek *Gids voor moderne ouders*: ‘t Geld groeit me niet op de rug. Hoe maak je kinderen duidelijk dat je niet altijd onmiddellijk op hun hartwensjes kunt ingaan?’ geeft *Libelle* ‘een paar praktische suggesties’:

Het goede voorbeeld [...] Aan allerlei mooie theorieën heeft u in de praktijk niet al te veel. Misschien alleen aan deze zegswijze: “Woorden wekken, voorbeeld trekken.” De manier waarop u zelf met geld omgaat, is veel belangrijker dan alle theorieën en praatjes. [...] Een kind mag best weten wat het gezinsinkomen is. En wat u ervoor moet doen.[...] En als u een inkomen heeft waarbij u elke frank in twee moet bijten, geef uw kind dan niet altijd dat op zijn brood. Er zijn ook van die ouders die te krenterig en te spaarzaam zijn. Die hebben het altijd nogal geforceerd over “een spaarboekje” en “een appeltje voor de dorst”. Maar dat is dan weer het andere uiterste. En dan nog iets: geld mag eigenlijk nooit een beloning zijn voor vriendelijk gedrag. [...] Vriendelijkheid is niet te koop. (1981, nr. 10, p. 93-94)

Aan allerlei mooie theorieën heb je niet veel, zegt het artikel, maar wat volgt is een nieuwe theorie. Het gaat om een heel adviserend stukje dat ook nog eens heel wantrouwend klinkt. Neem nu het woordgebruik: ‘ouders die te krenterig zijn’.

Belerend kan ook. In de rubriek *Gids voor moderne ouders* geeft *Libelle* aan hoe belangrijk lachen en humor is in de opvoeding. Lachen is gezond, zeker als je kinderen grootbrengt:

Lachen doet angst vergeten. [...] Lach je wel genoeg als je met de kinderen bezig bent? [...] Hoe staat het met het lachen in de opvoeding van de kinderen? (p. 29) [...] En als je dat hebt, zin voor humor, heb je een voetje voor. [...] (p. 32). Het is beslist geen geringe opgave voor jou als ouder, om je kind ook met humor op te voeden. [...] Lachen is gezond! Onthou dat in elk geval. Uw pedagoog. (1981, nr. 15, p. 35)

Het laatste zinnetje: 'Onthou dat in elk geval' is redelijk belerend ten overstaan van ouders. Ook in de andere gidsen kunnen we een gelijkaardige toon vinden. In *Gids voor moderne ouders*, 'Een verhaaltje voor het slapengaan' kunnen we lezen hoe belangrijk dat voorlezen wel is:

Voor hem [lees: peuter] en voor u kan dit een heerlijk moment zijn. Die voorleesuurtes zijn kostbare ogenblikken, waarop er een erg nauwe band ontstaat met u en uw kind. [...] naarmate de kinderen ouder worden, schijnt het voorlezen langzaam te vervallen. Zonde voor u en voor uw grote kinderen. [...] Nakomertjes in een groot gezin schijnt men ook minder voor te lezen dan hun oudere broers en zussen. Spijtig, want op die manier gaat een belangrijke contactmogelijkheid met het kind verloren. [...]. Eigenlijk zou u pas met de traditie van het voorlezen mogen stoppen, als de kinderen tieners geworden zijn.

[...]. Voor het slapengaan is eigenlijk het meest geschikte ogenblik. [...]Maar de smaak van boeken krijg je in je jeugd te pakken; dus als ouder kunt u daar veel aan doen. En bovendien is zo'n rustpunt, zo'n moment van warme intimiteit, heel belangrijk voor kinderen. Uw pedagoog. (1981, nr. 5, p. 49)

Advies; goed bedoeld, maar redelijk belerend. Denken we maar aan woorden als: 'spijtig', 'zonde voor u en uw grote kinderen', 'eigenlijk zou u pas met de traditie van het voorlezen mogen stoppen', 'dus als ouders kunt u daar veel aan doen'. Er wordt gewezen op de verantwoordelijkheden van ouders. Niet alleen op hoe belangrijk voorlezen is, maar ook waar en wanneer het best wordt voorgelezen.

...maar vaak is *Libelle* ook heel lief

Libelle kan ook heel lief zijn. Ze benadert haar lezeressen vriendschappelijk, spreekt ze meestal aan met 'u' en veroordeelt ze met geen beding. In de rubriek *Libelle weet raad* vinden we een voorbeeld met als titel 'Hulpeloos'. Een lezeres schrijft:

U bent werkelijk onze laatste hoop. [...] Ik en mijn echtgenoot hebben nu het gevoel dat wij hopeloos mislukt zijn in onze taak als ouders. We hebben haar een christelijke opvoeding gegeven. We lieten haar studeren zolang zij dat wenste. Zij had en heeft alles om gelukkig te worden. Nu ze die jongen kent, zweert ze al onze waarden af. Wat hebben wij toch misdaan?

Durf geloven dat u goede ouders bent en blijft, welke weg uw dochter ook gaat. Het is haar keuze. Het gaat om haar leven. Ik denk trouwens niet dat zij nu haar opvoeding afzweert. (1981, nr. 35, p. 49)

In een andere *Libelle weet raad* schrijft een moeder: 'Ik voel me een slechte moeder'. De moeder vraagt om een beetje goede raad, en krijgt die ook van *Libelle* in volgende vorm:

Wat er in u omgaat begrijp ik erg goed. Toen u trouwde was u vast van plan om niet alleen een goede echtgenote, maar ook een goede moeder te zijn. [...] Wat u doormaakt is diepmenselijk en normaal. Toen u trouwde kreeg u bevel lief te hebben, dat is zeker geen gemakkelijke opdracht. Vermijd dan ook uzelf goede en slechte punten te geven. [...] Bij opvoeden mag men best af en toe stil staan, maar dan liefst samen als ouders. Ik denk dat u dat vooral mist: het samen bespreken van de grote en kleine moeilijkheden die u met Marij hebt. Gedeelde bezorgdheid is zoveel plezieriger en het maakt die lastige taak zoveel aangener. (1981, nr. 15, p. 145)

Libelle zegt dat wat de moeder voelt diep menselijk is en normaal en veroordeelt haar niet. De opvoeding is ook niet enkel meer de moeder beschoren. Opvoeden doe je best samen.

In de uitneembare bijlage ‘*Spanningen in het huwelijk*’ kunnen we lezen hoe belangrijk ‘samen’ opvoeden is:

Elkaar steunen en niets verwijten, dat is belangrijk. [...] Ze zijn zich er niet altijd direct van bewust dat hun rol als partners een hele andere is dan hun rol als ouders. Natuurlijk, er bestaat wel een zekere verbinding tussen die twee “functies”. Toch betekent dat niet per se dat er iets moet mankeren aan de partnerrol omdat er iets mis gaat met de ouderrol. [...]Wat de opvoeding in het algemeen betreft: [...] De problemen met elkaar kunnen dikwijls ook worden veroorzaakt, doordat de moeder bij de opvoeding van de kinderen in een heel andere situatie zit dan de vader. Een niet-buitenhuis werkende moeder zal in het algemeen intensiever bij de opvoeding van de kinderen zijn betrokken dan de vader, die er als kostwinner in zo’n geval in praktisch opzicht al een heel ander aandeel in heeft. In feite is de balans in deze situatie niet eerlijk in verhouding, waardoor zeker de nodige spanningen kunnen ontstaan. [...]Moet de opvoeding voornamelijk toch op de moeder neerkomen, dan is het raadzaam haar ervan te overtuigen dat eventuele fouten zeker niet alleen aan haar liggen. [...] als ze problemen met ze geeft, betekent dat nog niet dat ze dus geen goede moeder is. [...] Hoe de ouders de opvoeding ook voortzetten: het is belangrijk dat ze het in alle redelijkheid samen doen en elkaar steunen. (1981nr. 20, p. 78)

De moeder wordt hier met geen beding met de vinger gewezen.

De cirkel is rond

Libelle kan heel beleerd en hard zijn, *Libelle* is ook vaak heel lief. Toch maakt ze de cirkel rond: van ontschuldigend terug naar beschuldigend. Bijvoorbeeld het artikel *Wat heeft dat kind toch*:

*Ze worden wel [eens] “buitenbeentjes” genoemd, die kinderen die onberekenbaar, onrustig, vreselijk onhandig, onbeleefd en onoplettend zijn. Maar zo zeldzaam zijn ze niet. [...]. Zouden we het als ouders dan toch verkeerd opgevoed hebben? Of is het werkelijk anders dan de andere kinderen? Maar hoe vangen we hem dan op? Kan hem een “normaler” gedrag worden bijgebracht? En via welke methoden? Waar kunnen ouders voorlichting, adviezen, instructies krijgen? Een kind dat min of meer sterke afwijkingen van het “normale” gedrag vertoont, wordt wel een MBD-kind genoemd. (Van Stuijvenberg in *Libelle* 1981, nr. 20, p. 30)*

Is zo’n onrustig kind dan de schuld van de ouders? Het artikel roept uitdrukkelijk ‘nee’. Ouders worden ontschuldigd. Worden de kinderen volwassenen en blijkt er toch iets fout met hen te zijn, dan is de ouder niet meer zo onschuldig, zo blijkt uit volgend fragment.

Een heel “gewone” volwassene. Na de puberteit schijnen de problemen uit de kindertijd af te nemen. Een stuk agressiviteit verdwijnt en emotionele uitbarstingen schijnen verdwenen. Heeft echter in die kindertijd de juiste opvang ontbroken, dan is er toch een kans dat dit MBD-kind zich later nauwelijks verder zal ontplooien. Het kan een wereldvreemd contact-gestoord mens worden, met een plekje in de maatschappij ver beneden niveau dat anders wel bereikt had kunnen worden. Een “zwakbegaafde” heet het dan. Wie wel zijn deel kreeg van een aangepaste opvoeding en van gericht onderwijs, zal doorgaans een “gewone” volwassene worden, die zijn verdere weg in de wereld best weet te vinden. En soms worden ze, blijven ze, opmerkelijke, bewonderenswaardige, briljante “buitenbeentjes”. Bewonderd, benijd door mensen die in hun jeugd nooit problemen kenden. (ibid., p. 32)

Ouders kunnen er niets aan doen, tegelijk zijn diezelfde ouders wel verantwoordelijk voor de uitkomst. Een ware **paradox**. Een voorbeeld waarin ouders ontschuldigd worden, tegelijk beschuldigd. Wie geen normale volwassene wordt heeft dat aan de opvoeding te danken, die niet ‘aangepast’ genoeg was. Bovendien wordt het kind herleid tot een MBD-kind, een buitenbeentje, eentje dat afwijkt van de norm. Dat vrouwenbladen af en toe contradictorische boodschappen uitdragen, lezen we ook in wetenschappelijke literatuur (zie bijvoorbeeld Hülsken, 2005).

4. Spil of motor?

Samen op de motor

Meer dan moeders. *Libelle* wil taboes doorbreken. Ze doet dat bijvoorbeeld door sterke vrouwen in haar blad naar voor te brengen. Bijvoorbeeld: ‘*Vrouw van het jaar*’. In 1981 is dat Paula Marckx. Zij wou een kind zonder getrouwd te zijn. ‘*Achteraf ontdekte ze pas hoezeer de Belgische wetgeving “natuurlijke” kinderen in het verdomhoekje zet. Toen begon voor Paula Marckx een lang juridisch gevecht.*’ Zij wil dat haar kind evenveel rechten krijgt als elk ander kind:

[...] *Maar er moest echt wel een Paula Marckx tussen de rangen van de ongehuwde moeders opstaan voor een gloeiende onrechtvaardigheid kon worden stopgezet. Mevrouw Marckx is een merkwaardige vrouw, een doordrijfster, een voorvechtster. Een dame waar men “U” tegen zegt en die we allemaal wel eens zouden willen ontmoeten.* (1981, nr. 1, p. 10)

Dat een moeder niet alleen thuishoort aan de haard, zien we herhaaldelijk terugkomen in *Libelle*. Een voorbeeld uit het wekelijkse stukje *Kleine dingen uit het leven van mijn Prutsprins*:

Een onthaalmoeder voor Tristan. [...] We kiezen toch niet elke dag een onthaalmoeder. [...] Want, oplossingen voor buitenhuis-werkende moeders lokken spitse reacties uit bij mensen, die menen dat moeder zijn een alles-of-niets opdracht is. Vroeger, dat was toen onthaalmoeders, crèches of oma’s mijn probleem nog niet waren, deed ik die af met een verstoorde wenkbrouwfrons. Nu wil ik wel de beste keuze maken voor mijn zoon. Soms tik ik liever stukjes in plaats van luiers te wisselen en zuigflessen schoon te spoelen. Dat is een uitgemaakte zaak. (De Geest in *Libelle* 1981, nr. 5, p. 50)

In de rubriek ‘*Prikbord: berichten uit de samenleving*’ onder redactie van Paula Ketelslegers, staat het stukje ‘*Ja kinderen, nee kinderen*’. Vrouwen kunnen nu kiezen of ze al dan niet een kind willen en hoeveel. Eigen keuzes maken wordt belangrijk.

Sinds we niet meer goedschiks kwaadschiks zwanger worden, is in de meeste gezinnen een debat op gang gekomen. Willen we echt graag kinderen, en hoeveel? En zo ja, waarom precies één of twee of meer? In de Duitse Bondsrepubliek peilde een enquête naar de overwegingen van vrouwen die voor deze keuze staan of al beslist hebben. Met een steekproef van 3000 mensen kwam men tot de volgende resultaten, die wellicht niemand zullen verbazen. Hoe hoger het intellectuele peil van het echtpaar ligt en hoe minder men zich aan kerk of geloof verplicht voelt, des te meer belang hecht men aan gezinsplanning. Uit de interviews blijkt dat de vrouwen zich in dat geval liever niet uitsluitend op hun gezin laten vastpinnen. Vijftig procent van de vrouwen die al een kind hadden, wensten wel een tweede. De kerkelijke gezindheid beïnvloedt het gewenste kindertal positief. (1981, nr. 45, p. 80)

Intellectuele vrouwen willen zich liever niet uitsluitend op hun gezin laten vastpinnen. Resultaten die wellicht niemand zullen verbazen, aldus *Libelle*.

En ook bij de rolverdeling tussen zoon en dochter stelt *Libelle* zich vragen:

Dochter en zoon aan de afwas? Een Duitse opiniepeiling wees uit, dat in drie vierden van de gezinnen alleen de meisjes in de huishouding helpen, terwijl de jongens dat niet (hoeven te) doen. Zo wordt echter het verstarde rollenpatroon van vader op zoon en van moeder op dochter doorgegeven. Met het gevolg dat ook in de volgende generatie(s) veel vrouwen ontevreden zullen zijn in hun huwelijk, omdat hun man niet echt participeert, dit is: zijn deel bijdraagt tot het hele gezinsleven. (1981, nr. 50, p. 59)

In de uitneembare bijlage van *Libelle* 'Spanningen in het huwelijk' wordt enerzijds de dominante rol van moeder aan de haard in vraag gesteld, tegelijk bevestigd.

Ze hoeft niet altijd de spil van het gezin te zijn. In het algemeen zit de vrouw dikwijls in de "geefrol". [...] Maar wie geeft, wil ook krijgen. [...] Het kan zijn dat de vrouw zo veel zorg voor alles draagt en altijd in de weer is voor de ander, dat er dikwijls geen tijd is voor h  r gevoelens, voor zaken die h  r bezighouden of dwars zitten. [...] Van belang is tenslotte dat de vrouw haar onvrede kwijt kan raken door niet steeds de spil binnen de relatie en het gezin te hoeven zijn. En soms kan dit met een paar kleine wijzigingen al in orde zijn. (1981, nr. 20, p. 76)

Met kleine wijzigingen kan de onvrede van de vrouw al opgelost worden, aldus *Libelle*. Het is bovendien de vrouw die zich laat domineren:

De   n is de baas, de ander laat het zich aanleunen. In veel relaties komt het voor, dat er   n is die de lakens uitdeelt en het voor het zeggen heeft. Dikwijls is dat de man. [...] En als ze iets voor zichzelf wil kopen, dan "moet" ze dat eerst aan hem vragen. Het is niet te vermijden, maar je bent er wel zelf bij.

Dat "mogen" en "moeten vragen" heeft veel te maken met hoe het "vroeger was". Vooral de oudere generatie die nog volgens het klassieke patroon is opgevoed, werd met de paplepel ingegoten, dat de man het voor het zeggen heeft en de vrouw slechts een ondergeschikte rol speelt. [...] Veel vrouwen en ook mannen zetten die situatie van hoe-het-vroeger-was in hun eigen gezin voort. Dat kan soms best positief zijn, maar ook negatief. Omdat beiden niet weten hoe het anders zou moeten en in feite dus geen keus hebben. De man staat op een voetstuk, niet omdat hij dat zelf altijd wil, maar omdat zijn vrouw dat, dikwijls onbewust, in stand houdt. (1981, nr. 20, p. 77)

De vrouw blijft de schuldige. In datzelfde artikel lezen we ook:

Een huwelijk maakt verschillende fases door. In het begin heeft de vrouw het meestal druk met de kinderen die nog klein zijn en haar volledige aandacht opeisen. De man wordt bijna volledig in beslag genomen door zijn werk en carrière. (1981, nr. 20, p. 87)

Te gevaarlijk: we stappen eraf

Toch vooral moeders. *Libelle* durft hier en daar wel ten strijde trekken, maar wil zeker niet haar vingers verbranden. In een en hetzelfde artikel wordt de rol van de moeder, van de vrouw in vraag gesteld en tegelijk bevestigd. *Libelle* gaat er nog steeds van uit dat het de moeder is die voor de kinderen zorgt en de vader die geld

in het laatje brengt. Ze lijkt dat zo vanzelfsprekend te vinden dat ze er zelf blind voor is. *Libelle* zegt aan de ene kant dat het terrein van de vrouw ook buiten de haard ligt, aan de andere kant is de plaats voor de vrouw nog steeds de haard. *Libelle* is vooruitstrevend en betuttelend tegelijkertijd. Ze spreekt over verandering, terwijl veel hetzelfde bleef. En **paradoxaal** genoeg maakt ze de stereotype beeldvorming die ze probeert te bestrijden ook zelf. In de lezersrubrieken is het de vrouw die hulpeloos is en snakt naar een beetje goede raad.

Libelle publiceert dus evengoed zaken die de rol van de vrouw aan de haard bevestigen. Bijvoorbeeld deze reclame.

Met Vloeibaar Drecht is mijn braadpan zo stralend proper, dat zelfs mijn man het merkt. U kunt zich mijn verbazing voorstellen toen mijn man opmerkte dat mijn braadpan zo stralend proper was. Maar dat lag niet aan mij alleen. Vloeibaar Drecht heeft daar veel mee te maken. (1981, nr. 15, p. 7)

In ‘*Kijk op Kinderen: Een praktische rubriek over alles wat met opvoeding van uw kinderen te maken heeft*’, kunnen we lezen:

Een baby is liefst dicht bij mama. De meest natuurlijke manier om een hechte band met uw baby te scheppen is hem zo vaak mogelijk dicht tegen u aan te dragen en hem zoveel te liefkozen als u daar zin in hebt. Het fabeltje dat een kind zo weinig mogelijk uit zijn wieg mag worden getild, helpen we hiermee graag de wereld uit. (1981, nr. 40, p. 93)

Opnieuw een bevestiging van de rol van de moeder.

In *Libelle weet raad* vertelt een vrouw dat haar man haar ontrouw is. *Libelle* schrijft:

Het is wel duidelijk dat die andere vrouw bezig is een wig tussen u en uw man te drijven. [...] Wanneer u uw huwelijk wilt redden, vecht dan niet tegen uw man, maar zorg ervoor dat hij opnieuw al zijn aandacht aan u schenkt. (1981, nr. 20, p. 148)

Niet de man is fout en moet er alles aan doen om het huwelijk te redden, maar deze taak is voor de vrouw weggelegd.

Libelle schrijft over verstarde rolpatronen en taken die moeten worden verdeeld, tegelijk zijn de taken die ze in volgend stukje opsomt stereotiep: de man als kostwinner, de vrouw die zorgt voor haar kinderen.

Partnerschap is geen gelijkschakeling. Partnerschap betekent niet dat man en vrouw volledig gelijkgeschakeld moeten worden. “Wie de totale uitwisselbaarheid van twee partners propageert, begrijpt “partnerschap” volledig verkeerd. Want zo kan het niet functioneren. Een goed begrepen partnerschap kan alleen maar betekenen dat gemeenschappelijke taken worden verdeeld. Goed, dat is niet zo belangrijk; hoofdzaak is dat beide partners het bij deze regeling naar hun zin hebben. Zo zal de relatie tussen twee partners alleen dan goed zijn, als de man erkent dat een vrouw die voor de kinderen zorgt, het huishoudelijke doet en de zorg voor het gezin op zich neemt, evenveel presteert als hij, die het geld binnenbrengt.” (Jürgens, in *Libelle*, 1981, nr. 50, p. 59)

De vrouw is gelijkwaardig aan de man, zegt *Libelle*, maar haar rol is nog altijd deze van zorgende opvoeder.

5. Besluit

Libelle, in het begin van de jaren tachtig is alles tegelijk: vooruitstrevend en bevestigend, ze bestrijdt stereotype beeldvorming en maakt die ook zelf, ze ontschuldigt en beschuldigt, de plaats van de vrouw is niet enkel de haard maar toch vooral de haard, ze is zeker en onzeker, opvoeden doe je samen maar het is toch vooral de moeder die thuis blijft voor de kinderen.

Libelle zegt dat er veel veranderd is, tegelijk blijft veel hetzelfde. *Libelle* spreekt vaak over moeders, weinig over vaders. Gezinsplanning, individuele keuzes maken, het kan allemaal. Allerlei screeningsinstrumenten om defecten op te sporen, komen nu centraal te staan. Alles wat afwijkt van de norm moet worden opgespoord. Beroep doen op deskundigen wordt nu een verantwoordelijkheid van de ouders. *Libelle* raadt ouders, en dan vooral moeders aan, haar advies op te volgen. Advies dat bovendien werkt (volgens *Libelle*). Van ultieme breuklijnen is dus geen sprake.

II. *LIBELLE* SCHRIJFT IN 1991

Jaren tachtig in context

In de jaren tachtig zijn er grote omwentelingen (Cantillon, 2009). De crisis die halfweg de jaren zeventig begon, duurt tot het begin van de jaren negentig. Enerzijds houdt dat een vertraging in van de economische groei, met een versmalling van de overheidsinkomsten tot gevolg. Anderzijds betekent het een verhoging van de uitgaven voor sociale bescherming (Vandenbroeck, 2009b). Zelden geziene werkloosheidscijfers (Vandenbroeck, 2009b; Wubs, 2004), met in België een spookbeeld van 500.000 werklozen (overwegend jongeren), doen veel hoop verdwijnen. Het is een periode waar ons land de hoogste vrouwelijke werkloosheid kent in Europa (Moss, 1988, in Vandenbroeck, 2009b), en toch is er paradoxaal een sterke toename van het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking (Hooghe, 1995). Het aantal echtscheidingen stijgt met ruim 36 procent, wat deels te maken heeft met de verworven economische afhankelijkheid van vrouwen.

Het evenwichtsmodel van de welvaartsstaat komt in een crisis terecht die tot op vandaag voortduurt (Weymans, 2005). De sociale kloof blijft toenemen volgens scholingsgraad. De laaggeschoolden worden op de arbeidsmarkt verdrongen door de hoger opgeleiden. De crisis treft dus vooral laaggeschoolden (Vandenbroeck, 2009b). Homogene groepen compenseren niet meer de zwakkeren (Cantillon, 2009). Inefficiënte arbeiders worden nu uitgesloten van de economische sfeer, terwijl de behoefte aan flexibiliteit toeneemt (ibid.).

Door de desindustrialisering en de uitbreiding van de tertiaire sector, neemt het verschil in welvaart tussen Vlaanderen en Wallonië toe. Veel Belgische bedrijven worden overgenomen door buitenlandse bedrijven. De economie komt hoe langer hoe minder in handen van individuele natiestaten te liggen.

Het evenwicht tussen gezin, markt en overheid raakt verstoord door grote structurele veranderingen in de economische productiewijze, door de individualisering en de emancipatie van de vrouw en door demografische veranderingen (Cantillon, 2009). Velen krijgen het moeilijker zich te verzekeren tegen de belangrijkste sociale risico's. De onzekerheid over de toekomst neemt overal toe.

Rosanvallon (1995, in Vandenbroeck, 2009b) spreekt over een drievoudige crisis: een financiële crisis (overheden worden geconfronteerd met toegenomen uitgaven voor bijvoorbeeld werkloosheidsuitkeringen en dalende inkomsten uit belastingen), de bureaucratische crisis (de staat wordt met de opkomst van het neoliberalisme als steeds minder efficiënt beschouwd en haar interventies worden steeds meer omstreden) en de filosofische crisis (het concept zelf van de welvaartsstaat wordt in vraag gesteld omdat ze de sociale uitsluiting niet kon tegenhouden) (Vandenbroeck, 2009b; zie ook Weymans, 2005). Rosanvallon pleit voor de overgang van een passieve welvaartsstaat naar een actieve welvaartsstaat.

Er is de confrontatie met een nieuwe generatie van risico's: industriële, technologische en ecologische risico's (Geldof, 2004). Ulrich Beck (1997) spreekt van een 'risicomaatschappij'. Alle welvaartsstaten richten hun beleid nu op meer werk, nieuwe sociale risico's, kostenbeheersing en gelijke kansen in het onderwijs. Het sociale beleid moet meer doen dan inkomens herverdelen: de nadruk ligt nu op 'verheffen', 'verbinden' en 'activeren' (Cantillon, 2009). Consumptie, materialisme, individualisme en egoïsme, zijn hoe dan ook wezenlijke kenmerken van het hier besproken tijdperk (Coessens, 1995). Dat de mens meer op zichzelf aangewezen is, heeft veel te maken met de 'meritocratische maatschappij' waarin hij/zij moet leven en vooral werken (ibid.). De concurrentie tussen mensen wordt aangewakkerd (ibid.).

In 1982 vallen in de V.S. de eerste slachtoffers van aids. Petroleumtankers richten ravages aan op Canadese en Bretonse kusten; er is de toenemende discussie over de dreigende opwarming van de aarde en er is de explosie van de kerncentrale in Tsjernobyl op 26 april 1986; later zijn er voedselschandalen met de BSE, de varkenspest en de dioxinekippen (Vandenbroeck, 2009b). Deze rampen tonen aan hoe zwak natiestaten geworden zijn. Het leven wordt steeds onzekerder. Met het blote oog kunnen we het verschil niet meer zien tussen een krop sla voor Tsjernobyl en erna. Individuen zijn nu overgeleverd aan experts om te weten wat goed en gezond is.

In 1989 stort de Berlijnse muur in, samen met de USSR, en het 'reële bestaande socialisme' in Oost-Europa (ibid.).

Er heerst schrik, zeker onder jongeren, voor de atoombom en een kernoorlog. De angst vertaalt zich in West-Europa in een politieke keuze. Met Margaret Thatcher (VK), Ronald Reagan (VS) en Helmut Kohl (West Duitsland) komen conservatieve regeringen aan de macht.

In 1980 wordt ons land getekend door de opkomst van twee nieuwe partijen. Agalev heeft een postmaterialistisch en libertair profiel. Het Vlaams Blok, een autoritair en materialistisch profiel (Hooghe, 1995). Het fenomeen van de verrechtsing maakt sterk opgang (Coessens, 1995). Terrorisme wordt iets reëel in België: de roofovervallen door de Bende van Nijvel op Delhaize-winkels maken veel slachtoffers en de extreem linkse terreurgroep Cellules Communistes Combattantes (C.C.C.) veroorzaakt met haar aanslagen grote opschudding (ibid.).

Er ontstaat een fundamentele en zelfs voelbare angst: aan de ene kant is er het blind terrorisme dat mensen aarzelend stations, vlieghavens, banken en warenhuizen doet betreden, aan de andere kant wil het schrikbeeld van de atoombom niet wijken (ibid.). 'Dankzij zijn hoogtechnologisch vernuft was de mens erin geslaagd om op grote schaal en in geen tijd zichzelf uit te roeien' (ibid., p. 8).

Deze schrik vertaalt zich ook in de opvoedingsideeën: Niet meer de ouder of het kind op zich zijn gevaarlijk, maar de tijd en de omgeving. We zijn in een tijdperk beland waar onveiligheid heerst en waar veiligheid een zeer hoog goed is geworden. Het is aan de ouders hun kind voor die onveiligheid te behoeden (Vandeginste, 2011). Er komt een algemene verbreiding van adviesboeken met ge vulgariseerde 'kennis' over opvoeding (die elkaar voortdurend tegenspreken). Zij geven antwoorden op de vragen van ouders, maar versterken ook de opvoedingsonzekerheid (Vandenbroeck, 2009b).

Met de detraditionalisering en individualisering zijn huishoudens ook steeds meer geëvolueerd naar onderhandelende instellingen. Openheid en eerlijkheid staan bij die onderhandeling centraal. De geboorte van een kind is nu een onderhandelende beslissing geworden (Vandenbroeck, 2009b). Kinderen worden wenskinderen, alles wordt gepland, vooraf gaat altijd de persoonlijke keuze. Ouders krijgen daardoor een steeds grotere verantwoordelijkheid: zij moeten verantwoord leren kiezen en de beste keuzes maken voor hun kind. Een kind wordt nu een onderhandelingspartner en vanaf zeer jonge leeftijd een consumentengroep. 1985 is niet voor niets het Internationale Jaar van de Jeugd.

Openheid en eerlijkheid staan bij die onderhandeling centraal. Ouders moeten gevormd worden tot verantwoord ouderschap, zij moeten immers leren omgaan met die nieuwe norm. Het gezin bestaande uit ouders en kinderen moet nu worden bijgestaan door experts: ze zijn immers nodig om de (onzichtbare) risico's te beschrijven. Ouders worden dus van hen afhankelijk gemaakt.

In het zog van de vooruitgang stoppen technologische evoluties niet. Terwijl het aantal gezinnen met een laag inkomen toeneemt, doen tegelijkertijd in welvarende huishoudens wasdroger, magnetron en computer hun intrede (Wubs, 2004). Dankzij de media en de satellieten vermag de mens de gehele wereld in zijn huiskamer te halen (Coessens, 1995). Ook de mobiliteit van de westerse mens neemt een hoge vlucht (Coessens, 1995). Toerisme wordt in, mensen ontdekken de wereld.

Specifiek voor het jaar 1985 blijft het idee van crisis als het ware hangen, er is geen einde meer aan de tunnel. 'Er zijn geen zekerheden meer, rest enkel nog instabiliteit en chaos' (Coessens, 1995, p. 14).

Doemdenken viert hoogtij.

1. Wat leeft in *Libelle*

Wie moeder is zorgt niet alleen voor de kinderen, zij is ook op en top vrouw en zorgt goed voor zichzelf. Een goede gezondheid en een verzorgd lichaam staan dan ook in *Libelle* '91 op het programma. '*Van alle sterfgevallen in de ontwikkelde wereld, wordt 70 tot 80% veroorzaakt door ziekten die we te danken hebben aan onze levensstijl*' (1991, nr. 20, p. 51). We eten te veel en te vet, leven te jachtig en leven op de koop toe in een verontreinigd milieu. Volgens *Libelle* allemaal ziekmakende factoren.

En als we ziek zijn worden we er niet mooier op. Daarom is er de wekelijkse rubriek *Hoe doen ze het?* '*In elk tijdschrift ziet u mannequins met een perfecte make-up. U vraagt het zich vaak af: hoe doen ze het? In deze rubriek leert u het stap voor stap*' (1990, nr. 1, p. 69). Schoonheid wordt heel belangrijk bevonden. Tevreden zijn met uzelf ook, ook al hebt u een maatje meer. Maar schrik niet als er op de volgende pagina staat: '*Tien tips om af te slanken*'. Bijvoorbeeld deze reclame met opschrift: '*Een atletisch lichaam is sexy... en gezond*' (1991, nr. 45, p. 9).

Eigen initiatief, creativiteit, mondigheid worden belangrijk. '*Houdt u nog genoeg tijd over voor leuke dingen*', *Libelle* maakt er een dossier van. '*U zorgt prima voor uw gezin, dat vindt u normaal. Maar hebt u wel eens samen plezier, gewoon zomaar?*' (1991, nr. 45, p. 108). Behoeften en wensen staan nu centraal. Vrouwen genieten steeds meer van luxe en finesse en moeten zichzelf ten volle ontplooiën. Breinaalden worden niet opgeborgen want ze brengen de creativiteit in vrouwen naar boven. Vrouwen koken nu niet enkel meer in functie van een gezin, want de recepten die *Libelle* hen voorschotelt spelen in op hun individuele levensstijl.

Ook kindsterretjes leven in *Libelle*. '*Kindsterretjes*' wordt nu een reeks. Het kind komt steeds meer centraal te staan. Op de *Libelle*affiche staat: '*kinderen aan de macht*', de slogan van de happening Kinderpret 91 en kinderen worden aangesproken met '*jonge volkje*' (1991, nr. 25, p. 6). Voor kinderen en jongeren is er nu ook een infolijn jongerenrechten. Intelligentie, zeker bij kinderen, wordt belangrijk. Ouders krijgen een grote verantwoordelijkheid, want zij zijn bepalend in de ontwikkeling van hun kind.

Een vraag waar steeds meer ouders mee zitten is: '*Zijn wij dan zo streng en ouderwets?*' (1991, nr. 35, p. 35). Over in andere tijden opgegroeid zijn, jongeren die vroeger mondig zijn en jonger meerderjarig. '*Een goede voorbereiding daarop is een geleidelijke losmaking en een toenemende persoonlijke verantwoordelijkheid*' (ibid.), aldus *Libelle*. Grenzen stellen wordt als één van de moeilijkste taken in de opvoeding beschouwd.

Relatievaardigheid is belangrijk. Bijvoorbeeld het dossier: '*Tussen twee generaties ingeprangd*' (1991, nr. 10, p. 14). Een middenklassedenken wordt aangehouden: '*Terug naar school betekent kleren kopen, naar de kapper en de schoenmaker... Hoe houdt u het allemaal bij? Met deze handige gids natuurlijk!*' (1991, nr. 35, p. 23). Nog steeds verschijnt elke week een cartoon over de avonturen van de familie Klepkens. Het typisch blanke middenklasse gezin blijft zijn dagelijkse lief en leed meegeven aan de lezer.

2. *Libelle* schrijft voor en naar ouders

'Libelle weet raad, gratis advies', 'hebt u problemen? Libelle helpt u!', 'Uw brief wordt gratis en persoonlijk behandeld door ons deskundigen-team', 'Een hecht gezin... Zo lukt dat! [...]Praktisch advies waar u veel aan hebt', 'Hoe pakt u dat aan', 'Zo begint u probleemloos aan een nieuw schooljaar' zijn zinnen en rubrieken die worden aangehouden. Het absoluut spreken van *Libelle* blijft van kracht. Voor elk probleem weet *Libelle* een oplossing. De uitspraak *'Libelle sprak met lezeressen én met een deskundige'* komt zo goed als in elk dossier aan bod.

Het werkt want *Libelle* zegt dat het werkt

Nee, we leven niet altijd in het probleemloze gezin dat we droomden. Kinderen én ouders hebben fouten, andere verwachtingen, hun eigen persoonlijkheid. Toch lukt het om met al die 'moeilijke' gegevens in harmonie samen te leven, als u weet waarop u kunt letten. (1991, nr. 40, p. 16)

Libelle zegt wat werkt. *Libelle* zegt haar lezers waarop ze moeten letten. *Libelle* durft haar lezers, zo nu en dan, expliciet te zeggen wat ze moeten doen of voelen. Een mevrouw schrijft naar *Libelle* *'wij houden van elkaar en willen het opnieuw proberen'*. *Libelle* stelt: *'Maar als u beiden vastbesloten bent om samen door te gaan en uw huwelijk niet alleen in stand te houden, maar het ook opnieuw inhoud te geven, dan brengt u daar de moed voor op'* (1991, nr. 25, p. 53).

Libelle heeft voor alles regeltjes. Bijvoorbeeld *'Goed omgaan met elkaar: er zijn regels voor!'* (2001, nr. 40, p. 17). *Libelle* geeft een duidelijk beeld van wat goed ouderschap inhoud. Ze raadt bepaalde boeken aan over 'goed ouderschap' en hamert op de voorbeeldfunctie die ouders hebben. Adviescultuur zegeviert, tegenstrijdigheid ook. Advies kan heel tegenstrijdig zijn en paradoxaal. Ook in *Libelle*:

Spock adviseert, om de verwijten van uw kinderen maar te nemen voor wat ze zijn. Zij zijn heel dikwijls (nog) niet reëel. Ga er dus niet te veel op in, maar – en dat blijft van belang – laat niet alles over uw kant gaan! Voor alles is het van belang om altijd oprecht te zijn. Het is beter om in alle gevallen op uw eigen intuïtie af te gaan en daarin desnoods een fout te maken, dan dat u zich laat leiden door wat anderen zeggen. (1991, nr.5, p. 20)

Wat zegt Spock hier eigenlijk? Ouders moeten zich niet laten leiden door wat anderen zeggen, maar hij schrijft wel boeken voor en naar ouders. Een ware **paradox**. Ook *Libelle* schrijft ouders dat hun gevoelens heel belangrijk zijn en zij die moeten volgen, maar tegelijk zegt *Libelle* hen hoe ze moeten opvoeden.

U kunt ons helpen, wij helpen u

Lezeressen worden nu, af en toe, aangesproken als echte vriendinnen, bijvoorbeeld *'Lieve Madeliene'*. *Libelle* spreekt haar lezeressen aan met 'u', en 'wij' verwijst naar de redactie. De lezeressen horen er bij, samen vormen ze een bepaalde band. En die band kan alleen maar sterker worden. *Libelle* nodigt haar lezeressen ook uit om op alles en nog wat te reageren. Ze kunnen meebepalen welke onderwerpen aan bod komen, ze kunnen brieven schrijven en hun mening geven op bepaalde rubrieken. Met de hulp van de lezeressen kan het blad alleen maar interessanter worden. Een voorbeeld:

Wilt u een grappige, bijzondere of ontroerende ervaring kwijt, een reactie op iets wat u in Libelle gelezen hebt, dingen die u bezighouden? Zijn er onderwerpen die u graag aan bod had zien komen? Wij kijken met belangstelling uit naar uw brieven. Want enkel met uw hulp kunnen we ons blad nog beter maken. (1991, nr.5, p. 9)

Of:

Onze libellelezeressen-enquete: een geweldig succes dankzij U! Duizenden ingevulde Libelle-enquete-formulieren kwamen op onze redactie aan! Voor ons het duidelijkste bewijs dat u werkelijk meeleeft met uw weekblad. Wij willen u dan ook hartelijk danken, voor alle opmerkingen, alle suggesties, alle tips. En... wij houden er rekening mee! Zo maken we samen een blad dat nog mooier, nog gezelliger, nog beter gaat worden! (1991, nr. 30, p. 6)

Libelle laat enerzijds uitschijnen dat ze haar lezeressen nodig heeft, anderzijds zegt ze duidelijk hoe belangrijk het vrouwenblad voor vrouwen is. Het gaat om een onverbreekelijke band, zoals vriendinnen die hebben. *Libelle* en haar lezeressen zijn wederzijds afhankelijk.

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

Ouders hebben een enorme verantwoordelijkheid. Ouders hebben een voorbeeldfunctie. Ze mogen hun kind niet overstimuleren, maar moeten hun kinderen wel alle mogelijke kansen bieden op een goede ontwikkeling. Ouders mogen niet overbezorgd zijn, maar moeten wel alert zijn. De eerste jaren is opvoeden van kinderen niet zo moeilijk, maar er schuilen wel overal gevaren. Dit soort deskundigheidsadvies zit vol paradoxen.

Een enorme verantwoordelijkheid voor de moeder

Verantwoordelijkheid begint al bij het geslacht: wie vrouw is moet moeder zijn, is een boodschap die onderhuids in *Libelle* besloten ligt. *Libelle* spreekt haar lezeressen aan met ‘wij’ en onder die ‘wij’ verstaat zij moeders. En zo begint de hele carroussel: ‘Tussen grootmoeder en kleinkind staan wij: moeders die die uiteenlopende leefwerelden met elkaar proberen te verzoenen’ (1991, nr. 10, p. 15). ‘De ouderlijke relatie blijkt één van de fundamentele voor een gezonde gezinsrelatie’ (1991, nr. 40, p. 16). Affectie is het beste voorbeeld: ‘[...] Kinderen zijn bovendien erg gevoelig voor de lichamelijke genegenheid die ze bij hun ouders mogen meemaken. Woorden wekken, voorbeelden trekken’ (ibid.). Dé hoeksteen is dus een goede partnerrelatie, aldus *Libelle* en het ideale gezin is een sterk gezin.

In alle boeken over opvoeding staat dat het geven van het goede voorbeeld heel belangrijk is. Ieder kind imiteert zijn opvoeders. Daden maken een diepere indruk dan woorden. (1991, nr. 5, p. 21)

Tegelijk heeft de moeder ook nog andere verantwoordelijkheden dan enkel zorgen voor haar kinderen, ze moet er ook zijn voor haar man: ‘Het ouderschap mag u niet beletten ook voldoende aandacht te besteden aan uw partnerrelatie. Het is niet omdat u moeder bent, dat de rol van echtgenote moet verwaarloosd worden’ (1991, nr. 40, p. 19).

Ouders hebben ook een verantwoordelijkheid naar de intelligentie van hun kind. Is intelligentie aangeboren of aangeleerd? In het dossier *intelligentie* kunnen we lezen:

De invloed van de omgeving kan in elk geval niet worden genegeerd. [...] Verschillende studies bevestigen trouwens dat de opvoeding, het familiale en sociale milieu en de manier van leven, de ontplooiing van de geestelijke capaciteiten helpen bevorderen of net afremmen. [...] Misschien kunnen we het het best als volgt samenvatten: we worden niet intelligent geboren, maar we vermenigvuldigen de intellectuele capaciteiten die in ons aanwezig zijn door allerlei prikkels en ervaringen onderweg. (1991, nr. 50, p. 18)

Nog een voorbeeld van hoe belangrijk de omgeving en dus de ouder is voor de ontwikkeling van een kind:

De eerste twaalf maanden van een baby zijn bepalender voor de ontwikkeling van zijn verstand dan z'n eerste twaalf jaren op school. Daarom is het ook zo belangrijk dat zo'n ukje in dat eerste levensjaar juist begeleid wordt. (1991, nr. 45, p. 42)

Overall schuilt gevaar, het is aan ouders om de omgeving 'veilig' te maken. Emoties kunnen de intelligentie blokkeren, ouders moeten dus oppassen: *'Het is bekend dat een tekort aan affectie bij kinderen de ontwikkeling kan vertragen. Emoties kunnen zo sterk zijn dat ze ons beletten te leren of ons te concentreren op ons werk'* (1991, nr. 50, p. 21).

Er ligt nog een ander gevaar op de loer. Ouders moeten alle kansen aan hun kinderen geven, willen ze hun intelligentie volledig ontplooiën, maar ouders mogen hun kinderen ook weer niet te hard stimuleren.

Rem deze nieuwsgierigheid zo weinig mogelijk af, maar zorg wel voor een kindveilig huis, zodat u hem ongestoord zijn gang kunt laten gaan. (1991, nr. 45, p. 33)

Het is wel belangrijk er even op te wijzen dat u uw kind in zijn ontwikkeling nooit mag forceren. [...] 'Wanneer u de wetten van de natuurlijke ontwikkeling overtreedt, brengt u haar ook in gevaar', waarschuwen kinderpsychologen. [...] Te hoge eisen, die vooruitlopen op de normale ontwikkeling, kunnen tot gedragsstoornissen, zenuwachtigheid of psychosomatische klachten leiden. Wat kan u dan wel doen om de intelligentie van uw kind te bevorderen? U kunt een heel eenvoudig en tegelijk veeleisend vorderingsprogramma volgen. U hoeft niet meer te doen dan te zorgen voor een omgeving, een sfeer waarin de zintuigen, de gevoelens en het verstand van uw baby aangesproken worden en rustig kunnen ontwikkelen. Uw kind heeft mensen nodig die er voor hem zijn. Mensen die van hem houden. En dat zijn ouders. (ibid., p.34)

Niet alleen intelligentie heeft met opvoeding te maken, ook ziekte en pijn. In *Libelle* nr. 45 gaat de rubriek *Dossier* over Anorexia nervosa. *'Een ziekte die ouders niet altijd herkennen'* en die veel met het gezin te maken heeft:

We spraken erover met Dr. van Agteren, een psycholoog die zich gespecialiseerd heeft in het behandelen van anorexia nervosa. "[...] om anorexia nervosa te krijgen is er meer nodig dan alleen maar graag 'heel slank' willen zijn. Er spelen meerdere factoren en oorzaken een rol". "[...] We weten inmiddels dat het gezin een grote rol speelt en ook de relatie met de ouders. Dat speelt bij de een meer dan bij de ander, maar het heeft er altijd mee te maken." (1991, nr. 40, p. 16)

Libelle vraagt aan de psycholoog: *'Bestaat er dan zoiets als een typisch 'anorexia-gezin'?''*

[...] maar de meeste patiënten zijn toch wel -meisjes en heel zelden jongens- die opgroeien in een sfeer waarin ze weinig eigen verantwoordelijkheid dragen, weinig aan hun eigen identiteit werken, geen zelfstandigheid

ontwikkelen. De band met de moeder is meestal heel sterk, terwijl de vader vaak iemand is die zich emotioneel op de vlakte houdt, een introvert persoon.” (ibid.)

Libelle vraagt ook nog: ‘Hoe kunnen wij als ouders helpen?’

Dr. van Agteren: “Echt en direct helpen is voor ouders heel moeilijk. Toch is het in zulke gevallen van belang om uw bezorgdheid te uiten tegenover uw kind, erover proberen te praten. En als dat te moeilijk is, kunt u bijvoorbeeld de huisarts inschakelen, desnoods meerdere keren na elkaar. Want hier geldt echt: beter een keer te veel naar de huisarts dan te weinig.” (ibid. p. 17)

Bij het krijgen van anorexia speelt het gezin, net als de relatie met de ouders, een grote rol. Niet bepaald troostende woorden van *Libelle*.

Ouders hebben nog een verantwoordelijkheid: ze moeten open zijn, maar mogen hun kinderen niet met problemen opzadelen. Een ware **paradox**.

[...] hoewel openheid een voorwaarde blijft, belasten ouders hun kinderen beter niet met problemen, waar ze niets mee te maken hebben. [...]Het zou een illusie zijn te denken dat er gezinnen zonder problemen bestaan. Maar het is wel belangrijk de problemen zo vlug mogelijk te durven onderkennen, om tijdig aan een oplossing te kunnen beginnen. Problemen lossen zichzelf maar uiterst zelden op. [...]

En dat is dan wel het specifieke van zogenaamd ‘sterke’ gezinnen: iedereen is daar in geval van nood bereid om tranen op te vangen, te luisteren en te steunen. (ibid.)

Libelle is een tikkeltje belerend en wantrouwend

Het gaat niet goed met de opvoeding. Dat kunnen we lezen in het dossier ‘opvoeden: tussen streng en toegeeflijk’.

In zijn boek geeft Lickona aan dat er in Amerika alarmerende signalen zijn over het moreel verval onder jongeren. Uit onderzoek bleek dat egocentrisme, individualisme, cynisme en materialisme onder jongeren hoogtij vieren. Het aantal misdrijven door jongeren nemen toe. Evenals geweld en jeugd vandalisme. De oorzaak hiervan zou zijn te vinden in een gebrek aan moreel besef, met andere woorden, een tekort aan opvoeding...

Lickona zegt dat hier een zeer belangrijke taak voor de opvoeders ligt. Het sleutelwoord is voor hem ‘respect’. Leer uw kinderen respect voor zichzelf en voor anderen. Heel concreet betekent dit, dat het de ouders (lees opvoeders) zijn die de positieve morele waarden van hun kinderen bepalen. Het mogen geen anderen zijn van wie de invloed overheerst. (1991, nr. 5, p. 18)

Er is een tekort aan opvoeding. De jeugd leidt aan moreel verval en dat is de schuld van de ouders. In naam van de heer Lickona, die over de Amerikaanse situatie spreekt, vertelt *Libelle* in het Vlaamse blad, hetzelfde verhaal. De boodschap is dat het niet goed gaat met de opvoeding. De verantwoordelijkheid van de moeder is zeer groot, zij blijft de eerste verantwoordelijke:

Opvoeden is best moeilijk? Zijn uw kinderen klein, dan wordt hun wereld voornamelijk door u bepaald. Problemen die zich kunnen voordoen, variëren van slecht slapen of eten tot en met dulle driftbuien. Ze zijn doorgaans betrekkelijk eenvoudig door uzelf op te lossen. Verdriet verdwijnt nu eenmaal het beste in mama’s

armen. U bent uw dreumes toevluchtshaven, het veilige rustpunt. Ook voor u is dat een rustige gedachte: zolang uw kind zo klein is, kunt u hem letterlijk en figuurlijk tegen bijna alles beschermen. (ibid., p. 19)

Natuurlijk is de opvoeding moeilijk, sust *Libelle*. Het is de moeder die de belangrijke haven is, die haar kinderen tegen alles kan beschermen. De dominante rol van de moeder wordt hier bevestigd. Tegelijk zegt men ook dat als de kinderen klein zijn die taak nog betrekkelijk simpel is. Wat als het opvoeden niet zo simpel blijkt?

Opvoeden is dan ook weer niet zo simpel als het soms lijkt. Overal schuilen gevaren: *'Dan wordt uw kind ouder. Er komen steeds meer invloeden van buitenaf bij. [...] De crèche, de school, vrienden, vriendinnen.'* (1991, nr. 5, p. 19). De gevoelige fase van een kind is vanaf een jaar of negen tot een jaar of dertien, het is de morele fase, zegt *Libelle*. En ze zegt nog meer: *'Gelukkig blijft 'thuis', ondanks al deze invloeden voor kinderen in deze leeftijdsgroep, wel het allerbelangrijkste en wegen uw woorden doorgaans het zwaarst'* (ibid.).

Opnieuw die enorme verantwoordelijkheid. En opnieuw: *'Maar luister ook altijd goed naar verborgen signalen. Het kan zijn dat uw kind in een situatie raakt waar hij zelf geen raad mee weet. Zorg er dan voor dat u er bent om dat signaal op te vangen'* (ibid., p. 20).

Libelle is ook wantrouwend. *'Pas op!'*, zegt *Libelle* aan diegenen die een minder goede opvoeding genoten hebben, pas op dat de geschiedenis zich niet herhaalt! Een vrouw schrijft *Libelle* hoe haar ouders altijd kritiek op haar hadden, hoe ze nooit met haar opschepten. *Libelle* schrijft:

Het is heel pijnlijk te beseffen dat er geen plaats voor u was en is in het hart van uw ouders. [...] De inspanningen die u levert om eindelijk door uw ouders gewaardeerd te worden, zijn tevergeefs. [...] U kunt die energie beter gebruiken om te zoeken wat u zelf met uw leven wilt, los van uw ouders. [...] Zowel om er zelf beter van te worden als opdat de geschiedenis zich niet zou herhalen ten overstaan van uw kinderen. Een boek waar u ook veel aan kunt hebben is 'Eindelijk je eigen leven leiden. Loskomen van een beschadigde jeugd'. (1991, nr. 35, p. 35)

Libelle zegt dat ouders uit machteloosheid veel toelaten:

In de praktijk blijkt dat ouders van nu wel eens de neiging vertonen naar de andere kant 'door te slaan'. Ze verwarren het stellen van grenzen dan al gauw met het 'ongelukkig maken' van hun kind (schrikken van de woede van hun kind na een verbod) en laten uit machteloosheid veel toe. (1991, nr. 5, p. 21)

Libelle neemt het op voor de moeder: ontschuldigen

Libelle kan ook heel lief zijn. In het dossier: *'opvoeden: tussen streng en toegeeflijk'* (1991, nr. 5) zegt *Libelle*: *'Het is voor iedere ouder balanceren tussen streng en toegeeflijk, dat leest u in de interviews. En dat is niet eens zo erg, menen de deskundigen.'* Maar tegelijk is ze ook beledend. *'Of u nu uw dochter achterna gaat of niet, is geen kwestie van levensbelang. Toch kan uw reactie bij zo'n klein voorval wel degelijk invloed hebben op de verdere ontwikkeling van uw kind.'* (p. 18)

Het is niet van levensbelang, wel van belang voor de verdere ontwikkeling van het kind. Wat als het fout loopt? Opnieuw die tegenstrijdigheid, opnieuw die enorme verantwoordelijkheid.

Libelle geeft ook complimenten en stelt gerust. Ouders voeden naar best vermogen op. Geen veroordeling, integendeel. Fouten maken kan en mag, maar praat erover. Onderhandelen is belangrijk. Een voorbeeld:

Niemand kan van 's morgens vroeg tot 's avonds laat de ideale opvoeder zijn. Deskundigen adviseren dan ook om niet perfect te willen zijn. Dat is een utopie. Natuurlijk maakt u fouten. U bent ook maar een mens. [...] Maar praat erover. Want dat is weer wel van belang: dat u zich tegenover uw kind niet voordoet als een heilige. Maakt u een fout? Geef het toe, geef een verklaring. (1991, nr. 5, p. 21)

Een moeder vertelt *Libelle* dat ze al jarenlang onder doktersbehandeling is, met haar dochter vlot het niet zo goed. Telkens als de relatie van haar dochter afspringt, komt ze terug bij haar wonen. Is ze misschien overbezorgd? *Libelle* zegt:

[...] het is haar leven, waarvoor alléén zij verantwoordelijk is. [...] U hebt haar naar best vermogen opgevoed. Zij moet nu voor zichzelf kunnen zorgen, ook in moeilijke periodes. Natuurlijk kan ze nog met haar vreugden en zorgen bij u terecht. Maar de kwaliteit van uw eigen leven hoeft daar niet langer onder te lijden! (1991, nr. 10, p. 47)

Ouders worden niet met de vinger gewezen, ze worden ontschuldigd. *Libelle* merkt op dat ouders met schuldgevoelens zitten. In haar dossier: *omgaan met schuldgevoelens*, onderzoekt *Libelle* het begrip 'schuldgevoel' en praat erover met een psychologe (1991, nr. 30). Ouders dragen nu de verantwoordelijkheid niet perfect te willen zijn. Tegelijk wordt die perfectie in andere artikels wel van ouders verwacht. Het is een utopie maar tegelijk wel iets om na te streven. Een ware **paradox**.

4. Spil of motor

Het korset ontgroeid

We zagen zonet dat *Libelle* tegelijk belerend kan zijn, maar ook heel lief. *Libelle* bevestigt niet altijd de plaats van de vrouw aan de haard en neemt het op voor de moeder. Ook durft *Libelle* wel eens baanbrekend te zijn en taboes in vraag te stellen. Bijvoorbeeld de taakverdeling binnen een gezin op basis van sekse:

Het zou toch al te gek zijn als de lichamelijke verschillen tussen man en vrouw de taakverdeling binnen het gezin zouden regelen. Waarom zou mama niet voor de haard zorgen als ze gek is op hout klieven? En wordt papa minder man omdat zijn breiwerk hem helpt de stress van zijn job te verwerken? Wanneer één van beide partners duidelijk de broek draagt, bedreigt dat de harmonieuze gezinsrelatie. [...] Onze gedragingen overheersen op wat we zeggen. (1991, nr. 40, p. 16)

Niemand moet de broek dragen en geen autoritaire opvoeding meer, aldus *Libelle*.

De relatietherapeut zegt:

Steeds meer vrouwen voelen zich ook niet meer gelukkig met de klassieke rolverdeling binnen het huwelijk. Vrouwen worden zelfstandiger en verlangen van hun man dat hij ook een aantal van de huishoudelijke taken op zich neemt. Veel mannen weten daar nog steeds niet goed raad mee en stellen meehelpen gelijk aan 'onder de sloef liggen'. (1991, nr. 30, p. 14)

En tegelijk schrijft ze: *Vooraf vrouwen hebben behoefte aan een stabiele relatie, aan geborgenheid in een gezin (ibid., p. 16).*

Enerzijds gaat *Libelle* (lees de psychologe in *Libelle*) in tegen de dominante positie van de vrouw, anderzijds is het niet de man maar de vrouw die behoefte heeft aan een stabiele relatie en geborgenheid. Is dat dan geen verlangen van de man? Opnieuw een bevestiging van de traditionele rol van de vrouw.

In *Libelle* is er zo af en toe ook een plekje voor humor over wat het huwelijk betreft:

Libelle oproep. Huwelijksperikelen [...] Lieve lezeressen, kan uw echtgenoot soms ook zo onnadenkend uit de hoek komen? En hoe lost u dat dan op? Schrijf het ons onder het trefwoord 'Huwelijksperikelen'. (1991, nr. 10, p. 6)

En het hoeft niet altijd over moeders te gaan. Meer en meer wordt er ook over vaders gesproken, en niet in negatieve zin.

Naar een onderhandelingsgezin? Spreken is belangrijk, zegt *Libelle*. Luisteren ook:

We hebben niet altijd dat hechte, probleemloze gezin waar we van droomden. Maar het is niet omdat we thuis uiteenlopende standpunten verkondigen, of af en toe eens flink kibbelen, dat we moeten denken dat de kinderen meteen het huis zullen uitlopen, of dat we een relatietherapie moeten beginnen. Confrontaties horen eigenlijk tot de essentie van een moderne, levendige relatie. De stelling dat spreken zilver is en zwijgen goud, zoals men vroeger al te graag leerde, leidt waarschijnlijk veel eerder tot ongelukkig zijn, dan tot evenwichtige en bevredigende relaties. [...] Gelukkig valt er nog iets aan te doen. (1991, nr. 40, p.16)

Wederzijds respect is belangrijk. Ouders moeten bovendien goed luisteren. Het zijn woorden van *Libelle*.

Luisteren naar kinderen is meer dan staan te wachten tot ze klaar zijn. Het veronderstelt gerichte vragen tussendoor, in plaats van het remmende: "Dat is fijn hoor, schat!" Belangrijker dan wat dan ook, is het vermogen om zich in de plaats van anderen te kunnen stellen, om hun houding en reacties te begrijpen. (ibid.)

Ieder zijn eigen persoonlijkheid is belangrijk: 'Een geanimeerd gesprek tussen ouders en kinderen die elkaar onderbreken, wijst meer op gelijkwaardigheid dan de overheersende monoloog van een vader, die altijd weet wat goed is voor zijn kroost' (ibid., p. 18).

Ook kinderen hebben hun verantwoordelijkheden:

Ouders kunnen zichzelf moeiteloos tot huislaafjes degraderen. De kinderen van jongsaf laten helpen en hen verantwoordelijkheden als vanzelfsprekend leren ervaren, lijkt de enige remedie. Daarom mogen we hen niet alle werk uit handen nemen, omdat ze er zogenaamd nog te jong voor zouden zijn. [...] We geven onszelf 'levenslang' zonder het te beseffen.

[...] toch lijkt het voor ons, ouders moeilijker om consequent naar die verantwoordelijkheden te handelen dan voor de kinderen zelf. (ibid.)

Alles moet bespreekbaar zijn: *Dat vader en moeder in dezelfde gevallen verschillend reageren, is geen ramp. Zolang alles bespreekbaar blijft (2001, nr. 5. p. 21).*

Toch soms heimwee.

Libelle is als ‘tussen de twee’: soms baanbrekend, soms niet. Ze is het klassieke keurslijf ontgroeid, maar grijpt er af en toe naar terug. Huisvrouw, scheiden, seksualiteit, zijn thema’s die nog steeds in vrijheid gevangen zijn.

Huismoeders hebben hoe langer hoe meer het gevoel dat op hen neergekeken wordt. En dat merken we aan het verkeer tussen *Libelle* en haar lezers en tussen lezers onderling. Dit schrijft een lezeres in de rubriek *Beste Libelle*:

Een mooi en edel beroep, maar niet te onderschatten. Waarom wordt een huisvrouw vaak niet voor vol aanzien? Sommige mensen geven je het gevoel dat je niet echt meetelt. [...]Ik hoop dat ik met deze brief heb bijgedragen tot een betere waardering van het vak van huisvrouw, de enige baan waarbij je nooit gedaan hebt. Een mooi en edel beroep, maar absoluut niet te onderschatten! Mireille De Clercq.

Beste Mireille, deze brief betekent vast een hart onder de riem van alle huisvrouwen. Wij hebben alleszins waardering voor uw inzet. (1991, nr. 10, p. 6)

Samen met deze brief steekt *Libelle* haar lezeressen een hart onder de riem. Maar *Libelle* krijgt ook kritiek op de manier waarop ze over huisvrouwen schrijft:

Ik ben héél gelukkig als huisvrouw. Wat me dwarszat bij het lezen van uw reportage ‘Uit werken of thuis blijven?’ was het beeld dat u geeft van de huisvrouw, van het thuiswerken. Nergens is er sprake van de opvoedende taak, en dat is nu net de reden waarom de meerderheid thuisblijft. Wie denkt en publiceert dat thuisblijven alleen maar een schoon huis betekent, houdt ook een mythe in stand. En dáár wou ik op reageren. [...] Lucienne Larmuseau, Kessel-Lo. (1991, nr. 50, p. 10)

Een man schrijft *Libelle*:

Laatst kreeg ik, zoals iedereen, de formulieren van de volkstelling in de bus. [...]. Op het formulier [...] staat [...]: “heeft nooit een beroep uitgeoefend en zocht geen betrekking”, [...]. Niet alleen geeft de overheid zo de indruk dat wie die rubriek invult nooit enige beroepsbekwaamheid heeft opgedaan, maar eveneens dat kinderen verzorgen, opvoeden en een gezin beheren, van nul en generlei waarden zijn. [...] Hugo Rahier, Vilvoorde. (1991, nr. 15, p. 9)

Libelle stimuleert lezeressen die lang huismoeder waren om weer een job te zoeken: ‘*Hoe u het aanpakt, wat de mogelijkheden zijn en waar u vooral op moet letten, leest u in dit dossier*’ (1991, nr. 20, p. 18). Het is ook een periode dat men arbeidskrachten nodig heeft, en dus gaat men ze zoeken op de vrouwenmarkt.

Maar dan wordt het weer heel wantrouwend, neem bijvoorbeeld de woorden van Paul Van der Straten, directeur operations, bij Randstad interim:

“[...] Voor vrouwen die lang uit het arbeidsmilieu weg zijn, kan het nuttig zijn vooraf een cursus te volgen om hun kennis op te frissen. Dat staat trouwens positief op een Curriculum Vitae. Het is een bewijs van initiatief en dynamisme. Deze vrouwen moeten er wel aan denken dat werken een grote aanpassing vergt. Zij zullen opnieuw de discipline moeten aanleren om elke dag op een bepaald uur op het werk te zijn.” (ibid.)

Een redelijk denigrerende houding. Verder zegt hij: “vrouwen hebben niet altijd een realistische kijk op het beroepsleven”. Ook de woorden van Mia Carmen, die werkt bij een organisatie gerund door deskundige vrouwen, zijn niet bepaald lovend over huisvrouwen: ‘Sommige vrouwen komen hier op aansporing van hun kinderen. Die hebben tenslotte ook liever een moeder die van alles en nog wat op de hoogte is en die een eigen persoonlijkheid heeft.’ (p. 20) Hebben huisvrouwen dan geen eigen persoonlijkheid?

Scheiden lijkt nog steeds een taboe. *Libelle* brengt een positief verhaal. Een moeder vertelt:

Als het goed meevalt, brengt het leven van een gescheiden vrouw heel wat fijne verrassingen en ervaringen. Dan maar scheiden allemaal? Vreemd, maar als iemand me vraagt wat ik het allerliefste gehad zou hebben in mijn leven, is het antwoord toch: ‘Ik had dolgraag een goed huwelijk en een harmonisch gezinsleven willen hebben.’ Het is een waarheid die ik zonder gevoelens van spijt en wrok kan uitspreken. (1991, nr. 25, p. 37)

Libelle wil haar lezeressen ook inprenten dat het de moeite loont om te vechten voor een huwelijk:

‘Liefde is voor het leven’, in die overtuiging zijn we eigenlijk allemaal in het huwelijksbootje gestapt. Toch gaat het aantal echtscheidingen al jarenlang in stijgende lijn. Ongeveer één huwelijk op drie loopt op de klippen. Waar onze grootmoeders vaak noodgedwongen bleven vastzitten in een ongelukkige relatie, hebben wij nu veel meer mogelijkheden om een einde te maken aan een manklopend huwelijk. De wet werd versoepeld, de publieke opinie staat toleranter tegenover echtscheiding, steeds meer vrouwen hebben een baan en dus een eigen inkomen. We zijn, kortom, gewoon veel zelfstandiger geworden. En dat is maar goed ook. Alleen hadden onze grootmoeders misschien één ding op ons voor. Omdat een echtscheiding vroeger nu eenmaal niet zo eenvoudig was, leerden ze er namelijk het beste van te maken, te relativiseren, dingen door de vingers te zien, ruzies bij te leggen, kortom voor hun huwelijk te vechten. En die kunst hebben wij in de loop der jaren blijkbaar een beetje verleerd. (1991, nr. 30, p. 14)

Scheiden blijft een taboe. In volgend fragment worden ouders met de vinger gewezen:

Tot voor kort ging men er meestal van uit dat het voor de kinderen nog altijd beter was om door één ouder opgevoed te worden, dan in een gezin waar vader en moeder elkaar constant in de haren vlogen. Nu is men echter tot de vaststelling gekomen dat dit lang niet altijd het geval is en dat de gevolgen van een echtscheiding zich bij kinderen soms pas jaren later uiten in onaangepast gedrag en allerlei andere problemen. (ibid.)

Seksualiteit is een woord dat steeds meer ter sprake komt. Over bepaalde onderwerpen wordt nu zonder schroom gesproken. Bijvoorbeeld deze boekaanrader van *Libelle*:

Eens een ‘ander’ cursusboekje! Flirten is een kunst die je kunt leren, en Rolf Bönnen geeft daartoe concrete tips in een echt cursusboekje. (1991, nr. 25, p. 53)

Uw kinderen en seksualiteit. ‘Praten met uw opgroeiende kinderen over seks en hoe dat past in het diepe, warme gevoel dat liefde is: het blijft moeilijk. *Libelle* praat met lezeressen: hoe doen zij dat? (1991, nr. 25, p. 108)

Tienerliefde moet kunnen, vindt *Libelle*. Een lezer vraagt wat ze aan moet met de tienerliefde van haar zoon. *Libelle* antwoordt:

Verliefd worden kan altijd, op elke leeftijd. [...] Maar wat ze nu voelen en beleven, is echt en moet zeker als zodanig worden gerespecteerd. Als ouders zo'n eerste tienerliefde niet ernstig nemen of, erger nog, belachelijk maken, dan verstoren ze een gezonde ontwikkeling. Zij laten bovendien hun kind in de steek. (1991, nr. 25, p. 52)

Homoseksualiteit is nog steeds een taboe. Ook in *Libelle*. Bijvoorbeeld in de wekelijkse column *Bij mij aan tafel*:

[vriend van zoontje vraagt]: "Mevrouw, wat denkt u over homoseksualiteit?" [...] Een levensvraag. [...] terwijl ik eerst de bal terugkaatste: "Wat denken jullie over homoseksualiteit". [...] Ze vroegen zich af wat ze ervan moesten denken. Wat antwoord je dan? [...] Ik legde hen uit dat in de 'andere' natuur homoseksualiteit eigenlijk niet vaak voorkomt, dat seksualiteit er oorspronkelijk op gericht is om kinderen te verwekken en dat zoiets tussen twee mannen of vrouwen niet mogelijk is. Homoseksualiteit wijkt dus eigenlijk af van het algemene patroon, besloot ik en ik zag in de achteruitkijkspiegel veel vragen op hun gezicht. [...] Dat heb ik hen allemaal spontaan verteld en toen wij bij het rode licht waren, besloten zij dat de begane paden volgen toch gemakkelijker was. Ik voelde toch een vorm van opluchting. De kous was af [...] maar voor mij was de kous niet af, want we hadden het nog niet over aids gehad... (1991, nr. 10, p. 50)

Dit stukje kunnen we niet echt taboevrij of vooruitstrevend noemen. Hilde Eynikel schrijft elke week een stukje in *Libelle*. Zij schrijft dat ze het moeilijk vindt de vragen van de jongens rond homoseksualiteit te beantwoorden. Zij omschrijft homoseksualiteit als afwijking van het algemeen patroon en is als moeder kwaad op zichzelf dat ze het nog niet over aids heeft gehad. Homoseksualiteit wordt verbonden met een ziekte. Paradoxaal genoeg schrijft ze: 'Taboes' en doemdenken zijn een drukkende last, die wij niet gekend hebben en waar ik enorm gelukkig om ben.' Toch blijft homoseksualiteit voor haar een taboe, ze kan er moeilijk over praten.

5. Besluit

Er is weinig veranderd. De onderwerpen in 1981 zijn nog steeds die in 1991. *Libelle* is niet meer of minder vooruitstrevend. Niet meer of minder taboedoorbrekend. *Libelle* blijft ouders overstelpen met adviezen die bovendien vaak tegenstrijdig zijn en paradoxen bevatten. Fouten maken kan en mag, maar ze zijn wel bepalend voor de verdere ontwikkeling van het kind. Het onderhandelingsgezin wordt steeds meer een norm, en het wordt steeds moeilijker je als huismoeder te profileren. De vrouw in *Libelle* is moeder én actief. Wie nog niet buitenshuis werkt, wordt daartoe gestimuleerd. De nieuwe moeder komt voor zichzelf op en neemt tijd voor zichzelf en voor haar partner. Toch is het nog steeds de moeder die de bakermat vormt van het gezin. De man moet meehelpen in het huishouden, maar tegelijk zijn de rubrieken 'koken en de was en de plas' de rubrieken waar vrouwen op aangesproken worden. *Libelle* is dan ook een blad voor de actieve vrouw.

III. *LIBELLE* SCHRIJFT IN 2001

Jaren negentig in context

Hoewel de crisis duurt tot het begin van de jaren negentig, is België op het einde van vorige eeuw een van de rijkste landen ter wereld. De vrouwelijke arbeidsparticipatie blijft hoog: ruim twee van de drie moeders gaan uit werken (Vandenbroeck, 2009b). Vlaanderen behoort hiermee tot de kopgroep van Europa (ibid.). De gemiddelde inkomens groeien maar verbergen ook een toenemende sociale ongelijkheid. De kloof tussen goed opgeleiden en laaggeschoolden wordt steeds groter. Met het verdwijnen van de verzorgingsstaat en het sterker worden van de actieve welvaartsstaat, neemt de onrust toe. Zonder betaald werk vorm je geen volwaardig onderdeel meer van de samenleving (Arts & Muffels, 2004). De politiek van individualisering en responsabilisering is merkbaar in alle geledingen van de maatschappij. Hoewel er in de tweede helft van de jaren negentig een gevoeligheid heerst voor sociale thema's als gelijke kansen en culturele diversiteit, is ook het prestatiedenken in de sociale en culturele sector geïntroduceerd. De staat aanvaardt voorgoed het principe van de vrije markt (Reynebeau, 2003). Minder staat betekent nu meer markt (Vandenbroeck, 2009b). Privatisering, responsabilisering en deregulering komen op de politieke agenda te staan (ibid.).

‘De dominante opvatting over de welvaartsstaat is stilaan verworden tot risicomanagement, met een nadruk op individuele verantwoordelijkheid en een discours over ‘geen rechten zonder plichten’ (Vandenbroeck, 2009b, p. 190). Featherstone (2006) beschrijft hoe dit samengaat met veranderende opvattingen over opvoedingsondersteuning. Er komt vooral aandacht voor de arbeidsmarkt en de sociale orde. Masschelein en Quaghebeur (2005) geven mee dat alles nu een streven wordt naar autonome, mondige, zelfstandige, reflexieve en ‘self-expressieve’ individuen. ‘Het individu staat er meer dan ooit zelf voor’ (Geldof, 1997, p. 74). Van moderne mensen wordt verwacht dat ze hun eigen lot in handen nemen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). De standaardbiografie wordt vervangen door een keuzebiografie (Lammertyn, 1999) en die ‘do-it-yourself’-biografie gaat gepaard met een risicobiografie (Deven, 1999, in Fret, 1999).

We krijgen te maken met een ander soort morele opvatting onder de bevolking. Alle waarheidsaanspraken worden met postmoderne scepsis onthaald. Het geloof in de vaste, absolute regel is verdwenen en voor de rest moet iedereen maar zelf zijn morele regels bepalen. ‘Wat overblijft is een versnipperde en chaotische wereld, een zee van feitjes waarin geen enkele maatstaf meer overblijft om uit te maken wat belangrijk is en wat niet’ (Hooghe, 1995, p. 94). Een ding staat als een paal boven water: materieel hebben we het goed en steeds meer domeinen van het leven worden door een economische logica beheerst (Hooghe, 1995). Volgens Hooghe (1995) groeit het consumentisme uit tot een moderne religie:

‘In de reclame gaat het er allang niet meer om het publiek iets te vertellen over de kwaliteiten van het product. Het gaat eerder om een symbolische meerwaarde te hechten aan het goed dat verkocht moet worden. Het waspoeder wordt symbool voor een goed moederschap, de dagcrème voor fysieke aantrekkelijkheid en de frisdrank voor jeugdige dynamisme. [...] De uitdaging bestaat erin mensen zo ver te krijgen dat ze geen waspoeder, dagcrème of frisdrank meer kopen, maar goed moederschap, aantrekkelijkheid en dynamisme.’ (pp. 107-108)

De vraag: 'hoe moeten we leven' laten we niet meer beantwoorden door priesters of filosofen. Het zijn de reclame en de commercie die ons het antwoord leveren. De functie van de kerk als centrale ontmoetingsplaats is nu gedeeltelijk overgenomen door het café, het terras en de supermarkt (Hooghe, 1995). Ons gevoel van identiteit hangt af van aangekochte goederen. Volgens Bauman (in Hooghe, 1995) wordt alles onderschikt gemaakt aan de vrije markt: 'de markt speelt nu ook de rol van rechter, opinie-maker, de bekrachtiger van de ethische waarden' (p. 108). Nergens is de commercie zo alomtegenwoordig als bij kinderen, want de reclame sluit naadloos aan bij de psychologie van het kind. Het opvoedingsproject wordt bemoeilijkt. 'Processen van identiteitsvorming en groepsformatie gebeuren aan de hand van gekochte goederen: computerspelletjes, cd's, sportuitrusting en kleren' (Hooghe, 1995, p. 109) De jeugdcultuur is niet meer dan een uitvergroting van de volwassenencultuur geworden.

De neoliberalisering beïnvloedt het opvoedingsdiscours dus grondig (Vandenbroeck, 2009b). Competitie, leiderschap, zelfregulering, zelf-controle, worden nu ook in de opvoeding belangrijk. Vandaag zijn het niet alleen 'werknemers' maar vooral opvoeders die zich moeten gedragen als een 'groot leider'. Ze moeten zichzelf voortdurend bevragen en specialiseren, ze moeten levenslang leren en zichzelf ontplooien. Nieuwe begrippen als 'privatisering', 'efficiëntie', 'vrijheid', 'autonomie', 'keuzevrijheid', 'onafhankelijkheid' en 'individualisering' maken de constructie van de 'vrijheid van keuze' voor ouders pijnlijk duidelijk (Vandenbroeck, 2009b). Het individu wordt de ondernemer van zijn eigen zelfsturing (Masschelein & Simons, 2003) en individuele beslissingen worden nu beleefd als een individuele verantwoordelijkheid. Gezinsvorming is een individuele keuze geworden en ouders ervaren die keuze als het zoeken naar een evenwicht tussen de eisen van de arbeidsmarkt, de eisen van de opvoeding en het concept 'liefde' (Beck & Beck-Gernsheim, 1995).

De nieuwe regel is 'modern people have only as many children as they can afford financially. They are well aware of their responsibility' (Haussler, 1983, in Beck & Beck-Gernsheim, 1995, p. 109). Bovendien ben je pas een echte, verantwoordelijke ouder, als je bij al die keuzemogelijkheden, weet wat de beste keuze is (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Al deze factoren zetten ouders onder druk hun steentje bij te dragen. Er ontstaat een nieuwe markt met verleidelijke aanbiedingen om de competenties van kinderen te vergroten. Al snel beginnen die mogelijkheden op nieuwe verplichtingen te lijken. Ouders en vooral moeders moeten constant inspanningen doen om aan de nieuwe vragen te voldoen. Cultureel voorgeschreven standaarden zijn moeilijk te weerstaan (ibid.). De meeste moeders zullen eerder te veel doen, dan te weinig (Beck & Beck-Gernsheim, 1995; Furedi, 2001; Schaubroeck, 2010), vaak met een gevoel dat ze nog harder moeten proberen (Beck & Beck-Gernsheim, 1995). Ook liefde kan een versterker zijn van dit proces in termen van: wat als er iets misgaat, zullen we onszelf kunnen vergeven? Dit vormt volgens Beck & Beck-Gernsheim (1995) de moeilijkheid om onze oren voor het advies van experts te sluiten; het lijkt veiliger om de instructies te volgen. 'Modern thinking says parents are responsible for their children and leaves them no margin for mistakes or revisions' (p. 119).

'Tegen de horizon van die complexe en veranderende maatschappij [wordt] steeds uitdrukkelijker gesteld dat kinderen en jongeren recht hebben op deskundige opvoeders' (Masschelein, 2008, p. 186). Ouders worden nu voorgesteld als 'entrepreneurial parent': verantwoordelijke ouders die geacht worden rationale keuzes te maken en de gevolgen inschatten (Masschelein & Simons, 2002). De onderhandeling als opvoedingsnorm construeert een nieuw kindbeeld, het beeld van het 'autonome, participerend kind' (the autonomous self) (Vandenbroeck, 2009b).

1. Wat leeft in *Libelle*

Geruststellen, onthaasten, ontspannen, samen beslissen, het zijn belangrijke woorden in *Libelle* 2001. 'Geheel in de lijn van het consuminderen en het onthaasten, gaan we in 2001 met z'n allen 'vereenvoudigen' (2000, nr. 1, p. 9). Dat vereenvoudigen staat haaks op de nieuwigheden en hebbedingen die in *Libelle* verschijnen. Behoeften en wensen komen er steeds meer centraal te staan. En onze prestatie maatschappij wordt in vraag gesteld. Vrouwen moeten leren om keuzes te maken en om de lat af en toe wat lager te leggen, zegt *Libelle*.

Huishoudelijke problemen zijn nogal eens terug te brengen tot een soort keuzeprobleem: je tijd is beperkt, dus moet je keuzes maken. Heel veel vrouwen hebben moeders die voltijds huisvrouwen waren. Zelf hebben ze een baan buitenshuis, maar willen ze daarnaast ook nog het huishouden doen zoals hun moeder dat deed. Dat kan natuurlijk niet. Hoe wil je nu een taak op dezelfde manier blijven doen, terwijl je er nog een heleboel andere taken bij hebt gekregen? [...] Het gaat er dan in de eerste plaats om dat je leert leven met het onvolmaakte. (2000, nr. 1, p. 23)

Libelle geeft tips om gezond te leven: *Tijd voor lichaam en geest* of *dossier gezond leven*.

Genieten is nu de boodschap, en voldoende nachtrust is het nieuwe statussymbool. We maken weer tijd voor het gezin, en we hechten minder belang aan statussymbolen zoals dure auto's en grote huizen. Tijd voor onszelf wordt steeds belangrijker, en dat is maar goed ook! (2001, nr. 25, p. 6)

Milieubewust leven wordt belangrijk. Net als een knusse omgeving en een 'groene' tuin. Over alles en nog wat worden nu cursussen en praatavonden georganiseerd. Bijvoorbeeld: *Leren leven met onzekerheid* (2001, nr. 20, p. 38).

Vrouwen staan ook niet meer alleen voor de opvoeding van de kinderen. Partners beslissen nu samen en ouders onderhandelen met hun kinderen. Onderhandelen is nu de nieuwe norm. *Libelle* spreekt niet meer enkel over moeders of ouders, maar ook over vaders. Onderwerpen die vaak aan bod komen zijn: loslaten van de kinderen, kost en inwon van werkende kinderen die nog thuis wonen.

Steeds meer mannen komen in het vrouwenblad aan bod:

Wist u dat... steeds meer mannen een glad lichaam willen en hun lichaamshaar laten epileren? [...] De trend zou het gevolg zijn van de emancipatie: de eigentijdse man zorgt mee voor het huishouden en voor de kinderen, en verkent nu ook andere typisch vrouwelijke domeinen zoals lichaamsverzorging. (2001, nr. 45, p. 9)

En ook het middenklassedenken houdt stand in *Libelle*: De cartoon op de laatste pagina vertelt het verhaal van de 'familie Twist', een klassiek gezin met mama en papa en twee kinderen (meisje en jongen). En verder maken we in 2001 écht kennis met de euro, speelt *Libelle* in op de komst van het internet, beleeft jeans een revival, vindt de dvd-speler zijn weg naar onze woonkamer, blijft soep een trend, net als bio-voeding. 'Steeds meer mensen gaan – door alle verontrustende berichten over dolle koeien, dioxinekippen en antibioticavarkens – vegetarisch eten. Verder gaan we ook weer groenten stomen, beleeft sushi een regelrechte boom en heroveren heerlijk ouderwetse groenten zoals schorseneren en pastinaak de keuken' (2000, nr. 1, p. 10). En in Vlaanderen is er een verdere stijging van extreemrechts en een daling van de grote, traditionele partijen (ibid., p. 6).

2. *Libelle* schrijft over en voor ouders

Het werkt want *Libelle* zegt dat het werkt

'Tips uit de praktijk, van vrouwen, voor vrouwen', '9 vragen, 9 antwoorden, 9x advies!', 'vijf gouden adviezen', 'Onze deskundigen geven gratis advies en bruikbare informatie', 'Advies van de huisarts', 'Advies van de psychologe', 'En dit vindt de therapeute', zijn vaak voorkomende zinnen in Libelle. Ouders moeten dus niet in paniek slaan als iets niet lukt, ze hoeven enkel maar Libelle ter hand te nemen en te doen wat er staat. Libelle weet raad, blijft immers een wekelijkse rubriek. Libelle blijft ook alles in regeltjes gieten en geeft voor alles en nog wat tips: '5 vuistregels voor een goed gesprek', 'Hoe pak je het aan?'

Libelle laat uitschijnen dat wat ze voorschrijft, ook werkt. *'Herhaling, herhaling en nog eens herhaling, aangevuld met af en toe een voorbeeld, dat is de methode om kinderen goede manieren te leren'* (2000, nr. 1, p. 80). *Libelle* wekt de indruk dat opvoeden simpel is, tenminste als ouders haar adviezen volgen. Opvoeding is niet meer dan een paar regeltjes of enkele tips toepassen.

Het spreken van *Libelle* blijft absoluut, toch zegt het vrouwenblad dat het de waarheid niet in pacht heeft: *Een toverformule waarmee alles vlotter gaat, heeft Libelle niet, wel goede tips, nuttige adviezen, inspiratie en warmte...kortom heel veel AANDACHT voor u en uw leefwereld* (2000, nr. 1, p. 4).

Libelle laat er geen twijfel over bestaan: haar blad is één en al deskundigheid. Ze laat tal van deskundigen aan het woord en geeft onnoemlijk veel bruikbare adviezen. Ondanks haar deskundigheid staan haar adviezen bol van de tegenstrijdigheden en paradoxen. Een voorbeeld vinden we in het artikel *Niet meer ongerust als koorts de kop op steekt* (2001, nr. 1, p. 88).

Libelle begint haar artikel met geruststellende woorden:

Ouders maken zich vaak erg ongerust als hun kind koorts heeft. Toch is er meestal niets om u zorgen over te maken. Meestal hoeft u de temperatuur niet te verlagen met medicijnen. Wel kunt u een aantal andere maatregelen nemen.

Ouders moeten niet ongerust en bezorgd zijn, zegt *Libelle*, maar enkele zinnen later verschijnt er wel een waslijst aan dingen waar ouders voor moeten zorgen. Ouders zijn er verantwoordelijk voor dat hun kind niet te warm ingeduffeld wordt, het veel drinkt, dat het niet uitdroogt en:

Zieke kinderen hebben ook behoefte aan een veilige, vertrouwde omgeving. Geef uw kind wat extra aandacht als het daarom vraagt. Kinderen vanaf drie maanden die zich erg ziek voelen, kunt u eventueel paracetamol geven om de koorts te verlagen. Liefst in overleg met uw huisarts, die de juiste dosis kan voorschrijven.

Bovendien moeten ouders 'opletten voor stuipen en te hoge temperaturen':

Koorts op zich kan in feite geen kwaad, ook hoge koorts niet. Meestal hoeft ze zelfs niet behandeld te worden. [...] Temperaturen boven de 42 graden veroorzaken meestal fatale hersenbeschadiging. Daar is afkoeling – met alle beschikbare middelen – van levensbelang. (2000, nr. 1, pp. 88-89)

Libelle stelt gerust en is tegelijk heel adviserend. Ouders maken zich vaak onnodig zorgen, aldus *Libelle*, maar tegelijk raadt het blad ouders aan op heel veel letten en wijst het op de gevaren. Koorts kan geen kwaad, maar te hoge koorts kan wel leiden tot fatale hersenschade. Ouders hebben dus een enorme verantwoordelijkheid. Een **paradox** waaruit blijkt dat *Libelle* moeite heeft met het uitdragen van één centrale boodschap: *Libelle* wil ouders vertellen dat ze vaak te ongerust zijn, maar tegelijk geeft het blad onderhuids ook de andere kant weer.

U kunt ons helpen, wij helpen u

Libelle is een blad voor vrouwen en door vrouwen. Ze smeedt een band met haar lezeressen en spreekt over ‘*wij vrouwen*’. Het blad probeert herkenbaarheid uit te stralen door lezeressen aan het woord te laten en hen hun verhaal te laten vertellen. Samen met die herkenbaarheid geeft *Libelle* haar ideaalbeeld weer: Een actieve vrouw die ook moeder is en zorgt voor iedereen in de omgeving. ‘*Libelle* begrijpt vrouwen’, zegt het blad zelf. En wie anders dan vriendinnen begrijpen elkaar?

Wij vrouwen moeten toch zoveel, het lijkt wel steeds meer. Want je wil BIJBLIJVEN en over zoveel mogelijk dingen kunnen meepraten, maar tegelijk wil je tijd overhouden voor een LEUKE HOBBY. Je wilt een INTENS CONTACT met vrienden en familie en je GEZIN vertroetelen. Je maakt het thuis warm en gezellig, maar dat neemt niet weg dat het af en toe kriebelt en je ER OP UIT wilt trekken. Je ZORGT voor iedereen in je omgeving die je dierbaar is, maar je bent zeker ook niet blind voor wat er in de WERELD om je heen gebeurt. En JIJZELF? Kom je daar nog wel aan toe? We dreigen onszelf wel eens voorbij te lopen, omdat we alles willen, doen en kunnen. Libelle begrijpt vrouwen. Begrijpt dat we allemaal op onze manier duizendpoot zijn. En dat dat niet altijd makkelijk is, in deze ‘nieuwe wereld’. (2000, nr. 1, p. 4)

Lezeressen worden hier met ‘jij’ aangesproken. Er worden vriendschappen gesmeed tussen redactie en lezers, bijvoorbeeld door ze kennis te laten maken met de redactie. En hoe kan dat beter dan met: ‘*Dit zijn de kersverse mama’s (en papa) van onze redactie. Wat wensen zij hun kinderen toe?*’ (2000, nr. 1, p. 83-85).

Het blad is afhankelijk van haar lezers, ook wat de inhoud ervan betreft. In rubrieken als *Libelle weet raad; Hoe komen we hier uit?* en reportages als ‘*Twee moeders op zoek naar begrip*’, ‘*Na jaren weer een kind... Gerd, Kristine en Geert hebben er geen spijt van*’, kunnen lezeressen hun verhaal vertellen. Lezeressen hebben een mening en daarom is er *Libelle* Forum: ‘*Ook zin om over van alles uw mening te geven?*’ (2001, nr. 5, p. 7).

Maar evengoed zijn *Libelle*lezeressen afhankelijk van *Libelle*. Het blad geeft immers antwoorden op hun vragen, geeft hun tips die ze onmogelijk kunnen missen, aldus *Libelle*. En als lezeressen het echt niet meer weten is er nog altijd de rubriek: *Hoe kom ik hier uit?*

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

Ouders moeten zoveel. *Libelle* zegt haar lezers dat ze de lat niet te hoog moeten leggen en dat ze moeten leren leven met het onvolmaakte. Tegelijk verwacht het vrouwenblad van haar lezeressen dat ze aan alles en nog wat voldoen. Zo moeten ouders met hun kinderen stoeien voor een succesvol leven. ‘*Vrijer opgevoede kinderen krijgen vaak een geslaagde carrière, hebben meer kans op een goed huwelijk en zouden minder snel in de cel belanden*’ (2001, nr. 5, p. 8). ‘*Als kinderen weinig zelfvertrouwen hebben, dan kunnen ouders daar zeker wat aan doen*’, aldus *Libelle* (2001, nr. 15, p. 83). ‘*Beleefd zijn leer je thuis, zoveel is duidelijk*’ (2000, nr. 1, p. 80). Ook als kinderen leerproblemen hebben moeten ouders hun verantwoordelijkheid dragen, want deze kinderen lopen meer kans op gedragsproblemen: ‘*veel hangt af van de manier waarop je met het kind omgaat*’ (2001, nr. 40, p. 26).

Libelle is een tikkeltje wantrouwend en belerend...

Ouders zijn vaak (onbewust) geneigd hun kinderen in negatieve bewoordingen aan te spreken, ze gebruiken mintaal terwijl plustaal veel constructiever is, zegt *Libelle*. Wat *Libelle* niet doet is de vraag stellen hoe het zit met het algemeen spreken over opvoeding. Bij het spreken en schrijven van deskundigen over opvoeding wordt niet stilgestaan. De verantwoordelijkheid voor het spreken van min-taal wordt nu volledig in handen van de ouders gelegd. *Libelle* had met dit artikel haar eigen deskundigheid kunnen relativeren.

Kinderen staan meer open voor plustaal dan voor mintaal. Met goed gedaan! Bereik je meer dan met niet slecht. Zegt u ook weleens ‘niet slecht’ tegen uw kinderen terwijl u eigenlijk ‘goed’ bedoelt? Jammer, want dan gebruikt u mintaal. Schuldig hoeft u zich daarover niet te voelen: alle ouders doen het. Terwijl plustaal zoveel effectiever is...

“Wat ben je toch weer lastig!” terwijl het over het algemeen genomen toch een makkelijk kind is. Begrijpelijke reacties van goedbedoelende ouders, maar jammer genoeg zonder het verhoopte gunstige gevolg. [...] Leo Jaspers [...] wijt het allemaal aan de onderliggende boodschap in deze verwijten: “We moeten ons opnieuw bewust worden van wat we precies zeggen, welk effect onze woorden hebben, en wat we er eigenlijk mee willen bereiken.” [...] en het viel me op hoe negatief ons taalgebruik soms is. [...] “Mintaal houdt niet alleen een negatieve boodschap in, ze komt er meestal ook nogal hard uit. [...]

“Zelfs al neem je je heilig voor plustaal te gebruiken, kinderen maken je soms zo kwaad, dat je dingen zegt waar je spijt van krijgt. Heel menselijk, hoor.” [...] We zondigen allemaal wel eens. Hoe mooi het principe van de plustaal ook is, een beetje onbehaaglijk voelt het toch wel aan. Vooral als je denkt aan al die keren dat je ‘gezondigd’ hebt en er met volle kracht verwijten hebt uitgegooid. Schuldgevoelens, welke ouders kennen ze niet? Onterecht vindt Leo Jaspers. Ouders zijn geen perfecte mensen, en zullen dat ook nooit zijn. (2001, nr. 45, p. 39)

Libelle vraagt ouders meer plustaal te gebruiken maar spreekt zelf ook negatief over opvoeding. *Libelle* zegt dat het perfecte plaatje niet bestaat en dat ouders zich niet schuldig moeten voelen, *Libelle* zegt wel wat ouders fout doen en wat beter kan. Een streven naar perfectie? Een artikel vol **tegenstrijdigheden**, want zegt ze: ‘*ouders zijn geen perfecte mensen en zullen dat ook nooit zijn*’.

Libelle durft wel eens negatief uit te halen naar ouders: ‘Denkt u ook wel eens bij uzelf: waar zijn onze manieren gebleven?’ (2000, nr. 1, p. 23). ‘Kinderen komen nog te vaak beschadigd uit de scheiding, zegt de psychologe’ (2001, nr. 5, p. 22). ‘Graag nog meer aandacht voor hun gevoelens’ (ibid.).

Libelle spreekt soms ook in veroordelende termen over ouders:

Ouders geven tegenwoordig veel ruimte aan hun kinderen. Er wordt ook vaak handig gebruik gemaakt van hun zelfredzaamheid als de ouders zelf professioneel of andere verplichtingen hebben. Kinderen krijgen zo een dubbele boodschap: enerzijds mogen zij zich heel volwassen gedragen, anderzijds moeten ze toch luisteren. En daartegen gaan kinderen revolteren: als ze toch als volwassenen worden behandeld, waarom mogen ze dan niet zelf hun doen en laten bepalen? (2001, nr. 15, p. 35).

Een wantrouwend en veroordelend spreken over ouders, komt vooral naar boven als die ouders gescheiden zijn. De leefwereld van kinderen moet zo veilig mogelijk gemaakt worden en bij een scheiding komt het geloof in goed ouderschap op de helling te staan. *Libelle* drukt deze ouders op het hart dat ze meer rekening moeten houden met hun kinderen:

Conflicten, ruzies, scènes....bij een scheiding ontkomen kinderen er meestal niet aan. Toch kunnen ze zonder al te veel kleerscheuren door die verwarde tijd heen komen. Op voorwaarde dat ouders – ondanks hun eigen problemen – nóg meer rekening houden met wat zij voelen. (2001, nr. 5, p. 22)

Een enorme taak waar gescheiden ouders nog altijd veel fouten tegen maken, aldus *Libelle*:

“We doen te vaak aan wishful thinking, sussen onszelf met de gedachte dat de kinderen de scheiding wel zullen verwerken, dat het allemaal wel zal loslopen”, zegt psychotherapeute Danny Verstraeten. “Maar in mijn praktijk zie ik dat zo’n scheiding toch vaak een behoorlijk trauma met zich meebrengt. Er wordt zo vaak beklemtoond dat een kind in de eerste plaats liefde nodig heeft. Maar wat bij een scheiding soms uit het oog wordt verloren, is dat een kind ook veiligheid nodig heeft. Het is de taak van de ouders om de leefwereld van hun kinderen zo veilig mogelijk te maken, op materieel én op emotioneel gebied. Daar zouden mensen in een scheidingssituatie meer rekening mee moeten houden.” [...] “Volwassenen moeten steun geven, dat is niet de taak van een kind. Een kind moet kind kunnen zijn.” (ibid.)

Ook aan de verantwoordelijkheidszin van gescheiden ouders wordt getwijfeld:

Het allerbelangrijkste is dat ouders hun verantwoordelijkheid opnemen. Hoe groot hun problemen ook zijn, ze moeten beseffen dat het hun opdracht is om samen een regeling uit te werken waar hun kinderen wel bij varen. Al was het maar omdat zij destijds besloten hebben om een kind op de wereld te zetten en het kind daar zelf niet om gevraagd heeft. (ibid.)

Kinderen zijn nu wenskinden en ouders worden verantwoordelijk gesteld voor de keuzes die zij maken. Een ongelukkig huwelijk dat ‘draaglijk’ is, is beter voor de kinderen dan een vriendschappelijke scheiding:

En ze [Wallerstein] is van mening dat een ongelukkig huwelijk dat ‘draaglijk’ is, zonder geweld of grote conflicten en met liefhebbende ouders, beter is voor kinderen dan de vriendschappelijkste scheiding ooit. Of dat een realistische kijk is op ongelukkige huwelijken is nog maar de vraag? In ieder geval heeft Wallerstein op een aantal andere punten een mening die door veel mensen gevolgd kan worden. Zo vindt ze dat het van veel egoïsme en weinig respect voor kinderen getuigt om klakkeloos aan te nemen dat ze alles probleemloos verwerken en

helemaal niet onder een scheiding zouden lijden. Ze wijst erop dat veel ouders gewoon niet stilstaan bij wat ze hun kinderen ontnemen. (ibid., p. 23)

Libelle houdt haar mening op de achtergrond, en geeft in de plaats daarvan een forum voor de mening van iemand anders, in dit geval J. Wallerstein. Deze mevrouw haalt niet alleen flink uit naar moeders, ook vaders dienen hun verantwoordelijkheid op te nemen:

De 78-jarige Judith Wallerstein haalt ook flink uit naar de vaders uit haar onderzoek die vaak pijnlijk tekortschoten. Die hun studerende kinderen financieel niet wilden bieden wat ze nodig hadden, hoewel ze het zich zeker konden veroorloven. Die gewoon verdwenen zodra hun relatie ophield te bestaan, die overdreven vasthielden aan strenge bezoekenregels, zonder rekening te houden met andere dingen die voor hun kinderen belangrijk waren. "Het is fantastisch dat vaders vaders willen zijn en blijven. Maar als het erop neerkomt dat hun kinderen 'verdeeld' worden alsof het dingen zijn, als er gedeeld hoederecht geëist wordt, of dat nu goed of slecht voor de kinderen is, dan is dat geen goede ontwikkeling." (ibid.)

Kinderen moeten bij de moeder blijven. Verder zegt *Libelle*: 'Ook over die vaak weinig flexibele regelingen zegt Wallerstein zinnige dingen'.

"Ouders moeten creatiever worden in het vinden van nieuwe manieren om de band met hun kinderen te behouden zodra ze de centrale rol in het leven van hun kind verliezen", zegt Wallerstein. (ibid.)

Libelle stelt ouders gerust

Dat *Libelle* kan geruststellen weten we al. Maar er is ook altijd die andere kant: wordt er beschuldigd, dan wordt niet veel later een verdedigende houding aangenomen ten aanzien van ouders. Er sluipt altijd wel een klein zinnetje in het artikel die in strijd is met de overige zinnen. *Libelle* zegt dat ideale ouders niet bestaan, maar ze schrikt er niet voor terug haar ideaalbeeld van goede ouders weer te geven.

Libelle gebruikt woorden als: '*begrijpelijk*', '*heel menselijk hoor*', '*Ouders zijn geen perfecte mensen, en zullen dat ook nooit zijn*'. *Libelle* is ook heel begrijpend en geruststellend. Een moeder vraagt of ze overbezorgd is om haar apart wonende zoon. *Libelle* zegt:

Het is heel begrijpelijk dat u uw zoon wilt beschermen tegen problemen en moeilijke situaties. U probeert uw levenservaring zoveel mogelijk aan hem door te geven. Toch kan dat niet echt: ervaring krijg je immers pas door zelf dingen te doen, te ondervinden hoe duur het leven is en hoe je praktische zaken het best aanpakt. (2001, nr. 50, p. 39)

Ook in een artikel over loslaten wijst *Libelle* ouders niet met de vinger. Ze schrijft: '*Loslaten doet soms pijn*', toch is het '*de hoogste tijd voor een zelfstandig leven*'. '*[...] een nieuw leven, voor kinderen en ouders*' (2001, nr. 25, p. 43).

Volgens de therapeute is de eerste periode nadat kinderen zelfstandig zijn gaan wonen er een waarin schuldgevoelens welig tieren. "Ieder kind zal wel eens fouten maken, minder gezond eten of een financiële flater slaan", zegt ze. "Maar dat is niet de schuld van zijn ouders. Een kind mag fouten en misstappen maken en zal daar zijn lessen uit trekken. Ook de jongeren zelf kunnen last hebben van schuldgevoelens." (ibid.)

4. Spil of motor

Normen bevestigen

Ideale ouders bestaan niet, maar ouders moeten wel streven naar perfectie. *Libelle* schrijft dingen voor. Ook idealen. Zo lijkt borstvoeding een nieuwe norm, onderhandelen en opvoedingscursussen volgen ook. Het onderhandelingsgezin lijkt een feit. Alles wordt nu onderhandelen: tussen ouder en kind en tussen ouders onderling. Samenwerken en samen overleggen is nu de boodschap.

Borstvoeding geven, een nieuwe norm? Titels als: *Moedermelk maakt kinderen slimmer* (2001, nr. 40, p. 8); *ik heb mijn tweeling-baby's borstvoeding gegeven* (2001, nr. 45, p. 32), doen uitschijnen dat moeders het best moedermelk geven aan hun kinderen. *Libelle* somt ook in andere nummers (zie bijvoorbeeld nr. 31) allerlei voordelen op voor moeder en kind. Ze zegt ook: 'Misschien een reden om toch maar voor borstvoeding te kiezen als u twijfelt' (2001, nr. 40, p. 8). *Libelle* lijkt te willen zeggen: Je bent pas een goede moeder als je borstvoeding geeft.

Advies volgen, een nieuwe norm? Overal worden ouders overstelpt met advies over de opvoeding: van cursussen, opvoedingsboeken tot de opvoedingstelefoon. *Libelle* brengt ouders op de hoogte van cursussen, zoals de 'Cursus in opvoeden. Omgaan met uw jonge kinderen' (2001, nr. 35, p.80). Dat advies inwilligen belangrijk is, lezen we in volgend fragment:

Of het waar is, durven we niet te beamen. Maar sommige (pessimisten? kwatongen?) beweren dat ouders van nu het opvoeden van hun kinderen niet meer zo belangrijk vinden als pakweg ouders van de vorige generatie. Wat ervan zij, uit de vele lezersbrieven die wij op de redactie krijgen, spreekt gelukkig heel vaak de grote bezorgdheid en zin voor verantwoordelijkheid van ouders, als het gaat over de opvoeding van hun jonge kinderen. Ze ervaren het meestal als een belangrijke opdracht en ze willen het zo graag goed doen... Voor zulke ouders is de cursus 'Oefenschool voor ouders van jonge kinderen' bestemd. (ibid.)

Je bent dus pas een goede ouder als je je inleest in tal van opvoedingsboeken. Voor ouders die begaan zijn met de ontwikkeling van hun kind, zijn er ook oefenscholen, zegt *Libelle*.

Het gaat niet goed met de opvoeding, dus er is nood aan opvoedingsondersteunende cursussen:

Doe ik het wel goed? Voor ouders een herkenbare vraag, want kinderen opvoeden brengt de nodige twijfels mee. [...]Tegenwoordig zien we dat kinderen binnen het gezin behoorlijk veel in de pap te brokken hebben. En dat maakt dat ouders zich vaker vragen stellen en soms onzeker zijn. Dat is ook de reden waarom VLD-parlementslid Patricia Ceysens een voorstel bij het Vlaams parlement indiende waarin ze een toelage voorstelde voor opvoedingsondersteunende cursussen en avonden. [...] Geen overbodige luxe, vindt Patricia Ceysens, want volgens haar is opvoeden de laatste jaren inderdaad problematisch geworden, met name door tal van veranderde normen en waarden. (2001, nr. 10, p. 66)

Opvoeden is zoeken, zegt *Libelle*. **Paradoxaal** genoeg overlaadt *Libelle* ouders met adviezen:

Dat we tegenwoordig met meer vragen rond opvoeden zitten, betekent overigens niet dat we voortdurend in onzekerheid leven. Natuurlijk hebben we vragen, maar vaak kunnen we daarmee bij vrienden, bij deskundigen,

bij elkaar en bij onze ouders terecht. Wel is het zo, dat we tegenwoordig zelf moeten bepalen hoe we onze kinderen opvoeden. [...] Dat we vragen hebben is ook een teken dat we bewust met de opvoeding bezig zijn, waarbij we een leerproces doormaken. (ibid.)

De boodschap die wordt meegegeven is: Wie zich vragen stelt, is bewust bezig met de opvoeding. Opvoeden wordt beschouwd als een leerproces. Het lijkt wel alsof ouders, deskundigen in de opvoeding moeten worden. Nog een voorbeeld:

Weer naar school om te oefenen. [...] Hilde Franck: “De oefenscholen zijn een heel actieve manier om ouders met bepaalde vragen of thema’s te laten omgaan. Het is daarbij zeker niet de bedoeling dat de begeleider de ouders voorschrijft wat ze allemaal moeten doen. Ik vind het heel belangrijk dat we niemand schuldgevoelens aanpraten, en dat we aan de ouders meegeven dat ze goed bezig zijn, op hun manier. We willen laten zien dat opvoeden een leerproces is en dat de opvoeding getoetst wordt aan de kinderen zelf. Elk kind is anders; voor opvoeden bestaan er nu eenmaal geen pasklare recepten, zoals in een kookboek.” [...] “Dialoog is het centrale woord binnen de opvoeding geworden. Maar tegelijk is de sociale druk om het goed te doen een stuk groter geworden. Ouders hebben veel vaker het idee dat ze niet mogen falen. In onze groepen durven ze tenminste toe te geven dat ze fouten maken en het soms niet meer weten. Door gelijkaardige ervaringen te horen, wordt hun bekwaamheidsgevoel versterkt en worden ze minder onzeker.” (ibid., p. 67)

Hilde Franck, de verantwoordelijke van de oefenschool, zegt dat de sociale druk om het goed te doen, in vergelijking met vroeger een stuk groter is geworden. De oplossing is volgens haar: de oefenschool. Een ware **paradox**: het probleem van sociale druk wordt opgelost door het geven van nog meer sociale druk.

Adviesverlening is belangrijk om eventuele problemen te voorkomen, lezen we in volgend fragment:

Een andere, nieuwe en directe manier van ondersteuning, is de Opvoedingswinkel in Genk. [...] Hilde Haerden: [...] “De nadruk ligt bij ons vooral op preventie. We willen ouders zo snel mogelijk een antwoord op hun vragen geven, om eventuele problemen te voorkomen.” (ibid.)

Opvoedingsondersteuning is nodig want de maatschappij wordt steeds complexer en veeleisender: voortdurend bijscholen en steeds meer kunnen is vandaag de norm. En dus gaan deskundigen een oplossing zoeken in ondersteuning, meer bepaald in opvoedingsondersteuning.

“Ouders moeten nu veel meer met hun kinderen onderhandelen dan vroeger, uitleggen waarom ze bepaalde dingen doen of verbieden. Bovendien wordt de maatschappij steeds complexer. Op het werk worden ze steeds veeleisender: we moeten ons voortdurend bijscholen en steeds meer kunnen. Daarnaast vraagt ook het huishouden de nodige aandacht en moet de opvang van de kinderen geregeld worden. En op de schaarse vrije momenten komen dan oudercomités, hobby’s en vrienden aan de beurt. Alles bij elkaar een enorme klus.” (ibid.)

De maatschappij wordt steeds complexer en veeleisender. Paradoxaal genoeg is de reactie die zich moet voltrekken binnen het gezin: veeleisender worden in de opvoeding. Van ouders wordt verwacht dat ze zich ook nog eens in de opvoeding gaan verdiepen en zich bijscholen. Een ware **paradox**. Een moeder zegt:

Onzeker op het vlak van opvoeden word ik vooral gemaakt door anderen. Want ondanks dat elk kind een eigen karakter en een unieke persoonlijkheid heeft, verwachten veel mensen dat een kind aan algemene eisen voldoet. Heel veel volwassenen zeggen in conflict situaties tegen kinderen: “Het is zo, en niet anders. Ik heb gelijk.” (2001, nr. 10, p. 70)

En of *Libelle* het nu wil of niet, ook zij stelt eisen aan de opvoeders.

Taboes doorbreken

Vrouwen zijn meer dan alleen moeder. *Libelle* schrijft voor de actieve vrouw. Ze wil dat vrouwen zich goed voelen, een gezin hebben, en ook daarnaast actief zijn. ‘*Kom uit uw cocon, breek uit de sleur!*’, schrijft *Libelle*. Een thema die overigens veel terugkomt.

Heel wat (huis)vrouwen voelen zich gevangen in de tredmolen van gewone dagelijkse bezigheden. Ogenschijnlijk hebben ze niet te klagen, maar hun leven speelt zich in een al te klein kringetje af: man, kinderen, familie... Ze snakken naar ‘eens iets anders’: ander gezelschap, vriendinnen, nieuwe bezigheden, hun horizon verruimen... Het aantal ‘vriendschap-zoekertjes’ dat wekelijks bij Libelle binnenstroomt, spreekt wat ons betreft boekdelen. [...] In de ‘cursus’ Zorg dat je (er)bij bent, [...], praten vrouwen zoals u en ik, [...], over zichzelf, hun relaties, hun positie als vrouw in de samenleving. [...] Alles kan. Er is géén voorkennis vereist. Een aanrader voor vrouwen die willen bijleren, blijven én nieuwe mensen willen ontmoeten! (2000, nr. 1, p. 93)

Opkomen voor jezelf, zelfontplooiing en bijleren worden steeds belangrijker. Toch is *Libelle* niet altijd even consequent. In de rubriek *Hoe kom ik hier uit?* vertelt Nadine: ‘*Marc had meer aandacht voor zijn computer dan voor mij. Tot ik op een ander verliefd werd.*’ En dit vindt de therapeute:

Uit het verhaal van Nadine blijkt weer eens dat als twee partners niet meer of te weinig met elkaar praten, er onvermijdelijk een verwijdering volgt. Ook wordt nog maar eens duidelijk dat een man zijn vrouw niet kan beschouwen als iets dat je hebt en dat er altijd is, maar dat vooral niets mag vragen. (2001, nr. 20, p. 81)

Libelle zegt hier heel duidelijk dat een vrouw meer is dan iets dat je bezit. En dan slaat *Libelle* om: ze stelt de positie van de vrouw in vraag:

Opkomen voor jezelf is iets anders dan zeuren, dat vaak een averechts effect heeft. Het wekt juist afweer op en verergert zo het probleem. Zeuren doe je vanuit een zwakke positie, vanuit een gevoel van onmacht. Assertief zijn, is je – in een bepaalde mate uiteraard – laten gelden in een relatie. Duidelijk maken dat je partner niet om het even wat met jou kan aanvangen en dat je het meent. (ibid.)

Niet meer alleen de moeders zorgen nu voor de kinderen, ook vaders willen voor hun kinderen zorgen. Papa’s zouden graag langer thuisblijven na de geboorte van hun kind. ‘*Tenminste, als dat vaderschapsverlof (onmiddellijk na de geboorte) ook degelijk vergoed wordt. Ook ouderschapsverlof (langere tijd na de geboorte) zien heel wat vaders wel zitten, als de uitkering hoger zou zijn*’ (2001, nr. 5, p. 8). Dat vaders nu meer aan bod komen in *Libelle*, neemt niet weg dat *Libelle* zich voor bepaalde zaken blijft beroepen op moeders.

De gezinnen die in *Libelle* aan bod komen zijn ook niet altijd deze die we gewoon waren. Bij *Libelle* volgende week kunnen we lezen: ‘*Gezinnen van nu, papa, mama, kinderen. Het kan ook anders*’ (2001, nr. 30, p. 108). Vier moeders zullen vertellen over hun gezinnen. Over eenoudergezinnen, samengestelde gezinnen, tweemoedergezinnen. *Libelle* zegt dat het tegenwoordig gelukkig allemaal kan (zie 2001, nr. 31).

Mannen komen niet enkel als vaders aan bod, maar verschijnen ook in artikels als: ‘*Steeds meer mannen voelen zich voor schut gezet in de reclame. Van Superman tot sukkel(tje)*’ (2001, nr. 50, p. 96).

Ook onze prestatiegerichte maatschappij wordt in vraag gesteld. Bijvoorbeeld:

In onze samenleving vinden we naar school gaan, studeren en een diploma halen enorm belangrijk. Dat is grotendeels terecht. Maar tegelijk kun je je afvragen of de communicatie met onze kinderen niet té veel is toegespitst op dat ene aspect van het leven. (2001, nr. 50, p. 52)

Of nog: *'Plots twijfel je of dit nu het leven is waarvan je altijd droomde. Midlifecrisis op je 30ste'* (2001, nr. 30, p. 30). Over de hoge prijs van een carrière, leren genieten, de veranderende betekenis van een relatie en van een gezin. Over het plaatje dat perfect moet zijn en ouders die het verkeerde voorbeeld hebben gegeven.

Ook seksualiteit komt meer dan ooit aan bod: *'Zestien en zwanger'* (2001, nr. 20, p. 90), *'Eindelijk: de perfecte pil'* (*Libelle* 2001, nr. 15, p. 89) en *'Het grote gesprek over veilig vrijen'* (2001, nr. 30, p. 76). Toch blijkt praten over seks en voorbehoedsmiddelen niet altijd even vanzelfsprekend, zegt *Libelle*. *'Zeker niet met opgroeiende kinderen die deze zomer misschien voor het eerst alleen op vakantie gaan. Hoe pak je het aan?'* (ibid.). *Libelle* geeft ook 5 vuistregels voor een goed gesprek.

Diana Van Hoogenbemt: Gesprekken over veilig vrijen zijn in veel gezinnen nog vaak taboe, vergis je niet. En het onderwerp seksualiteit ligt nog gevoeliger. Jammer, want uit ervaring weten we dat jongeren die een open relatie hebben met hun ouders, weerbaarder zijn op seksueel vlak en in staat zijn om bewuste keuzes te maken (ibid.).

Er zijn nog andere taboes. Een titel van een artikel luidt: *'Zelfs al is ze je beste vriendin, sommige dingen kun je bij haar niet kwijt. Wat je je moeder nooit zult vertellen'* (2001, nr. 20, p.34). Scheiden is geen taboe meer, maar een veroordelende kijk naar deze mensen bestaat nog wel. Ook buitenechtelijke relaties komen aan bod: *'Anette heeft een relatie met Chris, een getrouwde man'* (ibid.). *Libelle* gebruikt nu ook voor zichzelf titels als *'Libelle gaat vreemd'* (2001, nr. 30, p. 6).

5. Besluit

Libelle spreekt steeds meer over vaders, al vervalt *Libelle* ook snel in het uitsluitend taken geven aan de moeder. Taboes worden doorbroken, idealen worden bevestigd. Het onderscheid tussen huisvrouwen en werkende vrouwen wordt nog nauwelijks gemaakt. *Libelle* wordt steeds opener en stelt ouders vaker gerust, maar ze bevat ook steeds meer paradoxen en tegenstrijdigheden. De maatschappij wordt complexer en dus moet de opvoeding ook complexer worden gemaakt. Ouders zijn verantwoordelijk voor de keuzes die zij maken. Een relatie wordt nu een doordachte keuze, net als het kiezen voor kinderen. Opvoeden is simpel, maar ouders moeten wel leren opvoeden. *Libelle* blijft ook schrijven voor een middenklassegezin.

IV. *LIBELLE* SCHRIJFT IN 2011

Een nieuwe eeuw in context

Wazigheid, vluchtigheid, tijdelijkheid, half-halfsituaties, vervaging van grenzen, wisselvalligheid, voorlopigheid, differentiatie, diversiteit, veranderlijkheid (Lammertyn, 1999), blijven wezenlijke kenmerken van het hier besproken tijdperk. De internationale kredietcrisis van 2008 laat zich voelen tot op heden. In alle geledingen vallen er ontslagen, maar de eerste slachtoffers zijn opnieuw arbeiders en laaggeschoolden. De vergrijzing zorgt voor torenhoge pensioenkosten en gezondheidszorgvraagstukken. Discussies over de (brug)pensioenen en gouden handdrukken blijven niet uit. Gezien de vergrijzing en het achterblijvende geboortecijfer, wordt arbeidsdeelname beschouwd als een noodzaak voor de samenleving. Een grote nadruk komt te liggen op efficiëntie en effectiviteit. Hard werken en flexibiliteit zijn de nieuwe eisen (Reynebeau, 2003). De druk tot responsabilisering neemt toe: Werkzoekenden en werklozen worden steeds meer gecontroleerd en individuen dragen hoe langer hoe meer de verantwoordelijkheid voor het lukken of mislukken van hun levensplan (Fret, 1999).

De passieve welvaartsstaat van weleer, heeft plaats gemaakt voor een ‘sociale investeringsstaat’ en activerende welvaartsstaat (Cantillon, 2009). Van louter beschermen evolueert de welvaartstaat naar ‘investeren’ (ibid.). Scholing en levenskansen liggen nu heel dicht bij elkaar. Eén van de belangrijkste opdrachten in de welvaartstaat is het ontwikkelen van zoveel mogelijk talenten (ibid.). Diels (1999, in Fret, 1999) zegt dat niet de sociale kwestie maar wel de concurrentiepositie de nieuwe maatstaf wordt. Volgens Geldof (2004) leidde de activeringslogica van de afgelopen twee decennia tot meer selectiviteit, voorwaardelijkheid en contractualisering. Het resultaat is dat die vorm van activering, meer vraagt van diegenen die weinig hebben (ibid.; Cantillon 2009).

Autonomie, keuzevrijheid en onafhankelijkheid zijn de nieuwe normen geworden (Vandenbroeck, 2009a). Identiteitsvorming wordt nu bewust ter hand genomen (Fret, 1999). Er is de nieuwe informatie- en communicatietechnologie. Er is flexibiliteit als overal opduikend fenomeen (Lammertyn, 1999). Mensen hebben een veel grotere autonomie gekregen en zijn veel minder dan vroeger gebonden aan voorschriften van familie, kerk, buurt, klasse of stand (ibid.). Nieuwsoortige relaties vergezellen de gevestigde verhoudingen (ibid.). Van een bevelhuishouden zijn we naar een onderhandelingsgezin gegaan (du Bois-Reymond, 1994). Individualisering komt in een stroomversnelling terecht (Weymans, 2005). Het levensplan wordt niet meer op voorhand bepaald, maar is het gevolg van een individuele keuze (ibid.). Individualisering maakt een grotere individuele vrijheid mogelijk, maar creëert tezelfdertijd ook risico's en is erg ambigu: de grotere vrijheid en het maken van keuzes, betekent niet alleen vrijheid maar ook de plicht tot vrijheid. Keuzes kunnen maken is voortdurend moeten kiezen en de onzekerheid het hoofd kunnen bieden (Beck, in Geldof, 2004).

Met de voortzetting van de globalisering wordt de tendens steeds duidelijker: de economie komt hoe langer hoe minder in handen van individuele natiestaten te liggen (Vandenbroeck, 2009b). Multinationals en banken krijgen steeds meer macht, terwijl de nationale overheden minder kunnen controleren. Vandenbroeck (2009b) spreekt over een overwicht van de economie op de samenleving, de mondialisering van die economie en de dominantie van het management denken als reactie hierop. De Olieramp in de Golf van Mexico (2010), de aardbeving met

de tsunami in Japan en de verhitting van kernreactors in Fukushima (2011), zijn milieurampen die de wereld beheersen.

De terroristische aanslagen van 11 september 2001 in New York en Washington D.C., maken van terrorisme een spookbeeld dat blijft hangen, zelfs na de dood van Bin Laden. Internationaal terrorisme, de schrik voor de islamwereld en vooral voor het onbekende, de pedofilieschandalen in de kerk, de EHEC-bacterie, maken dat er geen zekerheden meer zijn. Een alomtegenwoordige angst zou een van de belangrijkste kenmerken van de westerse maatschappijen geworden zijn (Bauman, 2007). De subjectieve angst wordt versterkt doordat mensen het gevoel hebben geen rechtstreekse controle meer te hebben over hun dagelijks leven (Reynebeau, 2003, p. 404). Bauman spreekt over een 'liquid identity' die enerzijds ons de vrijheid geeft om zelf te kiezen en anderzijds een bron is van onzekerheid. Onze identiteit staat niet vast, maar wordt elke dag opnieuw gecreëerd en vorm gegeven. Evenmin zijn er nog structurele zekerheden (Reynebeau, 2003). Autoriteiten (kerk, politiek) doen het slecht en bieden geen zekerheden meer. De kerk creëert nu zelf vragen in plaats van antwoorden. Ook de wetenschap zorgt voor discussies: wat met het klonen van mensen en wat met genetisch gemodificeerde organismen? Het 'genetisch gemanipuleerde aardappelveld' dat door actievoerders vernield werd, is slechts een voorbeeld. Het vertrouwen van het volk in de politiek daalt, en angst en onzekerheid nemen toe. Politiek wordt meer en meer een zondebok voor alles wat misgaat. Politiek bevindt zich in negatieve sferen (Reynebeau, 2003).

Ook opvoeden wordt onzekerder en ouders moeten er alles aan doen om de opvoeding 'zeker' te maken. Ouders moeten constant met de opvoeding bezig zijn en hun keuzes verantwoorden. Zij moeten aandachtig zijn voor de ontwikkelingskansen van hun kinderen, en oog hebben voor hun individuele ontplooiing. Kinderen zijn nu gelijkwaardige partners in de onderhandeling en kinderen moeten aan alles en nog wat participeren (Vandenbroeck, 2009b).

Soms nemen die 'anderen' leiding. De Verenigde Staten bijvoorbeeld hebben hun eerste zwarte president gekozen. Barack Obama krijgt daaropvolgend ook de Nobelprijs voor de Vrede. China wordt een wereldmacht. Nieuwe landen in opkomst zijn onder andere India en Brazilië. De stijging van de olieprijs en het naderende einde van gemakkelijk winbare olievelden bevorderen de opkomst van alternatieve energiebronnen en besparingstechnologie zoals 'groene' technologie, hybride auto's, zuinige auto's en zonnepanelen op woningen. Natuurverenigingen blijven het goed doen.

De informatietechnologie wordt onmisbaar in alle aspecten van de samenleving. Jongeren verwerven een eigen netwerk en lijken zelfs baas van de multimediale communicatiehype. In 2011 worden revoluties gemaakt of gekraakt via Twitter en Facebook. Mensen raken meer en meer geobsedeerd door wellness, gezondheid, fitheid, jeugd. In die zin wordt adolescentie bijna de tijd van de jonge goden. Trends worden gemaakt met het koffiezetapparaat Senseo, de digitale camera, iPad, iPhone,...

Divers zijn de tijden zeker. Onzeker zijn de tijden ook zeker.

Het grote en het kleine beïnvloeden elkaar ongelooflijk snel en globaal.

1. Wat leeft in *Libelle* 2011

Genieten, weg met de stress, zen-time, het blijven belangrijke woorden in *Libelle*. Genieten en ontspannen komen steeds meer voor in combinatie met zich mooi maken. De nood aan mooi zijn groeit zienderogen. Reclames leggen nu absurde linken tussen moeder, kind, mooi en gezond zijn:

Het bewegingsprogramma voor jonge mama's. Wanneer je net een kindje hebt gekregen, weet je dat het belangrijk is om in vorm te blijven. Voor nu en later. Melk bevat essentiële voedingsstoffen die noodzakelijk zijn voor een gezonde levensstijl. Maar behalve melk heb je ook beweging nodig. Daarom ontwikkelde Melk een speciaal bewegingsprogramma waarbij je baby als gewichtje dient. (2011, nr. 20, p. 65)

Kookprogramma's en creatieve ideeën blijven het goed doen in *Libelle*. Back to basic is geen vreemde trend in tijden van onzekerheid. Vragen over geloof doen meer dan ooit hun intrede. *'Dé hamvraag in deze tijd van communiefeesten: 'Is de kerk nog wel een plek voor onze kinderen?'* (2011, nr. 15, p. 20). *Libelle* wil zich ook profileren als gezinsblad: ze brengt uitstapjes voor het hele gezin, ze brengt een interview met Nic Balthazar en zijn mama.

Adviesverlening is niet meer weg te denken uit *Libelle*. Het vrouwenblad blijft adviezen geven over uiteenlopende onderwerpen: *'BLIJ! Deze oppeppers doen het'* (2011, nr. 15, p. 38). *'Kan uw look een lente-opkikkertje gebruiken? Ontdek hier de beste make-uptips op maat. Goed om er instant stralend uit te zien!'* (2011, nr. 15, p. 27). Opvoeding mag dan minder centraal staan in *Libelle*, het blad weet nog steeds wat goed is. Met haar adviezen lijkt het vrouwenblad alles te willen beheersen en controleren. Ook onzekerheid. In elk nummer verschijnt nu een agenda vol cursussen en workshops die de lezers kunnen volgen. Woorden met 'zelf' komen meer aan bod: *zelfontplooiing; zelfportret* (een nieuwe interviewreeks), ...

Libelle heeft een nieuwe special uit: *'Slimme opvoedingstips'* (2011, nr. 25, p. 75) en *'meer mama-knowhow vindt u in Libelle Mama!'* (2011, nr. 25, p. 34). Het vrouwenblad zelf brengt nu minder artikels over opvoeding. Onderwerpen die nog steeds in het vrouwenblad aan bod komen zijn bijvoorbeeld: *'mama, ik wil een gsm', 'huwelijks crisis'*. Lezeressen blijven een prominente plaats innemen. Zij vertellen verhalen, geven elkaar advies en vragen en krijgen advies. Het valt op dat ook steeds meer mannen het vrouwenblad lezen en er naar schrijven. *Libelle* blijft schrijven voor een middenklasse gezin. *Libelle* schrijft steeds meer voor grootmoeders. Speelt zij in op de vergrijzing?

En verder leven we steeds langer, wordt de Belg gemiddeld 79,84 jaar oud. Telde België in 2010 118.000 vrouwen met een hogere functie. *'Dat is zowat de helft meer dan 10 jaar geleden'* (2011, nr. 25, p. 7). Treden kinderen steeds meer op de voorgrond: *'Op avontuur in de Zwitserse Alpen. Goedgekeurd door de kids'* (2011, nr. 20, p. 78). Kinderen verschijnen nu ook in *Libelle* met hun eigen verhaal: *'Tienerwensen: Jonge dromen en hun nieuwjaarswensen'* (2011, nr. 50, p. 52). Verder zijn er een hoger aantal echtscheidingen en tekenen veel meer ouders voor co-ouderschap. Deze ouders willen de tijd met hun kinderen voor de volle procent benutten, met als gevolg dat *'de vraag naar babysitters [...] de laatste jaren met tien procent [is] gedaald'* (2011, nr. 45, p. 5). Voor ouders die mee zorg dragen voor de kinderen van hun partner is er nu een 'ouderplusdag', zij worden die dag in de bloemetjes gezet.

2. *Libelle* schrijft voor en over ouders

Libelle weet het

Meer dan ooit lijkt advies belangrijk. *Libelle Hulplijn* blijft bestaan. *S.O.S. Relaties* en *Hoe? Zo!* zijn nieuwe rubrieken. *Libelle* schrijft: ‘*Onze deskundigen beantwoorden al uw vragen*’ (2011, nr. 5, p. 33) of ‘*Wij zoeken het voor u uit*’ (2011, nr. 40, p. 73). *Libelle* brengt dossiers met ‘*boeiende getuigenissen en deskundige informatie*’ (2011, nr. 45, p. 67) en spreekt over ‘*praktische info*’ (p. 80). *Libelle* is vol van haar eigen deskundigheid.

Libelle schrijft nu minder over opvoeding. Het is alsof genieten op de voorgrond treedt. Ouders zijn dag in dag uit bezig met hun kind, en misschien willen ze als ontspanning wel iets anders lezen dan over het opvoeden van kinderen. Dat wil niet zeggen dat *Libelle* minder adviezen uitdraagt. Integendeel: *Libelle* brengt de nieuwe special *Libelle Mama!* uit. *Libelle* blijft het hebben over boeken, cursussen en workshops: ‘*Infoavond ‘Leven in een Nieuw Samengesteld Gezin’’* of ‘*Info- en gespreksavond ‘Mijn kind heeft een leerstoornis. Wat met het secundair onderwijs?’*’ (2011, nr. 5, p. 34).

Het zijn slechts enkele voorbeelden van cursussen die *Libelle* voorstelt te volgen. In het stukje *Hoe? Zegt Libelle* telkens hoe je met een probleem kunt omgaan. Bijvoorbeeld. ‘*Zo afspraken maken over tv en computer*’ (2011, nr. 10, p. 84). ‘*Je dochter is niet van het toetsenbord weg te slaan en je kunt je zoon maar moeilijk uit de zetel weglukken? Met deze tips hou je tv-en computertijd binnen de perken.*’ (p. 83)

Libelle laat uitschijnen dat ze weet wat werkt. Ze heeft het over ‘*vijf valkuilen*’ en ‘*vijf tips*’. Deskundigen worden voor alles en nog wat in het leven geroepen. Zo staat in *Libelle*: ‘*Nog veel te weinig mensen weten dat ze een beroep kunnen doen op een lactatiekundige. Dat is een vroedvrouw die gespecialiseerd is in borstvoeding. Echte toverfeeën zijn het!*’ (2011, nr. 10, p. 50). Als ouders bezorgd zijn raadt *Libelle* aan: ‘*Opvoedingsdeskundigen kunnen vaak met een objectieve blik naar problemen kijken. In een opvoedingswinkel kun je steeds terecht voor een gesprek*’ (2011, nr. 10, p. 84).

Deskundigen zijn heel belangrijk voor *Libelle*. In elke reportage, in elk artikel, laat ze wel een deskundige aan het woord: ‘*Wij zetten, samen met een voedingsdeskundige Crista De Geest, de pro’s en contra’s op een rij*’ (2011, nr. 35, p. 92). ‘*Relatietherapeut Rika Ponnet geeft raad*’ (2011, nr. 40, p. 41). Het is de deskundige die zegt wat helpt en hoe het verder moet.

Lezers aan het woord

Niet alleen deskundigen spelen een belangrijke rol in *Libelle*, ook lezeressen. De verhalen van lezeressen staan centraal in het blad. In de rubriek *Blocnote* kunnen we lezen: ‘*Dit zijn uw pagina’s*’ (2011, nr. 10, p. 5). We kunnen er ook lezen: ‘*Dit denkt u ervan! Gelezen op www.libelle.be*’ (ibid., p. 7). *Libelle* haalt één vraag met bijbehorende antwoorden van haar forum en publiceert ze in haar blad. Enkele vragen als voorbeeld: ‘*Mijn tienerdochter sms’t de hele dag door. Hoe hou ik dit onder controle?*’ (ibid.). ‘*Mijn dochtertje heeft een slaapprobleem. Wie helpt me?*’ (2011, nr. 15, p. 9).

Lezeressen geven elkaar advies. Wat opvalt in vergelijking met vorige decennia is dat deze lezeressen in plaats van veroordelend, heel begrijpend en bemoedigend naar elkaar schrijven. De vrouwen die naar *Libelle* schrijven klinken ook niet meer zo hulpeloos. De thema's waarover zij praten zijn heel vertrouwelijk en duiden op minder angst voor veroordelende reacties. Een lezeres vraagt: *'Hoe kan ik het vertrouwen van mijn man terugwinnen na mijn overspel?'* (2011, nr. 40, p. 74). Een lezeres antwoordt: *'Veel praten en niet te vlug opgeven, dat is mijn raad'* (ibid.). Een andere lezeres vertelt: *'Het overkwam me gewoon, plots was ik een minnares'* (2011, nr. 45, p. 36).

Verder is er nog de rubriek *Mijn Verhaal* waarin elke week een lezer(es) vertelt over wat hij/zij meegemaakt heeft. Bij *S.O.S. Relaties* legt een koppel hun problemen voor aan een relatietherapeut en zij vertelt hoe de therapie verliep. En verder zijn er natuurlijk ook nog de reportages zoals *'Zeven lezeressen vertellen hun grootste geheim'* (2011, nr. 45, p. 14), *'Vier vrouwen met littekens, vier sterke verhalen'* (2011, nr. 5, p. 66). Zelfs voor haar moderubrieken schakelt *Libelle* lezeressen in: *'18 lezeressen showen de nieuwe herfsttrends. Vergeet die modellen, deze keer wordt de nieuwe mode geshowd door echte mensen. En da's net zo geslaagd. Kijk maar!'* (2011, nr. 35, p. 11).

Ook mannelijke lezers komen steeds meer in het vrouwenblad aan bod. Tussen de lezersbrieven zitten nu ook brieven van mannelijke auteurs. *Libelle* interviewt niet meer alleen vrouwen, maar brengt ook reeksen over bekende mannen die bijna altijd een gezin hebben en vader zijn.

Dat *Libelle* haar lezers nodig heeft is wel duidelijk: *'Hebt u ook voorspellende dromen? Of hebt u ooit al eens een bijzondere ervaring gehad die niet te verklaren is? Stuur dan uw verhaal naar [...]'* (2011, nr. 25, p. 18). *'Stuur ons uw vragen, problemen... Schrijf of mail naar Libelle Hulplijn'* (*Libelle* 2011, nr. 40, p. 74). *'Doe je zegje! Ga naar forum'* (2011, nr. 45, p. 36). *'Uw brief wordt gratis behandeld door onze deskundigen'* (2011, nr. 15, p. 50).

De wederzijdse relatie tussen *Libelle* en haar lezeressen blijft bestaan, al wordt de positie van *Libelle* minder duidelijk. *Libelle* is nog steeds heel enthousiast over haar adviezen, spreekt nog steeds over *'dit helpt, dit werkt'*, en toch lijkt haar houding minder dwingend. Precies alsof *Libelle* mee evolueert met wat wij denken en wat wij natuurlijk vinden. Doordat *Libelle* haar lezeressen zelf in haar blad laat verschijnen, lijkt het alsof de macht die *Libelle* heeft ver weg is. Dat is echter schijn. Lezeressen verschijnen open en bloot in hun blad en zijn dus erg kwetsbaar. Het is ook *Libelle* die blijft bepalen wat wel en niet in het blad komt. De macht die het vrouwenblad heeft wordt dan misschien minder zichtbaar, maar daarom is ze niet minder aanwezig.

3. Ouderlijke verantwoordelijkheid

Een plicht tot het volgen van adviezen

Advies zegeviert, onzekerheid ook. Alles wat kan gecontroleerd en beheerst worden, moet ook gecontroleerd worden. Adviezen volgen, boeken lezen, hulp zoeken en vragen, het blijft belangrijk. Zelf al spreken ouders in volgend fragment niet expliciet over 'hulp nodig hebben', wel over *'wat kunnen we doen'*, toch schrijft *Libelle*:

U hebt gelijk: hij heeft hulp nodig, want alleen uit deze vicieuze cirkel geraken is niet eenvoudig. Voor zijn drugprobleem kan uw zoon terecht in een dagcentrum van De Sleutel [...] ook als uw zoon niet bereid is om hulp

te vragen, kunnen jullie als ouders raad vragen aan de deskundigen over hoe u het beste kunt omgaan met het drugprobleem van uw zoon, en hoe u hem kunt motiveren om zich alsnog aan te melden voor behandeling. (2011, nr. 40, p. 73)

Ouders hebben een grote verantwoordelijkheid. *Libelle* stelt het boek voor *De gelukkigste baby. Happy baby* (2011, nr. 25, p. 71). Eva Hensbergen beschrijft in dit boek hoe je zwangerschap en de geboorte van je kind een levenslange invloed uitoefenen op je kind. Ouders hebben niet alleen een verantwoordelijkheid in het gelukkig maken van hun kind, ook hebben zij aandeel in de gezondheid van kinderen:

Het eten is klaar! Samen eten met het hele gezin is niet allen gezellig, maar ook een aanrader voor de gezondheid. Kinderen die samen met hun ouders aan tafel eten hebben betere eetgewoonten en minder kans op overgewicht, zo staat te lezen in een onderzoek van de University of Illinois. Minstens vijf keer per week samen eten zorgt ervoor dat kinderen 25% minder kans hebben op gezondheidsproblemen en zelfs 35% minder kans op een verstoord eetpatroon, vaak het eerste symptoom van een eetstoornis. (2011, nr. 35, p. 94)

Libelle geeft in elk nummer ook een agenda met allerhande cursussen en workshops: *Infoavond 'Co-ouderschap: leven in twee huizen. Hoe is het voor kinderen? Kunnen ze eraan wennen?'* (2011, nr. 20, p. 27), *Infoavond 'Grootouders: als je kind gaat scheiden. Wat is jouw positie tijdens het scheidingsproces?'* (2011, nr. 15, p. 50) of *Cursus 'Assertiviteit voor ouders'* (ibid.).

Voor ouders die echt willen mee zijn met de opvoeding van hun kinderen is er natuurlijk *Libelle Mama!*: *'Meer vragen over kids & co? Libelle Mama! Staat vol handige tips, opvoedingsadvies en leuke doe- en knutselideeën'* (2011, nr. 10, p. 83).

Een plicht tot niet bezorgd zijn, maar ook niet onbezorgd

Ouders moeten hun kinderen beschermen voor tal van gevaren, maar ouders mogen hun kinderen niet weghouden van het onbekende. Ouders moeten hun kinderen grenzen laten verleggen, maar ouders moeten hun kind ook beschermen tegen wat onzeker is. Ouders moeten regels en grenzen stellen, want dat zorgt voor veiligheid. Maar ouders moeten hun kinderen ook zelf laten beslissen. *Libelle* brengt nog steeds adviezen met **tegenstrijdigheden** en **paradoxen**. Wat opvalt is dat *Libelle* ouders wil geruststellen. Tegelijk wil *Libelle* ouders wijzen op de gevaren. Een moeder vertelt in *Libelle*:

Mijn zoontje van zeven is bij de scouts, maar wil liever niet mee op kamp. Mijn man heeft daar geen oren naar en zegt voortdurend dat het allemaal wel zal meevallen als hij eenmaal ginder is, want 'zo ging dat vroeger bij hem ook'. Mijn moederhart twijfelt. Wat moet ik doen? (2011, nr. 25, p. 34)

Libelle geeft volgende raad:

Voor kinderen die zich moeilijker aanpassen aan nieuwe situaties, is zo 'n kamp best een grote stap. Je kind altijd weghouden van het onbekende is geen goed idee, want zo leert hij nooit om grenzen te verleggen. Maar je mag zijn angst ook niet minimaliseren met opmerkingen als 'dat valt wel mee'. Hierdoor krijgt hij het gevoel dat hij niet ernstig genomen wordt en voelt hij zich in de steek gelaten. Maak samen met je kind het onbekende wat minder onbekend door scenario's te bedenken voor noodsituaties. Wat doe ik als ik mij niet goed voel? [...] Zet die oplossingen eventueel op papier; zo krijgt je kind een soort handleiding voor crisismomenten en voelt hij zich geruster. (ibid.)

Vooral de laatste zinnen vallen op. Een moeder mag haar kind niet weghouden van het onbekende, maar zij moet dat onbekende wel zodanig bekend maken dat het niet meer onbekend is. *Libelle* raadt ouders aan handleidingen te geven aan hun kinderen. Het lijkt alsof *Libelle* datgene wil zeker maken wat onzeker is.

Libelle brengt een artikel over: *Gezond leren omgaan met tv en computer* (2011, nr. 10). Ze vertelt ouders dat ze het gebruik ervan moeten beperken, maar ze mogen het niet verbieden. Heel paradoxaal wordt het als *Libelle* schrijft: *'In de alarmfase? - welomlijnde richtlijnen over gezond tv- of computergebruik bestaan niet. Elk kind reageert hier anders op'* (p. 84). En wat doet *Libelle* vervolgens? Welomlijnde richtlijnen geven.

Nog een voorbeeld van een artikel dat paradoxen bevat is *Ouders van pubers over seks, drugs en andere kopzorgen* (2011, nr. 25, p.72). *Libelle* stelt ouders gerust: *'Fuiven is leuk, moet je maar denken, en het is gezond als je kind dat ook vindt. Niets om van wakker te liggen, al is dat nu exact wat de meeste ouders doen'* (p. 72). Niet veel later wordt de boodschap echter: niet te onbezorgd wezen want er schuilen overal gevaren. Een voorbeeld:

Maak je kind duidelijk dat drinken onder groepsdruk of om je losser te gedragen wel menselijk is, maar ook kwalijke gevolgen kan hebben. Alcohol tast jonge hersenen aan, al lijken mensen zich niet echt druk te maken om een hersencel meer of minder. Controleverlies houdt meer acute dreiging in: onveilig vrijen, black-outs, ongelukken en agressie... dan heb je als ouders echt reden om wakker te liggen. (p. 73)

Ouders mogen hun kinderen geen minuut uit het oog verliezen en moeten een zeker overzicht bewaren. Verder moeten ouders hun kinderen zelf laten beslissen, maar hebben ze wel de taak hun kind op te voeden en conflicten te ontmynen. *'Laat je vooral niet onder tafel praten door je mondige puber: je kind heeft jou evenmin wetten te stellen'* (p. 74), zeggen de professionals Jaak Remes en Magda Lippens van de Gentse opvoedwinkel. Het kind heeft geen wetten te stellen, maar het kind moet zelf wel beslissen. Een ware **paradox**.

Libelle is vooral lief en bemoedigend

Geen verwijten meer aan het adres van ouders. Geen veroordelende houding meer door *Libelle*. *Libelle* is vooral heel lief voor ouders. Wat opvalt is dat ook de lezeressen heel lief zijn voor elkaar.

Een vrouw stelt volgende vraag op het forum: *'Ik twijfel over een derde kindje. Hoe hakken we de knoop door?'* Een lezeres antwoordt: *'volg je hart!'* Een andere lezeres zegt: *'Als je maar blijft twijfelen, zou ik er voor gaan. Een aparte speelkamer hebben wij nooit gehad. De keuken, de woonkamer...spelen doen ze overal!'* (2011, nr. 25, p. 7). Diezelfde vraag werd al eens gesteld in 1981. En toen klonk er een heel ander geluid. Als lezeressen vandaag een vraag stellen aan *Libelle*, dan krijgen ze heel vaak gelijk.

Een grootmoeder schrijft: *Mijn kleinzoon van vier komt de laatste tijd vaak huilend naar de kamer van zijn ouders omdat hij een nare droom heeft gehad. Als hij gekalmeerd en getroost is en opnieuw in zijn bedje ligt, begint het vaak van voor af aan [...]. Met het gevolg dat zijn ouders soms hun geduld verliezen en boos worden. [...] Volgens mij helpt dat niet. Maar wat kunnen we wel doen?* (2011, nr. 20, p. 27)

En *Libelle* antwoordt: *U hebt gelijk: boos worden op een bang kind helpt niet. Al is het begrijpelijk dat voor ouders soms de maat vol is, vooral als een kind hun nachtenlang uit hun slaap houdt. [...] Het goede nieuws is: deze angstperiode is normaal in zijn ontwikkeling en gaat meestal vanzelf over.* (ibid.)

Libelle is heel geruststellend. Ze gebruikt woorden als: ‘*U hebt gelijk*’, ‘*Goed nieuws*’, ‘*begrijpelijk*’. *Libelle* brengt nu zelf ook artikels die advies relativeert. Vooral dan ongevraagd advies. En wat stelt *Libelle* er tegenover in de plaats? Haar eigen advies: ‘*Moeder weet het beter. En tante. En vriendin. En de postbode. Als ik jou was... Omgaan met ongevraagd advies doe je zo*’ (2011, nr. 15, p. 70). ‘*Als je zelf even niet zo sterk in je schoenen staat, kan ongevraagd advies je héél onzeker maken*’. Een moeder schrijft:

Ik werd pas op latere leeftijd moeder en toen Otje geboren was, bleek hij een huilbaby. Ik was een vaatdoek: ik had een zware bevalling achter de rug, ik sliep misschien twee uur per nacht, ik zag er niet uit en ik voelde me bovendien een slechte moeder. [...] Maar het ergste was dat iedereen wel een mening had over hoe ik het anders moest aanpakken. Ik verwende Otje te veel, ik vertroetelde hem niet genoeg, er zou wel iets met zijn darmpjes zijn. [...] Op den duur had ik zin om de zoveelste raadgeefster het kind gewoon mee te geven en te zeggen: ‘Doe jij het dan maar. Ik kan het toch niet.’ (p. 71)

Een moeder vertelt hoe onzeker al die adviezen haar maken. *Libelle* rept met geen woord over haar eigen adviezen die misschien ook heel onzeker kunnen maken. Het enige verschil tussen haar advies en ongevraagd advies is dat ouders de artikels niet hoeven te lezen. Toch wordt het lezen van advies cruciaal bevonden. Wat *Libelle* vervolgens schrijft is: ‘*Hoe ga je om met ongevraagd advies?*’ Overal en altijd wil *Libelle* goede raad geven.

Een gelijkaardig artikel is: *Oeps foutje! ‘Geen enkel probleem, van je flaters leer je het meest. Zoals het spreekwoord zegt: missen is menselijk. [...] Niemand legt in het leven een foutloos parcours af*’ (2011, nr. 40, pp. 76-77). *Libelle* schrijft ook: ‘*Hoog tijd dus om wat milder te worden voor onszelf*’ (p. 78). Perfectie is voor niets nodig. Ontspannen en de zorg voor zichzelf is meer dan ooit belangrijk. Tegelijk blijft *Libelle* veeleisend voor haar lezeressen. Ze moeten er goed uit zien, zich op alle vlakken ontplooiën, goed voor hun man en kinderen zorgen, gelukkig zijn in hun job, bovendien genoeg ontspannen en goed zorgen voor zichzelf.

4. Spil of motor

Sterke vrouwen met een bijzonder verhaal, regelmatig vinden we ze bij *Libelle*. *Libelle* brengt *Vrouw met een missie* en *Vrouwen en politiek*. *Libelle* stelt ook belangrijke vragen zoals: ‘*Zwanger op je vijftigste... Kan het? En mag het?*’ of ‘*Is de kerk nog wel een plek voor onze kinderen?*’ (2011, nr. 20, p. 8). Ze brengt verhalen over: ‘*Als euthanasie de enige uitweg lijkt [...] Drie nabestaanden vertellen*’ (2011, nr. 20, p. 19). *Libelle* brengt een verhaal over moderne jonge vrouwen die geloven. Er verschijnen ook verhalen die we niet overal kunnen lezen: ‘*Vlinders in je buik, geen hap meer door je keel...50 plus en smoorverliefd! Zes vrouwen vertellen*’ (2011, nr. 20, p. 78) of ‘*Mama-taboe. Ik hou meer van mijn ene kind*’ (2011, nr. 25, p. 75).

Libelle heeft het over clichés:

Stoere mannen, zorgzame huismoeders en heteroseksuele koppels: de schoolboeken uit het lager onderwijs puilen nog steeds uit van de stereotiepe beelden. En daar wil onderwijsminister Pascal Smet verandering in brengen. Hij wil dat de uitgeverijen het vanaf nu anders doen, met behulp van een checklist. Benieuwd wie en wat er allemaal aangevinkt zal worden. (2011, nr. 25, p. 7)

Maar *Libelle* is er niet vies van die clichés ook zelf te bevestigen. Bijvoorbeeld in de volgende zin: ‘*Libelle Mama! De rol van je leven*’ (2011, nr. 15, p. 46).

Volgens Annemie Turtelboom leven we in een wereld waar mannen nog altijd de scepter zwaaien. Ze zegt:

Het verwachtingspatroon dat een vrouw dat moet doen, blijft bestaan. (p. 33) [...] Als ik een vrouw hoor zeggen: 'Ik wil vier vijfden werken', dan denk ik soms: 'Maar waarom? Om te strijken?' We moeten dus ook de hand in eigen boezem steken. (2011, nr. 15, p. 34)

Scheiden is geen taboe meer. *Libelle* brengt reportages over: *Gelukkig gescheiden* (2011, nr. 10). *Libelle* schrijft: 'Mensen scheiden, daar kun je niet omheen' (p. 23). *Libelle* brengt bijvoorbeeld volgend feit: 'Volwassenen hebben het moeilijker met een scheiding dan kinderen' (ibid.).

Borstvoeding geven blijft nog steeds de norm: *Libelle* spreekt over '101 redenen' (2011, nr. 30, p. 68). Moedermelk vergroot de immuniteit van je kind, vermindert de last van oorontstekingen en allergieën. Bij de mama's verkleint de kans op borst, baarmoederhals- of eierstokkanker. *Vrouw met een missie* is Roeline. Zij weet wat borstvoedingsmama's nodig hebben en heeft er haar missie van gemaakt om borstvoeding te promoten:

Omdat het niet alleen de moederband versterkt, maar ook de meest gezonde optie blijft voor baby en mama. "Maar ik zal nooit iemand met de vinger wijzen die voor flesjes kiest", zegt Roeline. "Ik wil geen enkele vrouw een schuldgevoel aanpraten: de voeding van je kind is een persoonlijke keuze die ik hoe dan ook respecteer. Maar er bestaan veel misverstanden rond borstvoeding. Er zijn nog altijd mama's die er niet aan beginnen omdat ze niet goed weten waar ze aan toe zijn. Dat vind ik jammer. Ik wil hen informeren en laten zien wat er allemaal mogelijk is." (2011, nr. 10, p. 49)

Libelle blijft schrijven voor een middenklassegezin. De cartoon die nu wekelijks in *Libelle* verschijnt is *Hunkerbunker*. Nog steeds een blanke papa en mama, met twee kinderen (meisje en jongen). Wat opvalt is dat mama en papa steeds vaker alleen voorkomen in het verhaal. Ook zien we nog enkele veranderingen optreden rond het middenklassegezin. Een moeder vraagt *Libelle*: *Mijn zoon is volwassen en woont nog thuis. Hij is moslim net als wij. [...] kan ik mijn zoon verbieden om seks te hebben?* (2011, nr. 10, p. 75). *Libelle* laat nu lezeressen aan het woord die voorheen zo goed als niet in het blad voorkwamen. Ook breidt ze haar lezerspubliek uit. Ze schrijft meer en meer voor grootmoeders.

5. Besluit

De adviescultuur die al sinds de jaren tachtig heerst in *Libelle*, vermindert niet, integendeel. Er is nu ook *Libelle Mama*, wat opnieuw duidt op de adviescultuur die zegeviert. De adviezen zijn niet minder tegenstrijdig dan daarvoor. Ouders moeten gevaren en risico's beheersen en controleren. Ouders moeten kinderen beschermen en veiligheid bieden, maar moeten hen ook vrij laten. Het kind krijgt van *Libelle* ook steeds meer beslissingsrecht en verschijnt in beeld als een actieve participant. Lezers zijn voor het blad heel belangrijk. De vrouwen die in *Libelle* komen worden minder hulpeloos afgeschilderd, en het blad profileert zich minder expliciet als reddende engel. De wederzijdse relatie tussen het blad en haar lezeressen blijft bestaan al is de wederzijdse afhankelijkheid van voordien, niet meer zo smekend. *Libelle* laat ook steeds meer ruimte voor nieuwe gezichten: mannen, grootmoeders en nu ook allochtone ouders komen (sporadisch) aan bod in lezersbrieven, interviews en verhalen.

ALGEMEEN BESLUIT

We hebben vier verschillende verhalen geanalyseerd (1981, 1991, 2001, 2011) en toch zien we gelijkaardige verhalen. Verhalen die op elkaar lijken ook al hebben ze andere accenten en andere inhoud. Waar nieuwe normen bepleit worden, worden de oude niet altijd losgelaten. Waar oude zienswijzen afgedaan worden als oubollig komen nieuwe in het verlengde van het bekende pad, maar nooit wordt het pad volledig schoongeveegd.

Uit de inhoudsanalyse blijkt dat we niet kunnen spreken over breuklijnen, extreme veranderingen of zaken die volledig verdwijnen, zelfs niet over een tussenperiode van twintig zelfs dertig jaar. Dingen veranderen, maar niet fundamenteel. Ze lijken soms te verdwijnen, maar duiken dan weer op. Er is verandering maar ook continuïteit.

Deze meesterproef begon met de woorden: ‘We staan niet meer bij stil bij de kracht die woorden hebben en uitdragen.’ Van alle kanten krijgen ouders advies over hoe zij hun kinderen het best kunnen opvoeden. Via allerhande bochten en banen dringen deskundigen binnen in het gezin. Dat kan al heel simpel via de krantenwinkel of via de brievenbus. Opvoedingsdeskundigen kunnen vandaag heel veel schrijven over ouders. We vinden hun spreken heel natuurlijk en vanzelfsprekend, hun beweringen lijken absoluut. Niet alleen vakliteratuur en opvoedingsboeken geven ouders advies, wie graag het vrouwenblad *Libelle* leest, kan elke week rekenen op adviezen over opvoeding. Vragen als: *Hoe spreekt een vrouwenblad als Libelle, vanaf de jaren tachtig, ouders (en dan vooral moeders) aan? Wat en hoe schrijft zij over opvoeding? Wat en hoe schrijft zij niet?* brachten ons bij vanzelfsprekendheden die helemaal niet vanzelfsprekend zijn.

Het model op de cover van *Libelle* lacht de lezeres vriendelijk toe en stelt haar op haar gemak. Het blad straalt toegankelijkheid, huiselijkheid en vertrouwdheid uit. We zouden deze elementen kunnen begrijpen als onderhuidse signalen die weergeven welk soort vrouw *Libelle* wil bereiken. Deze vrouw moet zich herkennen in het blad en zich ermee kunnen identificeren. De vrouw waar *Libelle* dertig jaar geleden voor schreef, wijkt nauwelijks af van de vrouw waar ze nu voor schrijft. *Libelle* blijft schrijven voor een middenklassevrouw: een autochtone ‘doorsnee’ vrouw die min of meer voldoet aan de gangbare normen, die moeder is en partner, zorgt voor zichzelf en er verzorgd uitziet. Vrouwelijkheid, zelfontplooiing, stijl en me-time, komen meer dan ooit centraal te staan. Activiteiten en tal van producten verschijnen in *Libelle* en worden gepresenteerd als ‘passend bij de levenssfeer van de vrouw’. Deze advertenties verleiden de lezeres tot het kopen van producten omdat ze haar op en top vrouwelijkheid beloven.

In 2011 neemt *Libelle* een jongere look aan. De lezeressen willen nu eerst over zichzelf lezen, daarna over hun partner en pas als laatste over hun kind. *Libelle* moet nu vooral dienen als ontspanning en als stimulans voor zelfontplooiing. Lezeressen nemen in *Libelle* een centrale plaats in. *Libelle* heeft hen nodig. Al dertig jaar worden ze met veel vriendelijkheid onthaald. Toch was er begin jaren tachtig ook nog iets anders dan vriendelijkheid. Onderhuids werd de moeder wantrouwend en belerend aangesproken. Vooral lezeressen durfden in lezersbrieven elkaar hard aanpakken. De bemoedigende toon van nu, was dertig jaar geleden wel anders. Wat *Libelle* niet durfde te zeggen, zeiden de lezeressen wel tegen elkaar. Hun houding was wantrouwend en veroordelend. *Libelle* hield haar eigen mening op de achtergrond, en liet de veroordelende lezersbrieven in haar blad verschijnen. Terwijl *Libelle* schreef ‘de plaats van de vrouw is niet enkel de haard’, gaf ze een forum aan lezersbrieven die juist heel vaak de rol van de vrouw aan de haard bevestigden.

Lezeressen krijgen hun plaats in het blad. *Libelle* smeedt met hen een band die niet mag verwateren. Lezeressen vertellen verhalen en laten *Libelle* heel diep binnenkijken in hun leven. Eerlijkheid spreekt, kwetsbaarheid leeft. Het vrouwenblad spreekt haar lezeressen op steeds vriendelijkere toon toe. *Libelle* is nu diegene die ouders geruststelt en ondersteunt. Welke rol *Libelle* inneemt, is niet meer zo duidelijk. De dominante positie van het blad lijkt te vervagen, door steeds meer andere stemmen aan het woord te laten (zoals die van lezeressen). Het lijkt alsof het vrouwenblad nog nauwelijks macht genereert. Haar macht wordt wazig en raakt steeds meer gesluierd.

Libelle is geen spiegel van de werkelijkheid, maar een drager van een cultuur en van bepaalde zienswijzen. *Libelle* maakt de werkelijkheid. Ze schrijft voor en over ouders (lees: vooral moeders). Ze spreekt over opvoeding en draagt adviezen uit. Of we nu 1981 of 2011 zijn, *Libelle* schrijft in absolute bewoordingen naar ouders. Ze geeft adviezen en tips, ze zegt wat helpt en werkt. Haar verhalen presenteert ze als absolute waarheden. Haar adviezen klinken als vanzelfsprekendheden in de oren. Deskundigheidsadvies zegeviert. Professionalisering is nu het codewoord. *Libelle* ondertekent haar artikels met: 'uw psycholoog', 'de *Libelle* dokter', 'de deskundige'. Wat opvalt is dat ook telkens dezelfde deskundigen aan het woord komen. Deskundigen die een naam hebben en hun deskundigheid al bewezen hebben. *Libelle* schreef immers in een artikel van 2011 dat ouders pas adviezen lezen als ze erom gevraagd hebben, maar vooral als ze ervoor betaald hebben.

Meer en meer benadrukt *Libelle* het gelijk van haar lezeressen. Meer en meer lijkt ze te zeggen dat opvoedingsrecepten niet bestaan. Naast deskundigen weten ouders nu wat het beste is voor hun kind. Hoewel *Libelle* de lezeres nu op gelijke voet zet met de deskundige, wordt de druk om deskundige ouder te worden steeds groter.

Hoe onzichtbaarder de dominante positie van *Libelle*, hoe machtiger het vrouwenblad. *Libelle* is natuurlijk niet de enige die de touwtjes in handen heeft. Zij is ook afhankelijk van haar publiek, van wat haar lezeressen willen lezen en wat zij willen vertellen. Lezeressen vertellen verhalen maar *Libelle* blijft bepalen of die verhalen al dan niet in het blad verschijnen en onder welke vorm. *Libelle* blijft ouders vertellen wat goed is en wat beter kan. Weliswaar meer gesluierd, bepaalt zij mee hoe moeders over de opvoeding denken. En daar zit macht. Macht heeft niet enkel een negatieve zijde, zij heeft ook een zijde die produceert en creëert.

Het vrouwenblad volgt de gangbare normen van haar tijd en onderstreept mee de denkbeelden van haar tijd. *Libelle* stapt mee in een verhaal waar het volgen van adviezen en cursussen tot norm verheven zijn. *Libelle* draagt samen met deskundigen de boodschap uit: ouders moeten experts in de opvoeding worden. Enerzijds zegt *Libelle* dat ouders de natuurlijke opvoeders zijn van het kind, anderzijds moeten diezelfde ouders wel leren opvoeden. Aan de ene kant zegt *Libelle* aan moeders dat ze de lat wat lager moeten leggen, aan de andere kant vraagt ze haar lezeressen aan een bepaald beeld te voldoen. Perfectie bestaat niet, zegt *Libelle*, maar haar blad zit wel vol met zaken die streven naar perfectie.

Ook blijven bepaalde beelden uit het verleden voortleven. Er mag dan meer geschreven worden over vaders, het onderhandelingsgezin mag dan de norm geworden zijn, als er iets misloopt met de opvoeding van de kinderen dan is het vaak nog de moeder naar wie gekeken wordt. De (ver)zorgende moeder is niet van het toneel verdwenen. Er mag dan meer 'kleur' in het blad verschijnen, we mogen dan al een lezersbrief van een moslim

moeder vinden, hier en daar een artikel waar vrouwen vertellen over hun geloof, in hoofdzaak blijft *Libelle* zich richten op een blanke middenklassevrouw. Veel minder is *Libelle* er voor de allochtone vrouw.

Waar *Libelle* niet over schrijft is haar eigen relativiteit. *Libelle* is vooruitstrevend door een artikel te schrijven over: ‘hoe ga ik om met (ongevraagd) advies’, maar trendbevestigend in haar reactie. *Libelle* bestrijdt ongevraagd advies met nieuw advies. Ze geeft vrouwen advies over hoe ze moeten omgaan met advies. Heel paradoxaal. *Libelle* schrijft ook dat ouders onzeker worden van al die adviezen. En daar stopt *Libelle*. Ze trekt deze zienswijze niet door naar advies in het algemeen. Ze stelt zich geen vragen over haar eigen advies.

Of dat een verwijt is naar *Libelle*? Zeker niet. Deze meesterproef is wel een poging tot zichtbaar maken wat voorheen nog niet zichtbaar was. *Libelle* zit vol vanzelfsprekendheden, die geen vanzelfsprekendheden zijn. *Libelle* geeft tegenstrijdig advies en bevat paradoxen. *Libelle* sluit bepaalde zaken in, anderen uit.

Libelle is het allemaal (geweest): vooruitstrevend en bevestigend, spil en motor, stereotypebevestigend en taboe doorbrekend, wantrouwend en vertrouwend, geruststellend en beangstigend.

SUGGESTIES VOOR VOLGEND ONDERZOEK

Deze meesterproef is slechts een begin. Ze focust op een bron, ze analyseert een selectie van die bron. Ze brengt slechts een verhaal van de zo vele. Hoe meer analyse er op *Libelle* verricht wordt, hoe meer onderzoek het al gedane onderzoek aanvult. Naast *Libelle* liggen er nog veel vrouwenbladen in bibliotheken te wachten op onderzoek. Ik hoop dat deze meesterproef duidelijk maakt dat historisch onderzoek naar vrouwenbladen, heel wat kan zeggen over de manier waarop wij denken, over hoe we geworden zijn zoals we nu zijn, over beeldvorming en macht.

Vrouwenbladen zijn geen simpele lectuur, maar bevatten onderaardse gangen en kelders die al veel te lang geen licht meer hebben gezien. Een vrouwenblad dat interessant zou zijn om vanonder het stof te halen is bijvoorbeeld het Nederlandse tijdschrift *Margriet*. Ze wordt de Nederlandse variant genoemd van *Libelle*, maar ze zou er totaal los van staan. Vergelijkend onderzoek lijkt dan ook een must. Waarin verschillen deze bladen, waarin verschillen ze niet? Welk vrouwenblad breekt met de meest gangbare opvattingen?

Het zou wellicht ook interessant zijn het leven op een redactie mee te volgen. Hoe denken de vrouwen die een blad als *Libelle* maken, en wordt hun denken weerspiegeld in wat zij schrijven? Als de redactie van *Libelle* hoofdzakelijk uit vrouwen bestaat, hoe komt het dan dat bepaalde stereotype beelden over vrouwen bevestigd worden? Welke lezersbrieven verschijnen in het blad en welke niet? Valt daar een lijn in te trekken?

Natuurlijk zijn er ook nog de lezers. Wat zij van hun favoriete blad dachten en denken is niet zonder meer te beantwoorden. Bij historisch onderzoek blijft de perceptiekant vaak onderbelicht. Het is moeilijk, en in de meeste gevallen onmogelijk iets te zeggen over de manier waarop tijdschriften werden gelezen en hoe ze door hun lezers werden beoordeeld. Wel kan onderzoek naar lezersbrieven ons al een heel stuk op weg helpen.

REFERENTIELIJST

PRIMAIRE BRONNEN

Libelle, 1981, nummers: 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50

Libelle, 1991, nummers: 1 (1990, 28 dec.), 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50

Libelle, 2001, nummers: 1 (2000, 28 dec.), 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50

Libelle, 2011, nummers: 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50

SECUNDAIRE BRONNEN

Aerts, R. (1996). Het tijdschrift als culturele factor en als historische bron. *Groniek*, 30(135), 170-182.

Arts, W., & Muffel, R. (2004). Slot: verzorgingsstaat vaarwel? In W. Arts, H. Entzinger, & R. Muffels (Eds.), *Verzorgingsstaat vaar wel* (pp. 215-235). Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Bauman, Z. (2007). *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1997). *De wereld als risicomaatschappij: essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang*. Amsterdam: De Balie.

Beck, U. & Beck- Gernsheim, E. (1995). *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.

Beumer, C. (2004). *Engeltje of larve? Pedagogiek tussen normativiteit en empirie*. Geraadpleegd op 25 november, 2011, via <http://xantrim.110mb.com/Engeltjes%20of%20Larfjes.pdf>

Bourdieu, P. (1992). *Argumenten voor een reflexieve maatschappijwetenschap*. Amsterdam: SUA.

Burke, K. (1935). *Permanence and Change*. New York: New Republic.

Cantillon, B. (2009). *De paradox van de investeringsstaat: waarom is armoede niet gedaald?* Universiteit Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck. Geraadpleegd op 10 maart, 2012, via <http://webh01.ua.ac.be/csb/docs/20091006135800SFEV.pdf>

Centrum voor Informatie over Media. (2010). *Cijfers*. Geraadpleegd op 28 december, 2011, via <http://www.pub.be/pub/uploadedFiles/Newest/Samenvattende%20tabellen%202010-T2.pdf?LangType=2067>

Centrum voor Informatie over de Media. (2011). *CIM Bereikcijfers. Openbare resultaten*. Geraadpleegd op 28 december, 2011, via <http://www.cim.be/media/pers/bereik/resultaten-0>

- Centrum voor Informatie over de Media. (2011). *CIM Oplagecijfers. Openbare resultaten*. Geraadpleegd op 28 december, 2011, via <http://www.cim.be/media/pers/de-echtverklaring/resultaten/openbare-resultaten>
- Coessens, A. (1995). *Theater, dans en opera in het tijds- en maatschappijbeeld van de jaren tachtig in België: de opkomst van de theatraliteit en de gevolgen hiervan voor het aspect muziek*. Ongepubliceerde masterproef. Universiteit Gent, België.
- Cohen, B.C. (1963). *The Press and Foreign Policy*. New Jersey: Princeton University Press.
- de Bruin, J. (1999). *De spanning van seksualiteit. Plezier en gevaar in jongerenbladen*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- den Boer, D.J., Bouwman, H., Frissen, V. & Houben, M. (2005). *Methodologie en statistiek voor communicatieonderzoek*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Depaepe, M. (2005). Geen ambacht zonder werktuigen. Reflecties over de conceptuele omgang met het pedagogisch verleden. In M. Depaepe, F. Simon & A. Van Gorp (Eds.), *Paradoxen van de pedagogisering. Handboek pedagogische historiografie* (pp. 23-71). Leuven: Acco.
- De Smet, L. (1998). *Beeldvorming van vrouwen in vrouwenbladen. Literatuurstudie en inhoudsanalyse*. Ongepubliceerde masterproef. Universiteit Gent, België.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- du Bois-Reymond, M. (1994). Jongeren en ouders: Hedendaagse gezinsculturen. *Jeugd en Samenleving*, 24(12), 676-689.
- Eribon, D. (1989). *Michel Foucault*. Paris: Flammarion.
- Featherstone, B. (2006). Rethinking family support in the current policy context. *British Journal of Social Work*, 36(1), 5-19.
- Flour, E., Van Molle, L., Jacques, C., Marissal, C. & Gubin, E. (1994). *Bronnen voor de vrouwengeschiedenis in België. Deel II: repertorium van de feministische en de vrouwenpers 1830-1994*. Brussel: Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling.
- Foucault, M. (1992). *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I*. Nijmegen: Sun.
- Foucault, M. (1998). *Breekbare vrijheid. De politieke ethiek van de zorg voor zichzelf*. Boom: Parrèsia.
- Foucault, M. (2006). *De woorden en de dingen: een archeologie van de menswetenschappen*. Amsterdam: Boom.

- Foucault, M. (2007). *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Fret, L. (1999). Op zoek naar een gemeenschappelijke analyse van 'de nieuwe sociale kwestie'. Een overzicht van de stellingen en de disputerende commentaren. *Alert*, 25(2), 41-76.
- Furedi, F. (2001). *Bange ouders. Opvoeden zonder zorgen*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- Gaus, H. (2001). *Politieke en sociale evolutie van België. Boek I*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Geldof, D. (1997). Het sociale in de risicomaatschappij. Over de essays van Ulrich Beck. *Alert*, 23(4), 70-79.
- Geldof, D. (2004). Onzekerheid en sociale bescherming. Een bespreking van een boeiend essay van Robert Castel. *Alert* 30(2), 29-39.
- Gillies, V. (2008). Perspectives on parenting responsibility: Contextualizing values and practices. *Journal of Law and Society*, 35(1), 95-112.
- Glazemakers, I., & Deboutte, D. (2005). Opvoedingsondersteuning in Triple P, *Alert*, 31(5), 22-29.
- Glazemakers, I., Gijs, M. & Deboutte, D. (2007, 20 oktober). *Het Antwerps Provinciaal Preventie Programma Ouderschapsbekwaamheid – Triple P*. Universiteit Antwerpen: Studiedag Intercultureel Vrouwencentrum Antwerpen en Vrouwenstem Plus. Geraadpleegd op 25 november, 2011, via <http://www.antwerpen.ywca.be/Nederlands/Dirk%20Deboutte.pdf>
- Hooghe, M. (1995). *Het wordt nooit meer als vroeger. 1945-1995 België een halve eeuw modern*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- Hülken, M. (2005). *Fascinerend en veelzijdig: het vrouwentijdschrift als bron. Een leidraad voor de (beginnende) onderzoeker*. Geraadpleegd op 2 december, 2011, via <http://www.vrouwentijdschriften.nl/pdf/artikelmarloes.pdf>
- Jensen, L. (2004). 'Mijne jonge vriendinnen!' Vrouwentijdschriften in de 19^e eeuw. *Spiegel Historiaal*, 39(9), 384-389.
- Kok, J.F.W. (2000). *Effectief opvoeden. Meer dan praten en pleisters plakken*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Kraan, H.F. (2006). De ongebroken macht van de psychiatrie door de ogen van Michel Foucault. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 48(11), 881-888.
- Lammertyn, F. (1999). Tussen moralisme en moderniteit. Op zoek naar nieuwe vormen van sociale bescherming voor een nieuwe sociale kwestie. *Alert*, 25(2), 14-39.
- Lammertyn, F. & Van Bavel, J. (1996). *Het decor van de zorg. Sociale veranderingen en welzijn in Vlaanderen*. Leuven: Acco.

- Liga tegen Kanker. (2011). *Roken in het bijzijn van kinderen is eigenlijk mishandeling*. Geraadpleegd op 17 januari, 2012, via <http://www.tegenkanker.be/content/gedwongen-meeroken>
- Manshot, H. & Kate, L. ten (1998). Kan ik 'mijzelf' scheppen? Naar een ethiek van de vrijheid: de wending in het late werk van Michel Foucault. In M. Foucault (ed.), *Breekbare vrijheid. De politieke ethiek van de zorg voor zichzelf* (pp. 7-37). Boom: Parrèsia.
- Masschelein, J. (2008). Uitleiding: De pedagogische actualiteit en het pedagogische ethos. In J. Masschelein (Ed.), *De lichtheid van het opvoeden. Een oefening in kijken, lezen en denken* (pp.185-194). Leuven: Lannoo Campus.
- Masschelein, J., & Quaghebeur, K. (2005). Participation for better or for worse? *Journal of Philosophy of Education*, 39(1), 51-65.
- Masschelein, J., & Simons, M. (2002). An adequate education in a globalised world? A note on immunisation against being-together. *Journal of Philosophy of Education*, 36(4), 589-608.
- Masschelein, J., & Simons, M. (2003). *Globale immuniteit. Een kleine cartografie van de Europese ruimte voor onderwijs*. Leuven: Acco.
- Merquior, J.G. (1988). *De filosofie van Michel Foucault*. Utrecht: Het Spectrum.
- Miller, S., & Sambell, K. (2003). What do Parents Feel they Need? Implications of Parents. Perspectives for the Facilitation of Parenting Programmes. *Children & Society*, 17(1), 32-45.
- Morley, D. (1976). Industrial conflict and the mass media. *Sociological Review*, 24(3), p. 245-268.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.
- Pauwels, G. (2008). *Zestig jaar Libelle: onderzoek naar de evolutie van inhoud en vormgeving van een vrouwenblad*. Ongepubliceerde masterproef. Katholieke Universiteit Leuven, België.
- Poot, W. (1994). De populariteit van opvoedingsondersteuning, aandacht voor opvoeding en ondersteuning in onderzoek. In A. Hol (Ed.), *Opvoedingsondersteuning: methoden, nieuwe opvattingen en praktische toepassingen* (pp. 38-49). Utrecht: SWP.
- Ramaekers, S. (2009). Moeten ouders de opvoeders van hun kinderen zijn? *Alert*, 35(4), 8-17.
- Ramaekers, S., & Lambeir, B. (2007). *Pedagogische schuld, een reactie op de idee van opvoedingsbelofte*. Geraadpleegd op 25 november, 2011, via <http://www.pedagogiek.nu/101643>
- Reese, S.D. (2001). Understanding the Global Journalist: A Hierarchy-of-Influences Approach. *Journalism Studies*, 2(2), 173-187.
- Reynebeau, M. (2003). *Een geschiedenis van België*. Tiel: Lannoo.

- Robijns, I. (1995). *Marketing communicatie. Onderzoek bij damesbladen: casestudy Libelle*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling. Katholieke Universiteit Leuven, België.
- Sanders, M. R. (2008). Triple P-positive parenting program as a public health approach to strengthening parenting. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 506-517.
- Sanoma Media (2012). *Assortiment Libelle*. Geraadpleegd op 25 januari, 2012, via <http://www.sanoma-magazines.shopinfo.be/ndl/index.htm>
- Schaubroeck, K. (2010). *Een verpletterend gevoel van verantwoordelijkheid. Waarom ouders zich altijd schuldig voelen*. Breda: De Geus.
- Schöttelndreier, M. (2008). *Monsters van kinderen draken van ouders*. Amsterdam: J.M. Meulenhof.
- Sens, A. (2004). *Van Zeep tot Soap. Verandering en continuïteit in geïllustreerde vrouwen tijdschriften*. Geraadpleegd op 2 december, 2011, via <http://expo.persmuseum.nl/pdfdb/PM6.pdf>
- Smelik, A., Buikema, R. & Meijer, M. (1999). *Effectief beeldvormen: theorie, analyse en praktijk van beeldvormingsprocessen*. Assen: Van Gorcum.
- The Press. (n.d.). *Fabelmag. Magazines leden*. Geraadpleegd op 28 december, 2011, via <http://theppress.be/febelmag/nl/Magazines-leden-52/Libelle-140/>
- Van Crombrugge, H. (2005). Geen opvoeding zonder uitgesproken engagement: van huwelijkscontract naar opvoedingscontract. In H. Van Crombrugge & E. Lombaert (Eds.), *Gezin en opvoeding: weldadig en gewelddadig* (pp. 77-94). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Van Crombrugge, H. (2007, 4 december). *De opvoedingsbelofte*. Geraadpleegd op 20 november, 2011, via <http://www.pedagogiek.nu/101643>
- Vandeginste, E. (2011). *'Vrijheid als afhankelijkheid'. Een genealogische studie van opvoedingsadvies in De Bond sinds 1960*. Ongepubliceerde masterproef. Universiteit Gent, België.
- Vandenbroeck, M. (2009a). *Gezinspedagogiek*. Ongepubliceerde cursus. Universiteit Gent, België.
- Vandenbroeck, M. (2009b). *In verzekerde bewaring. Honderdvijftig jaar kinderen, ouders en kinderopvang*. Amsterdam : SWP.
- Van Gorp, B. (2006). *Framing asiel. Indringers en slachtoffers in de pers*. Leuven: Acco.
- Veyne, P. (2010). *Foucault. De denker, de mens*. Kampen: Uitgeverij Klement.
- Walravens, E. (2005). Gezinsopvoeding in een postmodern tijdperk. In H. Van Crombrugge & E. Lombaert (Eds.), *Gezin en opvoeding: weldadig en gewelddadig* (pp. 13-28). Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.

- Wassenaar, I. (1976). *Vrouwenbladen. Spiegels van een mannenmaatschappij. Nieuwsporetrees*. Amsterdam: Wetenschappelijke uitgeverij.
- Wacquant, L. (1992). Inleiding. In: Bourdieu, P. & Wacquant, L. (Eds.), *Argumenten voor een reflexieve maatschappijwetenschap* (pp. 11-34). Amsterdam: SUA.
- Wester, F. (1987). *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Weymans, W. (2005). Op zoek naar het onvindbare volk. Pierre Rosanvallon en het probleem van de politieke representatie. *Tijdschrift voor sociologie*, 4, 328-352. Geraadpleegd op 2 maart, 2011, via <http://www.sociologie.be/%5Cpdf%5Ctvs2005nr4art2.pdf>
- Wubs, J. (2004). *Luisteren naar deskundigen: Opvoedingsadvies aan Nederlandse ouders 1945-1999*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Young, K. T. (1990). American Conceptions of Infant Development from 1955 to 1984 - What the Experts Are Telling Parents. *Child Development*, 61(1), 17-28.